

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

CİNNAH, Muhammed Ali

CHOPIN, Frederic-François
CHRETIEN DE TROYES
CHRISTIE, Agatha
CHRISTO
CHRISTOFFEL, Elwin
CHRISTUS, Petrus
CHRYSLER, Walter Percy
CHURCHILL, William
CHURCHILL, Winston
CHURRIGUERA, Jose
CICERO, Marcus
CID CAMPEADOR
CIESLEWICZ, Roman
CIMABUE
CIMAROSA, Domenico
CITROEN, A. Gustave
CİBRAN, Halil
CIESZKOWSKI, August
CİHANŞAH
CİHANŞAH
CİMCOZ, Adalet
CİNCİ HOCA
CİNNAH, Muhammed Ali
CİVAOĞLU, İlhami
CLAIR, René
CLARK, Alvan Graham
CLARK, Colin Grant
CLARK, John Bates

CLARK, John Maurice
CLARK, Ronald
CLARKE, Samuel
CLARKSON, Thomas
CLAUDE, Georges
CLAUDEL, Paul
CLAUDE LORRAIN

26

CLAUDIUS
CLAUSEWITZ, Carl von
CLAUSIUS, Rudolf
CLAY, Henry
CLAY, Muhammed Ali
CLEAVER, Eldridge
CLEMENCEAU, Georges

CLEMENS, Titus
CLERMONT-GANNEAU
CLEVELAND, Stephen
CLIFT, Montgomery
CLODIUS, Pablius
CLOUET, François
CLOUZOT, Henri-Georges
CLOVIS I
CLURMAN, Harold
COBBETT, William
COBDEN, Richard
COBEAN, Sam
COCKCROFT, John
COCTEAU, Jean
COHEN, Hermann
COHEN, Leonard
COHL, Emile
COHN, Edwin
COHN, Ferdinand
COHN, Gustav
COHNHEIM, Julius
COLBERT, Jean Baptiste
COLE, George Douglas
COLE, Nat King
COLERIDGE, Samuel
COLETTE
COLIGNY, Gaspard de

Dilsel edinc (linguistic competence) ise insanların anadilleri üzerinde sahip oldukları bilgidir. ancak genellikle insanlar böyle bir bilgiye sahip olduklarının bilincinde değildir. Chomsky dilsel edimi bir buzulun suyun üstündeki gözle görülebilir parçasına benzetir, dilsel edinc ise buzulun deniz altında kalan, görülmeyen bölümüdür; bu bölüm olmadan suyun üstündeki parça da olamaz. Chomsky için dilde asıl amaç edinci anlamak ve betimlemektir; bu da kısmen edim yoluyla olabilir. Chomsky'nin 1957'de yazdığı ve üretici-dönüşümsel dilbilgisi kuramının temellerini oluşturan *Syntactic Structures* ("Sözdizimsel Yapılar") adlı kitabı çıkmadan önce Amerikalı dilbilimciler için dilbilim, yalnızca insan dilinin öğelerinin saptanmasını ve sınıflandırılmasını amaç edinmiş bir disiplindi. Chomsky'nin, tümcelerın sözdizimsel yapılarını belirlemeye çalıştığı bu yapıtında, Amerikan Yapısalcılığı'nın ve özellikle Harris'in izlerine rastlanır. Ancak onlardan ayrıldığı en önemli nokta, -Amerikan Yapısalcıları'ndan önce yaşamış olan Wilhelm von Humboldt ve F. de Saussure'ün de önemle üzerinde durmuş oldukları dilin "yaratıcı" yanının yeniden vurgulanmasıdır. Bir dilde yapılabilecek olan tümceler sonsuzdur, ancak bu tümcelerın sınırlı olan sözdizimsel yapılarının belirli kuralları vardır. Chomsky'ye göre dilbilimcilerin görevi bu kuralların ortaya çıkarılması ve biçimsel (formal) olarak betimlemesidir.

Üretici-dönüşümsel dilbilgisi kuramı, Chomsky'nin 1965'te yayınlanan *Aspects of the Theory of Syntax* ("Sözdizim Kuramının Çeşitli Yönleri") adlı kitabında olgunluğa erişir; bütün sorun dildeki belirli seslerin yan yana dizilmesi ile taşıdıkları anlam arasındaki ilişkinin çözülmesi ve açıklanmasıdır. Bloomfield ve Amerikan Dilbilim Okulu'nun, dik-katle toplanmış olan bir bütüncüye (corpus) dayanan dil betimlemeleri, Chomsky için doyurucu olmaktan çok uzaktır. Bir bütüncü, ne kadar titizlikle toplanmış olursa olsun, bir dilin nasıl kullanıldığını bütün yönleriyle gösteremez ve dilbilimde asıl amaç olan dilsel edinci anlamak için yetersizdir. Ayrıca, insanlar dilsel edimlerinde, yani bir dili kullanırken her zaman düzgün tümcelerle konuşmadıklarından ve çeşitli nedenlerle dil hataları yaptıklarından, bir bütüncüde bir dil betimlemesi için yanıltıcı olabilecek veriler bulunabilir. Üretici-dönüşümsel dilbilgisi kuramı dilsel edinci betimlemeyi amaç edindiği için, insanların konuşurken yaptığı dil hatalarının böyle bir betimlemede yeri yoktur. Bir bakıma bu kuram ile betimlenen, "idealize" edilmiş bir dilsel edinc olacaktır ve bu da kuramın zayıf yanlarından biridir. Üretici-dönüşümsel dilbilgisi kuramına yöneltilen eleştirilerden bazıları, "ideal" konuşmacı ve dinleyici olamayan bir dünyada böyle bir "idealizasyon"a gidilmesinin dili anlama bakımından yararlı olmadığını vurgular.

Dilsel edincin ortaya çıkarılmasında, edimden yararlanılabileceği gibi, bir dili anadil olarak konuşanların sahip oldukları dilsel seziler (linguistic intuition) de önemli bir yer tutar. Bu dilsel seziler sayesinde insanlar çeşitli dilsel yargılarda bulunurlar. Örneğin aynı dili anadil olarak konuşan bütün insanlar -okuma yazma bilseler de, bilmeseler de- bir tümcenin sözdizimsel olarak doğru kabul edilip edilmeyeceği, bir tümcenin birden fazla anlamı olup olmadığı ya da

değişik sözdizisel yapıları olan tümcelerin aynı anlamı gelip gelmediği konusunda genellikle aynı yargıya varırlar. Bu da aynı anadili konuşan insanların, bilinçsiz bir düzeyde de olsa, belirli dil kurallarına sahip olduklarını gösterir; böyle veriler dilsel edinci ortaya çıkarmakta çok yararlıdır.

Biçimsel bir dil kuramı olan üretici-dönüşümsel dilbilgisi için bir dilin "gramer"i, sesbilim, sözdizim ve anlambilinden oluşan bir kurallar sistemidir. Ancak, bu üç ana bölüm içinde asıl ağırlık sözdizimdedir. Bu kurama göre, sesbilim bölümünde o dilin ses sistemi betimlenir, yani o dildeki sesbirimlerinin ayırıcı özellikleri (distinctive features) saptanır, değerlendirilir ve o dilde bulunan sesbilim kuralları verilir. Bu sesbilim kuralları, sözdizimin ürettiği yüzeysel yapıya uygulanarak bir tümcenin seslendirilmesini sağlarlar. Chomsky'nin, 1968'de Morris Halle ile birlikte yazdığı ve üretici sesbilim (generative phonology) kuramının en kapsamlı örneklerinden biri olan *Sound Pattern of English*'de ("İngilizce'nin Ses Düzeni") İngilizce'nin ses sistemi, bu kuram çerçevesinde incelenir. Anlambilim de gene sözdizime bağımlıdır, dildeki anlambilim kuralları sözdizimdeki derin yapıya uygulanarak bir tümcenin hangi anlama geldiğini belirlerler. Chomsky, dilin sözdizimsel yapısı üzerinde çok durmuş, kuramında kendinden önceki dilbilimciler gibi anlambilime pek yer vermemiştir. Onun için dil, kendi içinde yeterli bir sistemdir; iletişim amacı ile kullanılması bir rastlantıdır.

Üretici-dönüşümsel dilbilgisi kuramı, özellikle 1965'ten sonra, başta ABD olmak üzere bütün dünyada dilbilim alanında yapılan çalışmaları etkilemiş ve yönlendirmiştir. Bu kuram çerçevesinde, çeşitli dillerdeki başarılı ve başarısız uygulamaları gösteren sayısız inceleme ve pek çok ders kitabı vardır. Chomsky'nin öncülüğünü yaptığı ve bugün özellikle MIT'deki dilbilimcilerin başını çektiği üretici-dönüşümsel dilbilgisi kuramı çeşitli eleştirilere de uğramıştır. Dilsel edim ile edinc ayırımlarının gerçekten var olmadığını ileri süren bazı dilbilimciler, bu kavramlara dayalı bir kuramın geçerliliğini de sorgulamışlardır. Bir başka eleştiri de dil betimlemelerinde başlangıç noktasının Chomsky'nin kuramında ileri sürüldüğü gibi sözdizimi değil anlambilim olduğudur. Yani, tümcelerin derin yapıları sözdiziminden çok anlamı biçimsel olarak göstermelidir. Lakoff, McCawley, Ross gibi Amerikalı dilbilimcilerce geliştirilen ve "üretici anlambilim" (generative semantics) diye bilinen bu görüş, sözdizimsel yapının anlamı belirlediğini savunan Chomsky'nin kuramının tersine, bir tümcenin anlamının onun sözdizimini belirlediğini ileri sürer.

- YAPITLAR (başlıca): *Syntactic Structures*, 1957, ("Sözdizimsel Yapılar"); *Current Issues in Linguistic Theory*, 1964, ("Dilbilim Kuramında Yeni Tartışma Konuları"); *Aspects of the Theory of Syntax*, 1965, ("Sözdizim Kuramının Çeşitli Yönleri"); *Cartesian Linguistics*, 1966, ("Kartezyen Dilbilim"); *Topics in the Theory of Generative Grammar*, 1966, ("Üretici Dilbilgisi Kuramında Çeşitli Konular"); *Language and Mind*, 1968, ("Dil ve Zihin"); *Sound Pattern of English* (Halle ile), 1968, ("İngilizce'nin Ses Düzeni"); *American Power and the New Mandarins*, 1969, ("Amerikan Gücü ve Yeni Mandarınlar"); *At War with Asia*, 1970, ("Asya'yla Savaşırken"); *Problems of Knowledge and Freedom*, 1971, ("Bilgi ve Özgürlük Sorunları"); *Studies on Semantics in Generative Gram-*

*Dilbilgisinde
sözdizimin yeri*

mar, 1972, ("Üretici Dilbilgisinde Anlambilim Üstüne Çalışmalar"); *For Reasons of State*, 1973; *Reflections on Language*, 1975, ("Dil Üstüne Düşünceler"); *Language and Responsibility*, 1979, ("Dil ve Sorumluluk"); *Rules and Representations*, 1980, ("Kurallar ve Simgeler"); *Some Concepts and Consequences of the Theory of Government Binding*, 1982.

- **KAYNAKLAR:** J.P.B.Allen ve P.Van Buren, *Chomsky: Selected Readings*, 1971; G.Harman (der.), *On Noam Chomsky: Critical Essays*, 1974; J.Leiber, *Noam Chomsky: A Philosophic Overview*, 1975; J.Lyons, *Noam Chomsky*, 1979; I.Robinson, *The New Grammarians' Funeral*, 1975.
- **BAKINIZ:** BLOOMFIELD, DESCARTES, HALLE, Z.HARRIS, JAKOBSON, W.von HUMBOLDT, G.LA-KOFF, SAUSSURE, R.SEARLE, B.F.SKINNER.

Frédéric-François Chopin

CHOPIN, Frédéric-François (1810-1849)

Polonyalı besteci ve piyanist. Küçük boyutlu ama gerçek anlamda özgün piyano müziği yapıtlarıyla ünlüdür.

1 Mart 1810'da Varşova yakınlarında küçük bir köy olan Zelazowa-Wola'da doğdu, 17 Ekim 1849'da Paris'te öldü. Babası Nicolas Chopin Fransız, annesi Justina Krzyzanowska Polonyalı'dır. Frédéric-François Chopin dört çocuklu ailenin tek erkek çocuğudur.

Eğitim

Frédéric'in doğumundan kısa bir süre sonra aile Zelazowa-Wola'dan Varşova'ya göç etti. Bu kentte evleri sanatçı ve aydınların uğrak yeri oldu. Babası lavtist, annesi ise güzel sesli bir şarkıcıydı. Ablaları iyi piyano çalıyordu. Chopin de altı yaşına gelince Çek öğretmen Adalbert Zywny'nin öğrencisi oldu. Piyanoyu öğrenir öğrenmez küçük beste denemeleri de yapmaya başladı. Eğilimini ve yeteneğini gören babası duraksamadan oğlunu Varşova'nın en iyi kompozis-

yon öğretmeni Joseph Elsner'e götürdü. Elsner öğrencilerini kişilik gelişmesine önem veren bir eğitimciydi, bu yanı sıra resim öğrenimini de sürdüren Chopin, on yedi yaşında Varşova Lisesi'ni bitirdi. İnce yapılı, züppe tavrılı hatta biraz kadınsı görünümü bir delikanlıydı. Yaşamı müzik salonlarıyla sosyete toplantıları arasında geçiyordu. Bir aile dostlarının konuğu olarak Berlin'e gitmiş, yurdunun sınırları ötesindeki sanat ve kültür yaşamını görmüş, Orta Avrupa'nın renkli dünyasını tanımıştı. Bundan sonra Varşova'da kalmak istemedi. Babasından para yardım alarak 1 Kasım 1830'da doğduğu kentten ayrıldı ve Viyana'ya gitti. Uzun dönemli, kesin bir amacı yoktu. Viyana'da, Polonyalıların Rus egemenliğine karşı ayaklandıklarını öğrendi. Bir arkadaşıyla birlikte savaşa katılmak üzere yola çıktı. Ne var ki Polonya sınırına varmadan cayararak geri döndü. Altı ay kadar Viyana'da yaşadıkdan sonra yeniden belirli bir amacı olmaksızın yola çıktı. 1831 Eylülünde kenti gezmek ve önemli müzisyenlerle tanışmak amacıyla Paris'e gitti, yaşamının kalan bölümünü bu kentte geçirdi.

Paris'teki ilk konseri, güç beğenir eleştirmenlerce bile övgüyle karşılandı. Parasızlık yüzünden ABD'ye gitmek üzereyken bir rastlantı olarak Prens Valentin Radziwill'le tanıştı. Onun yardımıyla Paris'in kalburüstü soylularıyla yakınlık kurdu. Bu çevrede özel dersler ve özel konserler vererek belli bir gelir edindi. İki üç yıl sonra da yayımcıların yapıtlarını basmak için peşinde koştuğu, kentin ünlü müzisyenlerinden biri durumuna geldi.

1834'te Ferdinand Hiller'le birlikte Aix-la-Chapelle'e, Aşağı Rhine Müzik Şenliği'ne gitti. Orada Mendelssohn'la tanıştı. Kendisi için "Piyanonun Paganini'si" sözünü kullanan Mendelssohn'un Düsseldorf'ta konuğu oldu.

1835 Nisanı'nda Liszt'le birlikte bir hayır kurumu yararına düzenlenen bir konsere çıktı. Besteleri, seslendirilişi ve üslubuyla küçük konser salonlarının sanatçısı olan Chopin Liszt'in yanında çok sönük kaldı. Dinleyicinin seçimi alkışlardan anlaşıyordu. Chopin bu konserden sonra Liszt'e kalabalığın kendisini ürküttüğünü, felce uğradığını söylemiş ve bundan sonra halk önünde çalmaktan kaçınmıştır. Bir piyano sihirbazı olarak ünü, daha çok dost çevrelerinde, özel salonlarda düzenlenen konserlerden kaynaklanır.

Aynı yıl içinde yaşadığı ilk gerçek ama sonuçsuz kalan aşk deneyimi, onu iyice mutsuz bir kişi yaptı. Duygusal bunalımlarını genellikle beste yaparak gidermeye çalışan Chopin, bu kez kendisini avutmadı. Umutlarının gerçekleşmemesi sağlığını da etkiledi. Derin bir uyuşukluk içinde, dış dünyadan soyutlanmış bir biçimde yaşamaya başladı. Bu sırada iki arkadaşı onu bir Londra gezisi yapmaya razı ettiler. Ancak İngiltere'nin nemli havasından kötü etkilendiği ve ciğerlerinin ilk kez bu yüzden hastalandığı söylenir. Düş kırıklığına ve hastalığına bütünüyle teslim olmak üzereyken yaşamının tüm gidişini değiştiren George Sand ile tanıştı.

George Sand 19.yy'ın en çok sözü edilen kadınlarından biriydi. Aşıklarının sayısıyla ünlenmişti, ama aynı zamanda verimli bir yazardı. Bir feminist ve doğabilimci olarak da saygınlık görüyordu. Chopin'den altı yaş büyüktü. Aralarındaki ilişki uzun yıllar

► George Sand ile ilişkisi

sürdü. 1839 kışında birlikte yaptıkları Majorka gezisinde Chopin'in sağlığı iyice bozuldu. Dönüşte bir süre Marsilya ve Nohant'ta görece sakin bir yaşam sürmesiyle biraz iyileşir gibi oldu. 1841'e değin en verimli dönemini yaşadı. Sand'in yanında duygusal derinliğe kavuşuyordu.

1841'den sonra bir çöküş dönemine girdi. Altı yıl, her yazı Sand'in Nohant'taki şatosunda geçirerek Paris'in sonbahar ve kış etkinlikleri için güç toplama-ya çalıştı. Bir yıl arayla iki konser verdi.

1844'te babası öldü. Bu sırada Sand'la arasındaki ilişki de son buldu. Chopin çok bitkinleşmişti, parasızdı. 16 Şubat 1848'de altı yıl aradan sonra ilk kez halk önünde çaldı. Uzun, soluk isteyen bu konser aynı zamanda Paris'e veda konseri oldu. Bu tarihten sekiz gün sonra Kral Louis-Philippe'in tahtından indirilmesi ve Cumhuriyetçiler'in başa geçmesiyle gelir kaynağı olan soylu kesim dış ülkelere göçmeye başladı. Bu nedenle Chopin, 1848 Devrimi'ne karşıydı. Bu sıralarda, vefalı dostlarından öğrencisi Jane W.Stirling'in yardımıyla Londra'ya yerleşti. Birlikte İskoçya'ya geçtiler. Sanatçı Manchester, Glasgow ve Edinburgh'da konserler verdi.

Ocak 1849'da acılar içinde Fransa'ya döndü. Sayılı günlerini, aralarında ressam Delacroix'nın da bulunduğu dostlarının ve yakınlarının özenli bakımı altında geçirdi. Öldüğünde ısteğine uyularak cenaze töreninde Mozart'ın Requiem'i çalındı.

Chopin yapıtlarının çoğunu solo piyano için yazmıştır. Piyanonun yer almadığı yapıtı ise yoktur.

Chopin'in yaşadığı dönemde bir bestecinin değeri senfoni, opera, hiç değilse bir konçerto bestelemiş olmasıyla ölçülüyordu. Chopin bunu bildiği için önce piyano konçertolarını, adını duyurduktan sonra da solo piyano parçalarını yazmıştır.

Temelde, böyle birkaç bölümlü orkestralı yapıtlar yazmak için gereken bilgi ve uzun soluktan yoksundu. Konçertolarının orkestralması birçok kez elden geçmiştir. Bu yapıtların, en hoş giden yerleri, Chopin'in orkestrayı adeta unutup canlı bir rondo ya da bir vals yazdığı bölümlerdir. Yine bu konçertoların, bölüm bölüm solo piyano parçaları haline getirilseler de, etkilerinden hiçbir şey yitirmeyecekleri, hatta kimi kez eskisinden daha etkili olacakları da söylenebilir. Paris sosyetesine katılıp refah içinde yaşadığı dönemde, çeşitli ruhsal durumlarını yansıtan valsler yazdı. Gerçekte bunlar dans müziği olarak değil, salonlarda çalınmak üzere bestelenmiş küçük piyano parçalarıdır. Hemen tümü hoş, çekici, küçük yapıtlardır. Valslerin kaynağı Chopin'in duygusal yaşamının derinliklerinde değil, yüzeyindedir. Yurt sevgisi, sıra özlemi, kendini sürgünde farzetme biçimindeki duygulanışlarını besteci başlıca iki Polonya dans formunu kullanarak dışavurmak istemiştir: Polonez ve mazurka. Özellikle polonezleri, marazi duygulardan arınmış, şiirsellikte yüklü yapıtlardır. Sık sık değişen ruhsal durumlarını, içten duygularını, belirginleşmemiş düşüncelerini müzikle dışavurmak için ise mazurkayı seçmiş ve elli altı mazurka yazmıştır. Sevimli, gizemli, büyüleyici yapıtlar olmalarına karşın mazurkalar, ideal konser parçaları değildirler. Büyük virtüözlere bile az bir başarı şansı verirler. Mazurkaların tadına, dinleyici için değil, kendi için çalmakta olan bir piyanistten dinlemekle varılır. Bu

yapıtlar değişken ruh durumlarının yansımasıdır.

İşini seven bir piyano pedagogu olarak Chopin, öğretici değeri olan yirmi dört etüd yazmış, bunlarla piyano tekniğini genişleterek yeni olanaklar yaratma ve keşfetme amacını gütmüştür. Bu etüdlere, sergiledikleri teknik sorunların yanında büyük müzik değeri de taşırlar.

Chopin'in ömürsüz kalan, kimi kez doğmadan ölen dostlukları, sonsuz sevgiyi bulma çabaları, romantik eğilimleri noktürnlerde müziğe dönüşür. Gece duygulanışlarını dile getirmek amacıyla ilk kez John Field tarafından bestelenen noktürnün belli müzikal formu yoktur. Chopin'in yazdıkları ise Chopin'i en fazla doyurabilen yapıtlardır.

Chopin'in hastalığının başladığı yıl yazdığı dört scherzo gelecekteki güç ve acılı günlerin habercisi gibidir. Bunlardan özellikle ilk üçü, taşkın tutkuların, umutsuzlukların, müzikal enerji biçimine dönüştürüldüğü güçlü yapıtlardır. Duygu bakımından en renkli olan 2 *No.lu Scherzo*'dur.

Chopin, Majorka gezisinden 2 polonez, 1 balad ve 24 prelüd'le dönmüştü. Noktürnler gibi bu prelüdlere de karakteristik formları yoktur. Hemen tüm yapıtları gibi bestecinin gelip-geçici duygulanışlarını yansıtır. Tonalite sırasına göre düzenlendikleri için grup halinde çalınırlar. Ünlü piyanist ve orkestra yöneticisi Hans von Bülow prelüdlere herbirine bir program (öykü) yakıştırmış ve bir ad vermiştir. *Yağmur Damlaları, Düello, Polonyalı Dansçı, Fırtına, Ölüm Onsezisi* gibi.

1840-1841 yıllarında besteci en üretken dönemini yaşarken, coşku ve tutkuyla çalıştığı iki yıl içinde, başta *Si minör Sonatı* olmak üzere pek çok güzel yapıt verdi. Solo piyano için yazılmış yapıtların en dramatik, en etkileyici ve en kusursuzu sayılan *Fa minör Fantezi* ile üç *empromptü* ve dört *balad*, yavaş yavaş ölmekte olan bir sanatçının çabalarının ürünüdür. Sözü geçen baladların herbiri müzikle anlatılan bir öykü gibidir. Chopin'in bunları programlı müzik olarak yazmış olduğu savı yaygındır. Kendilerine yakıştırılacak öykülerin konuları ne olursa olsun baladlar, soyut müzik olarak da doyurucu, etkileyici yapıtlardır.

Chopin üretken bir besteci sayılmaz. Aşırı titizliği, özeleştiril niteliği, yazdıklarını birçok kez gözden geçirmesi, değiştirmesi verimini etkilemiştir. Yine de müziği doğaçlama, kendiliğindenlik izlenimini uyan-dırma bakımından eşsizdir.

Chopin'in engin bir duygu dünyası vardır. Buna karşın her müzikal düşün, her tümce ayrı bir renk taşır. Düşün ve anlatım yoğunluğu, daima müziğin ardında gizli bir öykünün (program) varlığını an-sır. Oysa Chopin'in müziği betimsel değildir, katıksız lirizmin dışavurumudur.

Chopin'i izleyen besteciler onun dehasıyla beslenip gelişen Romantik üslupta her şeyi adeta hazır bulmuşlar, ancak bu kalite fazla bir şey ekleyememişlerdir. Romantik akımın ideolojik kurucusu Berlioz ise de, bu akıma katkısı en büyük besteci Chopin'dir. Chopin'in müziği, Beethoven'ın son sonatlarından izler taşır. Hepsisi de piyanist-besteci olan W.A. Mozart'ın, John Field'in, J.N. Hammel'in, F. Kalkbrenner'in piyano yapıtlarından ise daha somut etkiler almıştır. İtalyan müziğinin, özellikle Rossini gibi

Verimi

Polonez ve mazurka

melodi zenginliğiyle öne çıkan bestecilerin etkisi de, Chopin'in müziğinin estetik boyutunda kendini duyurur. Kullandığı ince süslemeler, daha çok, İtalyan operasının süsleme tekniklerinden kaynaklanır. Bu etkiler, işlenmiş, sindirilmiş, iyice özgünleştirilmiştir.

Chopin, tipik romantik anlatının yaratıcılarından ve müzik tarihinin en özgün dehalarından biridir. Olgunluk dönemi yapıtlarından hiçbirinin kökeni geleneksel biçim ve gereçlere dayanmaz, çünkü kendi müzikal evrenini kendisi yaratmıştır. Yapıtları öteki romantik bestecilerinkinden daha çok karışık içerir. Büyük boyutlu yapısalılık ve yapı içindeki öğeleri dengeleme kaygısı yoktur. Chopin'in sanatı, en ince ayrıntısına değin kendine özgü, başına buyruk ve kaprislidir. Müziğin öğelerini biçimsel kuralların buyruğuna vermezsiniz, "büyülevici melodi" ve "çok renkli armoni" gereçlerini bağımsızca kullanarak fantazyaya benzeri dokuyu elde etmiştir. Bu özgür ve özgün biçimin pek az öncüsü ama çok sayıda izleyicisi, hatta taklitçisi olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** Orkestra müziği: *İkinci Pişano Konçertosu*, 1829; *Birinci Pişano Konçertosu*, 1830. *Pişano müziği*: *Do Minör Sonat*, 1827; 12 *Grand Etüdes*, 1829-1832; *Si Minör Scherzo*, 1831-1832; *Sol Minör Balad*, 1831-1835; 12 *Etüd*, 1832-1836; *Si bemol Minör Scherzo*, 1837; 24 *Prelüd*, 1836-1839; *Fa Majör Balad*, 1836-1839; *Si bemol Minör Sonat*, 1839; *Do diyez Minör Scherzo*, 1839; *La bemol Majör Balad*, 1840-1841; *Fa Minör Fantezi*, 1840-1841; *Fa Minör Balad*, 1842; *Mi Majör Scherzo*, 1842; *Si Minör Sonat*, 1844; polonezler; noktürnler; enpromptüler; valsler; mazurkalar. Oda müziği: *Pişanolu Üçlü*, 1828-1829; *Viyolonsel ve Pişano İcm Sonat*, 1845-1846; şarkılar.

• **KAYNAKLAR:** G. Abraham, *Chopin's Musical Style*, 1939; A. Hedley, *Chopin*, 1947; A. Hedley, *Selected Correspondence of Fryderyk Chopin*; H. Leichtentritt, *Analyse der Chopin'schen Klavierwerke*, 2 cilt, 1921-1922; A. Walker (der), *Frederick Chopin: Profiles of the Man and the Musician*, 1966.

• **BAKINIZ:** BERLIOZ, F.LISZT, R.SCHUMANN.

CHRÉTIEN DE TROYES (12.yy)

Fransız, şair. Kral Arthur efsanesini işleyen romansların günümüze kalan ilk örneklerini vermiştir.

Yaşamı hakkında çok az bilgi vardır. Doğu Champagne bölgesinden olduğu, 1135 dolaylarında Troyes'da doğduğu ve 1190 dolaylarında da öldüğü sanılmaktadır. 1164'ten sonraki yıllarını Marie de Champagne'ın Troyes'daki sarayında, 1168-1190 arasındaki dönemi de Flander Kontu Philippe d'Alsace'ın sarayında geçirmiştir.

Erec et Enide, *Cliges*, *Yvain ou le Chevalier au lion* ("Yvain ya da Aslanlı Şövalye"), *Lancelot ou le Chevalier à la charrette* ("Lancelot ya da Arabalı Şövalye") ve *Perceval ou le Conte du Graal* ("Perceval ya da Kutsal Kap Masalı") adlı romanslarını 1165-1190 arasında ve bu sırayla yazdığı bilinmekle birlikte bu tarihler kesin olarak saptanamamıştır. Romanslarının dışında buğün

na adlı şiiri vardır. Ovid'in *Ars amatoria*'sının çevirisi ve *Metamorphoses*'inin bir bölümünden yaptığı uyarlama dahil ürünlerinin birçoğu kaybolmuştur. Aziz Eustache efsanesine dayanan *Guillaume d'Angleterre* adlı romansın da Chrétien'e ait olduğu ileri sürülmüştür.

Chrétien'in yapıtları, efsanevi Kral Arthur ve şövalyelerinin serüvenlerini anlatan romansların günümüze kalan en eski örnekleridir. Kelt mitolojisinden kaynaklanan Kral Arthur efsanesi, Chrétien'den önce de Geoffrey of Monmouth ve Wace gibi 12.yy tarihçileri tarafından İngiltere Krallığı'nın kuruluş ve yıkılışını açıklayan bir efsane olarak ele alınmıştır, ancak efsaneyi manzum romans türünde ilk işleyen ve bu temalar etrafında şövalye romansı türünü ilk geliştiren bilindiği kadarıyla Chrétien'dir.

Şövalye aşkı ile şövalyenin onurunu korumak ve görevlerini yerine getirmek için başından geçen serüvenler, romanslarının hepsinde tekrarlanan bir temadır. Çoğunun konusu da haketmediği bir konuma yükselen bir şövalyenin iç hesaplaşması ve yeniden onurunu kazanmasıdır. Chrétien, Orta Çağ gezgin ozanlarının (trubadorlar) ürünlerindeki şövalye aşkı temasını Kelt mitolojisinden kaynaklanan temalarla birleştirir. Bizans'ta geçen *Cliges* adlı romansında Kral Arthur efsanesini 12.yy'da yaygınlaşan Doğu'yu anlatan romans geleneği içinde ele alır. Yarım bıraktığı ve en önemli romansı sayılan *Perceval*'de ise fantastik serüvenlerle dini temaları birlikte işler. Bu romans, Arthur efsanesini Hristiyanlık değerleriyle birleştiren ilk romans olarak 13.yy Fransız edebiyatını önemli ölçüde etkilemiştir.

Chrétien kendinden sonraki Fransız şairler tarafından taklit edilmiş, eserleri birkaç yüz yıl boyunca birçok kez çevrilmiş ve uyarlanmıştır. *Erec et Enide* adlı romansı *Sir Gawayne and the Grene Knight* adlı 14.yy anonim şiirine esin kaynağı olmuş, Geoffrey Chaucer *The Canterbury Tales*'i, Edmund Spenser da *The Faerie Queene*'i yazarken Chrétien'den yararlanmışır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Erec et Enide*, ty; *Cliges*, ty; *Yvain ou le Chevalier au lion*, ty, ("Yvain ya da Aslanlı Şövalye"); *Lancelot ou le Chevalier à la charrette*, ty, ("Lancelot ya da Arabalı Şövalye"); *Perceval ou le Conte du Graal*, ty, ("Perceval ya da Kutsal Kap Masalı").

CHRISTIE, Agatha (1890-1976)

İngiliz, yazar. Popüler edebiyatın en önemli isimlerinden biri ve dedektif Hercule Poirot tipinin yaratıcısıdır.

Agatha Miller, Torquay'ın Devon kentinde doğdu, 1976'da öldü. Babası Frederick Alvah Miller, Agatha henüz küçük yaşta öykü yazmaya başladı. On altı yaşında, şan öğrenimi görmek üzere Paris'e yollandıysa da kısa sürede bundan vazgeçti. Ciddi edebiyatla ilk edebi denemeleri, duygusal konuları ele

alan öyküler oldu. 1914'te Archibald Christie adlı bir doktorla evlendi ve yeniden Fransa'ya gitti. Oradayken vakit geçirmek üzere okuduğu dedektif öykülerinin daha iyilerini yazabileceğini düşünerek ilk polis romanı olan *The Mysterious Affair at Styles*'i (Styles'daki Esrarengiz Olay) yazdı. Kitap çeşitli yayınevlerince geri çevrildikten sonra 1920'de Bodley Head Yayınevi tarafından kabul edildi. *Styles*, Agatha Christie'nin ilk Hercule Poirot'lu romanıdır. Hercule Poirot, zekâsı, espri yeteneği, keskin gözlemciliği ve Avrupalı inceliği ile seçkinleşen Belçikalı bir dedektiftir. Cinayetleri, "küçük gri hücreler" dediği beynini kullanarak çözmesi ve bu arada da İngiliz yüksek sınıfının özel yaşamının saklı yönlerini ortaya dökmesi ile tanınır. Agatha Christie'nin arka arkaya yazmaya başladığı polis romanları Poirot tipine uluslararası ün kazandırdı.

Yazar ayrıca Miss Marple adını verdiği bir tip daha yarattı. Sevimli bir yaşlı kız olan amatör dedektif Miss Marple da çok tutuldu. 1928'de ilk kocasından boşanıp Max Malloyan'la evlendikten sonra birçok ülke gezip görme fırsatı bulan Christie'nin romanları 1930'larda çoğunlukla uluslararası mekânlarda geçmeye başladı. Hayranlarınca her kitabı beğenilmekle birlikte, Agatha Christie'nin edebi kaygılarla yazdığı bazı romanlar eleştirmenlerin de dikkatini çekti. Örneğin 1926 tarihli *The Murder of Roger Ackroyd*'da (Roger Ackroyd Öldürüldü) romanın anlatıcısı katilin kendisidir. 1940'ta yazdığı *Ten Little Niggers* (On Küçük Zenci) ise polis romanının klasikleri arasındadır. Ölümünden sonra yayımlanan *Curtain*'de (Son Perde) ise, yazar ilk romanının geçtiği mekân olan Styles'daki eve döner ve cinayeti Hercule Poirot'ya iletir.

Agatha Christie, İngiliz töre romanı geleneğinde yazdığı polis romanları ile dünya edebiyatında kendine özgü bir yerin sahibi olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Mysterious Affair at Styles*, 1920, (Styles'daki Esrarengiz Olay); *The Murder on the Links*, 1923, (Golf Sahasında Cinayet); *Murder in Three Acts*, 1934, (Üç Perdelik Cinayet); *Death on the Nile*, 1937, (Nil'de Ölüm); *Ten Little Niggers*, 1940, (On Küçük Zenci); *Evil Under the Sun*, 1941, ("Güneşin Altında Kötülük"); *Towards Zero*, 1944, ("Sıfıra Doğru"); *Crooked House*, 1949, (Çarpık Ev); *A Murder is Announced*, 1950, (Cinayet İlanı); *The Pale Horse*, 1961, ("Solgun At"); *The Mirror Crack'd from Side to Side*, 1962, ("Çatlak Ayna"); *Curtain*, (ö.s.), 1976, ("Son Perde"); *Sleeping Murder*, 1976, (Uyuyan Ölüm).

CHRISTO (1935)

Bulgar asıllı ABD'li heykeltarihi ve tasarımcı. Paketleme (packaging) adı verilen sanatsal bir anlatım biçimi yaratmıştır.

Christo Jaracheff 13 Haziran 1935'te Bulgaristan'ın Gabrova kentinde doğdu. Christo adıyla tanınır. Sofya Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim eğitimi gördü. 1952-1956 arasında Prag'da Burian Tiyatro-

su'nda çalıştı. Daha sonra bir yıl Viyana Güzel Sanatlar Akademisi'ne devam etti. 1958'de Paris'e gitti. Burada sanat eleştirmeni Pierre Restany'nin kurduğu Nouveaux Realistes (Yeni Gerçekçiler) grubunun üyesi oldu. 1961'de Paris'in Visconti Sokağı'nda mazot bidonlarıyla bir *Demir Perde* oluşturdu. 1964'te New York'a yerleşerek ABD vatandaşlığına geçti.

Christo paketleme (*packaging*) sanatının yaratıcısı olarak tanınır. Paketleme, tanıdık nesnelerin, doğal görüntülerin ve kent öğelerinin bez ya da yarı saydam bir plastik örtüyle kaplanmasıyla oluşturulan sanatsal bir anlatım biçimidir. Paketlemeye önce küçük nesnelerle başlayan Christo, giderek daha büyük ve gösterişli şeylere yönelmiş, ağaçları, arabaları, yapıları kullanmaya başlamıştır. Paketlediği yapılar içinde İtalya'nın Spoleto kentindeki bir çeşme, Orta Çağ'dan kalma bir kule ve Chicago Çağdaş Sanatlar Müzesi de vardır. Avustralya'da Sydney'deki Little Bay Körfezi'ni (yaklaşık 350.000 m² bir alan) bezle örtmesi ve Colorado'daki Grand-Hogback Vadisi'ne perde girmesi, paketleme sanatının ilginç örneklerindendir. Christo belirli bir etki yaratmak için geçici olarak yaptığı paketlemeleri fotoğraf yoluyla saptır ve sergiler. Paketlemeyi amaçladığı yapılar için izin alamadığında ise paketleme işlemini foto-montaj yöntemiyle gerçekleştirir.

Christo'ya göre paketleme, geçici bir dönüştürme eylemidir. Tanıdık ve varlığına alışılmış nesneleri paketlemekle onlara kolayca tanımlanamayan bir duygu yüklemeyi amaçlar. Bu yolla, izleyicinin her gün görmeye alıştığı nesnelere ya da çevreye, yeni ve soruşturan bir biçimde bakmasını sağlar. Daha dev boyutlu girişimlerinde, sanatın doğal çevre ve kent ortamıyla ilişkisini irdeler.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Demir Perde*, 1961; *Paketlenmiş Ağaç* 1966; Spoleto'da bir çeşme ve bir kulenin paketlenmesi, 1968; Chicago Müzesi'nin paketlenmesi, 1968; Avustralya'daki Little Bay Körfezi'nin bezle örtülmesi, 1969; Colorado'da Grand-Hogback Vadisi'ne perde gerilmesi, 1971.
- **KAYNAKLAR:** P. Restany, *Figurative Art Since 1945*, 1970; G. Woods, P. Thompson, J. Williams, *Art Without Boundaries: 1950-1970*, 1972.

CHRISTOFFEL, Elwin Bruno (1829-1900)

Alman, matematikçi. Diferansiyel geometri, tansör analizi ve invaryantlar kuramına değerli katkılarda bulunmuştur.

10 Kasım 1829'da Aachen yakınlarındaki Montjoie'da (bugünkü Monschau) doğdu, 15 Mart 1900'de öldü. Yükseköğrenimini ve türdeş cisimlerde elektrik devinimi konusundaki doktora çalışmasını Berlin Üniversitesi'nde tamamladı. Montjoie, Berlin Üniversitesi, Zürih'teki Polytechnicum ve Berlin'deki Gewerbsakademie'de çalıştıktan sonra 1872'de Strasbourg Üniversitesi'ne geçti. Buradaki derslerini 1892'ye kadar sürdürdü.

Christoffel ilk makalelerinde, bir çokgenle sınırlanmış basit bağlantılı bölgelerin bir daire üzerine açılır (konformal) gönderimlerini inceledi. 1868'de yayımladığı "Algemeine Theorie der geodätischen Dreiecke" ("Geodezik Üçgenlerin Genel Kuramı") adlı makalede, herhangi bir yüzeyde geodeziklerin oluşturduğu üçgenler için bir trigonometri önerdi. En iyi bilinen makalesi olan "Über die Transformation der homogenen Differentialausdrücke zweiten Grades"de ("İkinci Dereceden Homojen Diferansiyel Anlatımların Dönüşümleri Üzerine") kendi adıyla anılan üç indislî simgeleri tanımladı. Tansör analizinde önemli bir yeri olan Christoffel simgeleri, tansörlerin bileşen ve türevleri cinsinden yazılan bazı anlatımlardır.

$[k]$ ve $\{k\}$

biçimlerinde gösterilen farklı iki türü olan bu simgelerin Riemann tarafından önerilen dört indislî de Riemann-Christoffel simgeleri olarak anılır.

Christoffel'in 1877'de yayımlanan, düzlem dalgalarının yüzeyi süresiz bir ortamda yayılmasına ilişkin incelemesi şok dalgaları kuramı üzerine ilk çalışmalardan biridir. 1880'de, bir Riemann yüzeyi üzerindeki birinci türden doğrusal bağımsız integrallerin savısının yüzeyin "genus"una eşit olduğunu kanıtlayan Christoffel, 1882'de de p -inci basamaktan n değişkenli iki cebirsel anlatımın denkliğinin gerek ve yeter koşulunu bulmayı başardı. Daha sonra, bu incelemesini kuvadratik diferansiyel anlatımlara uyguladı.

Christoffel, belirgin bir Riemann etkisi taşıyan çalışmalarıyla, tansör analizi ve diferansiyel geometriye ilişkin yeni kavramlar getirirken invaryantlar kuramına da değerli katkılarda bulunmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Gesammelte mathematische Abhandlungen* (Der. L.Maurer), 2 cilt, (ö.s.), 1910, ("Toplu Matematik Araştırmaları").
- BAKINIZ: T.LEVI-CIVITA. RIEMANN.

CHRISTUS, Petrus (15.yy)

Flaman, ressam. Olgun bir fırça işçiliği ve sağlam bir perspektif anlayışı ile belirginleşen seçmeci (eklektik) bir üslubu vardır.

1415 dolaylarında, Gand (Ghent) yakınlarındaki Baerle kentinde doğdu, 1472 ya da 1473'te Bruges'de öldü. Yaşamı üstüne çok az şey bilinmektedir. Bruges kenti kayıtlarına göre 6 Ter muz 1444'te bağımsız usta oldu. Resimlerindeki güçlü Van Eyck etkisinden ötürü, bu ressamın atölyesinde çırak olarak çalıştığı sanılmaktadır. 1454'te Fransa'daki *Camprai Katedrali*'ndeki bazı resimleri kopya ettiği kesin olarak saptanmıştır. İtalya'ya gittiği ve Antonella de Messina ile ilişki kurduğu da düşünülür.

Christus geride ancak sekizi imzalı, beşi de tarihli olmak üzere toplam 20 yapıt bırakmıştır. Yapıtlarını, soyadının Yunan alfabesindeki kısaltılmış biçimi olan XPI harfleri ile imzalamıştır. Ayrıca Van Eyck'in, ölümünden kısa bir süre önce başladığı *Rothschild Madonnası*'nı bitirenin de Christus olduğu kesinlik kazanmıştır. Aziz *Hieronymus* adlı yapıt ise iki sanatçının ortak ürünüdür.

Christus'un ilk yapıtlarından olan *İsa'nın Çarmıba Gerilmesi*, Van Eyck ve Roger van der Weyden'in etkilerini taşır. Üslubu temelde, Van Eyck'a özgü doğalcı ve nesnel bakış açısının ve Weyden'in incelikli, duygusal ve gerilimli üslubunu özümseyen Robert Campin geleneğinin doğrultusundadır. Özellikle *Son Yargı* adlı yapıtının kompozisyon düzeni ve bazı figürleri olduğu gibi Van Eyck'tan alınmıştır. Ancak Christus'un ondan daha kütsel bir biçim anlayışı vardır. Büyük mekânlar içine yerleştirilmiş figürleri hantaldır. Christus, Van Eyck'in duyarlılığı ve buluşçuluğundan yoksun olmakla birlikte, perspektifi değerlendirilmesinde ustasını aşar. *Madonna ve Azizler*'i, Kuzey resminde tarihi bilinen ilk geometrik perspektif uygulamasıdır.

Christus, Van Eyck'in ölümünden sonra Campin ve Weyden'inkileri anımsatan figürler ve kompozisyon kuruluşları kullanmaya başlamıştır. Örneğin *Çobanların Bağlılık Sıvışı*, Campin'in aynı adlı yapıtıyla büyük bir benzerlik gösterir. En özgün yapıtlarından biri sayılan *Aziz Eligius ve Aşıklar*, Janr (Tür) resmi havası taşır, ama konusu kuru bir desen anlayışı ile işlenmiştir. Ancak Christus burada karmen ve süliyen kırmızıları ile yeşili ve altın sarısını büyük bir uyum içinde birleştiren bir renk düzevi tutturmuştur.

Christus'un arı işçiliğinin en iyi izlendiği alan portreciliktir. *Genç Bir Kadının Portresi* adlı yapıt bu türün en yetkin örneklerindendir. Bu yapıttaki gizemli bakışlı genç kadın figürü, izleyende bir incelik duygusu uyandırır. Sarı tonlarının egemen olduğu bir zemin üstüne gene sarı tonlarıyla işlenmiş bir yüz ve koyu renk giysisi, resme tümüyle soğuk ve donuk bir hava getirir.

Genelde seçmeci bir üslubu olan Christus'un Flaman resmine katkısı, resim mekânının bütünleştirilmesi ve perspektif kurallarına açıklık kazandırılması olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): Aziz *Hieronymus* (Van Eyck ile), 1442, Sanat Enstitüsü, Detroit; *Edward Grymestone'un Portresi*, 1446, Ulusal Galeri, Londra; *Bir Rahibin Portresi*, 1446; *Genç Bir Kadının Portresi*, 1446, Dahlem Müzesi, Berlin; *Aziz Eligius ve İki Aşık*, 1449; *Genç Bir Adamın Portresi*, 1452; *Madonna ve Bir Rahip*, 1452; *Madonna ve Azizler*, 1457; *İsa'nın Çarmıba Gerilmesi*, Devlet Müzesi, Dessau; *İsa'nın Mezara Konması*, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel.

- BAKINIZ: ANTONELLA DE MESSINA, A.BROUWER, CAMPIN, WEYDEN, VAN EYCK.

CHRYSLER, Walter Percy (1875-1940)

ABD'li otomobil yapımcısı. ABD'de otomobil sanayiinin en büyük firmalarından Chrysler Corporation'ın kurucusudur.

2 Nisan 1875'te Kansas Eyaleti'nin Wamego kentinde doğdu. 18 Ağustos 1940'ta New York Eyaleti'nin Great Neck kentinde öldü. Babası yöredeki demiryolunu işleten kuruluştaki mühendisti. İçinde büyüdüğü ortam, makinelerle aşırı ilgi duyarak çalışmaya yaşamına bir demiryolu kuruluşunun atölyesinde çırak olarak başlamasına yol açtı.

Chrysler kendi kendini yetiştirmiş bir mühendis olmasına karşın, 1910'da gene bir demiryolu kuruluşunda işletme müdürü oldu. 1912'de daha parlak bir gelecek umduğu otomotiv sanayiine geçti. Bu sahada ilk işi General Motors bünyesindeki Buick otomobil fabrikasının işletme müdürlüğüydü. Bu işletmenin emek-yoğun, verimsiz yöntemlerle çalıştığını gören Chrysler, Henry Ford'un otomotiv sanayiine getirmiş olduğu üretim hattı sistemini uygulayarak günlük üretimi dört katının üzerine çıkardı. 1916-1919 arasında Buick kuruluşunun genel müdürlüğünü yaptı. Sonuçta Buick, General Motors'ın en başarılı kuruluşu haline gelmiş, Chrysler'ın yıllık geliri ise 1.000.000 doları bulmuştu. Ancak General Motors'un başkanı Durant'ın Buick'in işlerine karışması ve yönetim konusundaki görüş ayrılıkları nedeniyle Chrysler 1920'de işten ayrıldı. Amacı emekli olmaktı; oysa, 1922'de Willys-Overland şirketini iflastan kurtarmak görevini üstlendi. Pahalı, lüks binek otomobillerine rakip olarak ucuz ve üstün nitelikli bir otomobil geliştirilmesi öngörülüyordu. Chrysler bu arada Maxwell Motor Şirketinin de yönetimini üstlendi ve geliştirilen otomobil 1924'te Chrysler adıyla Maxwell işletmesinde üretildi. Yüksek kompresyonlu motoruyla Chrysler arabaları öylesine ilgi gördü ki Maxwell Motor Şirketi Chrysler'in adını aldı. 1928'de, üretim kapasitesini gereği kadar artırabilmek amacıyla Dodge Brothers Manufacturing Company satın alındı, Chrysler modellerinin yanında De Soto ve Plymouth otomobilleri de üretildi. Chrysler kuruluşu böylelikle Ford ve General Motors ile rekabet edecek duruma geldi.

Chrysler, otomotiv üretiminde verimi artırarak giderleri azaltan ve ürün geliştirmeye önem veren bir işadamı niteliğiyle, kuruluşuna ABD'deki üç büyük otomotiv firması arasında yer sağlamıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Life of an American Workman* (B.Sparks ile birlikte) 1937, ("Bir Amerikalı İşçinin Yaşamı").

• **KAYNAKLAR**: B.C.Forbes ve O.D.Foster, *Automotive Giants of America: Men Who Are Making Our Motor Industry*, 1926; John B.Rae, *American Automobile Manufacturers: The First Forty Years*.

• **BAKINIZ**: AGNELLI, K.BENZ, CITROEN, W.C DÜRANT, H.FORD.

CHURCHILL, William (? - 1864)

İngiliz asıllı Osmanlı gazeteci. İlk özel Türkçe gazete olan *Ceride-i Havadis*'i yayımlamıştır.

Doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. İstanbul'da öldü. II.Mahmud döneminde (1808-1839) İstanbul'a yerleşti. Bir yandan ticaretle uğraşırken bir yandan da *Morning Herald* adlı bir İngiliz gazetesinin muhabirliğini yürüttü.

Churchill, 1836'da avlanırken bir Türk çocuğunu yaralaması üzerine gözaltına alındı. Churchill'in tutuklanması, İngiliz elçiliğinin de araya girmesi üzerine, büyük bir olaya dönüştü ve Hariciye Nazırı Akif Paşa'nın görevinden alınmasına neden oldu. Avrupa devletleriyle ilişkilerini bozmak istemeyen yönetim, Churchill'e ödün olarak istediği yağ ihracatı ve gazete yayımlama iznini hemen verdi.

Yağ ihracatı iznini başkasına devreden Churchill, gazete çıkarma iznini kullanmak için Hariciye Nazırlığı'ndan alındıktan sonra Dahiliye Nazırlığı'na atanan Akif Paşa'nın bu görevden ayrılmasını bekledi. Nihayet 31 Temmuz 1840'ta ilk özel Türkçe gazete olan *Ceride-i Havadis*'i yayımlamaya başladı. On günde bir çıkan ve ilk sayılarında ilginç olaylarla dünya tarihi ve coğrafyasına ilişkin konuları ele alan gazete çok ilgi görmedi. Hatta ilk üç sayı parasız dağıtıldı. Giderek iç ve dış haberlere ağırlık verilmesi gazeteye olan ilgiyi artırdıysa da satış 150 adet dolayında kaldı. Bu nedenle 1843'te bir süre gazeteyi kapatmak zorunda kalan Churchill yayıma ancak devletten para yardımı aldıktan sonra devam edebildi. 1854'te savaş muhabiri olarak Kırım Savaşı'nı izleyen Churchill'in gönderdiği haberler gazeteye olan ilgiyi bir anda artırdı. Zaman zaman Ruznâme-i Ceride-i Havadis ya da Ruznâme adı altında tek sayfalık ilaveler yayımlandı.

1212'nci ve son sayısı 26 Eylül 1864'te yayımlanan gazete William Churchill'in ölümünden sonra bir süre *Ruznâme-i Ceride-i Havadis* adıyla oğlu Alfred Churchill tarafından günlük olarak yayımlanmaya devam etmiştir.

• **BAKINIZ**: AKİF PAŞA [Bozoklu].

CHURCHILL, Winston (1874-1965)

İngiliz devlet adamı ve yazar. II. Dünya Savaşı sırasında ve 1951-1955 arasında başbakanlık yapmıştır.

30 Kasım 1874'te Oxfordshire'da doğdu, 24 Ocak 1965'te Londra'da öldü. Marlborough Dükü

Winston Churchill

John Churchill'in torunu, Muhafazakâr Parti önderlerinden Lord Randolph Churchill'in oğludur. İngiliz soylularına özgü bir öğrenim gördü. Özel dadısının başlattığı eğitimini 1888'de girdiği İngiliz aristokrasisinin en gözde okulu Harrow'da sürdürdü. Daha sonra, şimdi akademi olan Kraliyet Askeri Koleji'ni bitirdi.

Churchill 1895'te girdiği orduda 1899'a kadar görev yaptı. Orduda bulunduğu bu süre içinde, daha sonra yaşamında çok önemli bir rol oynayacak olan savaş muhabirliğine başladı. 1895'te İspanyol-Amerikan Savaşı'nın sürdüğü Küba'ya gitti ve burada kaldığı bir yıl boyunca *Daily Graphic* gazetesine İspanyol ordusuyla ilgili gözlemlerini yansıtan makaleler yazdı. 1896'da Küba'dan dönüşünde, bağlı bulunduğu Süvari Birliği ile birlikte Hindistan'a gitti. Hindistan'da bulunduğu süre içinde askerlik görevinin yanı sıra savaş muhabirliği yapmaya devam etti. Hindistan'ın kuzey batısındaki Malakand ve Tirah eyaletlerinde, İngiliz ordusunun yerli kabilelerin a-yaklanması bastırmak hareketinde etkin görev aldı. Bu sırada gönderdiği yazılarla Londra'da tanınmaya başladı. 1898'de yayımlanan *The Story of Malakand Field Force* ("Malakand Sahra Gücünün Öyküsü") adlı ilk kitabı İngiltere'de büyük ilgi topladı. Ancak kitabında ordunun ve sömürge yönetiminin aksaklıklarını sergilediği için bu kesimler tarafından sert bir biçimde eleştirildi.

1898 yazında Mısır'a atanan Churchill, burada İngiliz sömürge ordularının savaşlarına katıldı. Bunların en önemlisi, General Kitchener'in az sayıda askerle, İngiliz sömürgecilğine karşı direnen Dervişler'in düzensiz ordularını yendiği Omdurman Savaşı'ydı. Churchill bu görevden ayrıldıktan sonra, Mısır ve Sudan'daki İngiliz yönetiminin aksaklıklarını sergileven yazılarıyla orduyu yeniden kızdırdı. Artık orduda kendisine yer olmadığını anlayarak 1899'da askerlik mesleğinden ayrıldı.

Churchill ordudan ayrıldıktan sonra, Güney Afrika'nın İngiliz sömürgecilerle Hollanda asıllı Boerler arasında paylaşılmasını nedeniyle Ekim 1899'da çıkan Boer Savaşı'na sivil savaş muhabiri olarak katıldı. Bu savaşta Pretoria'da Boerler'e tutsak düşen Churchill, tutsak kampından kaçıp birçok macera yaşadıkten sonra İngiliz hatuna dönmeyi başardı. Bu serüveninin öyküsünü *Morning Post*

gazetesinde yayımlamasıyla ünü tüm İngiltere'ye yayıldı ve ulusal bir kahraman gibi görülmeye başladı. Churchill bu dönemde, Nil Sefer Güçleri'nde görevliken başından geçen olayları anlattığı *The River War* ("Nehir Savaşı") adlı anı kitabını ve *Savrola* adlı romanını yayımladı.

1899'da Oldham bölgesinden Muhafazakâr Parti'nin milletvekili adayı olan Churchill bu seçimi kazanamadı. Fakat, 1900'de aynı bölgeden seçimlere katıldı ve bu kez Muhafazakâr Parti'den milletvekili seçilerek Avam Kamarası'na girdi. Churchill bu tarihte başlayan ve 1964'e dek aralıksız olarak 56 yıl süren siyasi yaşamı boyunca, milletvekilliğinin yanı sıra, Muhafazakâr ve Liberal partilerin hükümetlerinde bakanlık ve başbakanlık yaparak İngiltere'nin en büyük siyaset adamları arasındaki yerini aldı.

Churchill siyasal yaşamının ilk yıllarında toplumsal sorunların köktenci reformlarla çözülmesini savundu. Yaptığı konuşmalar ve savunduğu görüşlerle hem Avam Kamarası'nda hem de Lordlar Kamarası'nda ilgi topladı. Serbest dış ticaretten yana olan Churchill Muhafazakâr Parti başkanı J. Chamberlain'in korumacı dış ticaret politikası ile çelişkiye düşerek 1904'te Muhafazakâr Parti'den ayrıldı ve Liberal Partiye geçti. Bu partinin saflarında, geleceğin Liberal önderi D. Lloyd George'la dostluk kurdu. 1906'da Manchester'dan Liberal Parti milletvekili seçilen Churchill, H. Campbell Bannerman hükümeti tarafından Koloniler Bakanlığı genel sekreterliğine atandı. Bu görevi sırasında Güney Afrika'daki İngiliz sömürgeleri ile İngiltere arasındaki ilişkileri yumuşatmaya çalıştı. 1906'da Transvaal ve Orange'a özerklik tanınmasını sağladı.

1908'de H.H. Asquith hükümetinde Ticaret Kurulu başkanlığına getirilen Churchill, ilk kez hükümete girdi. Churchill bu görevi sırasında "laissez-faire"den (bırakınız yapınlar) çok toplumsal reform anlayışına dayanan bir liberalizm hareketinin sözcüsü oldu. Bu konudaki görüşlerini 1909'da yayımladığı *Liberalism and the Social Problem* ("Liberalizm ve Toplumsal Sorun") adlı kitabında işledi, 1910'da içişleri bakanı olan Churchill, toplumsal içerikli birçok yasanın parlamentodan geçirilmesinde etkili oldu. Maden işçileri için 8 saatlik işgünü, işsizlik ve yaşlılık sigortaları gibi yasalar yürürlüğe kondu. Ancak 1911'daki grevlere karşı da sert önlemler aldı.

Bu dönemde İrlanda'nın özerklik davasını destekleyen Churchill dış politikada ılımlı bir siyaset götüttü ve askeri bütçelerin sınırlandırılması yolunda çaba harcadı. Ancak, 1911'de Almanya'nın Fransa'nın etki alanında bulunan Agadir limanına bir savaş gemisi yollaması Churchill'in bu yaklaşımından vazgeçmesine yol açtı. Ekim 1911'de Başbakan Asquith tarafından Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na getirilen Churchill bundan sonra yaklaşan savaş tehlikesine karşı İngiliz Deniz Kuvvetleri'ni güçlendirme hazırlıklarına başladı. Hükümeti İngiliz tarihinde daha önce eşi görülmemiş büyüklükte bir donanma harcaması yapmaya ikna etti.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte tersanelerde yabancı ülkelerin siparişleriyle yapılmakta olan tüm savaş gemilerine el koydu. Kasım 1914'te Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere'ye savaş açması üzerine, Churchill Çanakkale projesini hazırlamaya

► İlk kez
hükümete
girişi

Savaş
muhabirliği

► I. Dünya
Savaşı

girişti. Churchill'in tasarısına göre Boğazlar geçilecek ve müttefik Rusya'ya el uzatılacaktı. Böylece bu ülkeye asker göndermek mümkün olacak ve bunun karşılığında İngiltere'ye tahlil gelecekti. Ayrıca İstanbul'un düşmesi Osmanlı İmparatorluğu'nu erken bir yenilgiye mahkûm edecekti. 19 Şubat 1915'te İngiliz ve Fransız donanmalarının Çanakkale tabyalarını topa tutmalarıyla başlayan çarpışmalar aylarca sürdü. Sonunda Nisan ve Mayıs 1915'te Çanakkale'de kara-ya çıkan İngiliz, Yeni Zelanda ve Avustralya birlikleri Türk birlikleri tarafından durduruldular. İngiliz ordusunun bu başarısızlığı Londra'da yoğun tartışmalara yol açtı. Avam Kamarası'nda güncel konu Çanakkale başarısızlığı olmuştı. Liberal hükümeti destekleyen Muhafazakârlar Churchill'in istifa etmesini istediklerini, tersi durumda hükümetten desteklerini çekeceklerini açıkladılar. Churchill Aralık 1915'te bakanlık görevinden ayrıldı ve önemsiz bir göreve atandı.

Siyasi yaşamdan uzaklaştıktan sonra Fransa'ya giderek burada birkaç ay tabur komutanlığı yaptı. 1916'da İngiltere'ye dönerek Avam Kamarası'nda bağımsız milletvekili olarak çalışmaya başladı. Çanakkale yenilgisinin nedenlerini incelemekle görevli komisyonun Mart 1917'de yayımladığı raporla yenilginin sorumluluğunun yalnızca Churchill'e ait olmadığını belirlemesine karşın, Muhafazakârlar'ın kendisine karşı duyduğu güvensizlik azalmadı. Churchill, Temmuz 1917'de Lloyd George'un koalisyon hükümetinde savaş gereçleri bakanlığına getirildi. Kabine dışında bırakılıysa da, bu görevi sırasında daha sonra Müttefikler'in Batı Cephesi'nde kazanacakları zaferde önemli bir rol oynayacak olan tankların üretim planını hazırlayarak uygulamaya geçirdi.

1917 Ekim Devrimi'nden sonra Sovyet hükümeti ile Kolçak yönetimindeki Beyaz Rus ordusu arasında sürmekte olan İç Savaş'ta Beyaz ordulara önemli askeri destek sağladı. Ayrıca SSCB'deki Ukrayna'yı işgal eden Polonyalılar'ı destekledi. Churchill'in bu uygulamaları, başta Lloyd George olmak üzere birçok liberalin sert eleştirilerine neden oldu. Ocak 1919'da savaş bakanlığı ve Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin sorumluluğunu üstlendi.

► 1921'de koloniler bakanlığına getirilen Churchill Ortadoğu'da İngiliz mandalarının ve İngiliz-Fransız etki bölgesinin saptanmasına çalıştı. 1919-1921 arasındaki İrlanda Bağımsızlık Savaşı sırasında İrlanda Cumhuriyet Ordusu'na karşı savaşmak üzere, deneyimli askerlerden oluşmuş özel bir birliği İrlanda'ya yolladı. 1921'deki İrlanda Antlaşması'ndan sonra yeni kurulan İrlanda hükümetine tam destek sağladı. Lloyd George hükümetinin iktidardan düşmesinden sonra milletvekili seçilemedi. Siyasi yaşamdan bir kez daha uzaklaşmak zorunda kaldığı bu dönemde, *The World Crisis 1911-1918* ("Dünya Bunalımı 1911-1918") adlı kitabını yazmaya başladı. İngiltere'nin I.Dünya Savaşı'nda Batı Cephesi'nde uyguladığı masraflı stratejiyi eleştiren bu dört ciltlik kitap 1923-1929 arasında yayımlandı.

► 1924 genel seçimlerine eski partisi olan Muhafazakâr Parti'den katılan Churchill seçimleri kazanarak Avam Kamarası'na girdi. Aynı yıl Baldwin hükümetinde maliye bakanı oldu. 1929'a dek süren bu görevi sırasında izlediği iktisat politikası ve 1925'te İngiliz

parasını altın standardına bağlama kararı üretimin gerilemesini, dışsatımın azalmasını ve işsizliğin artmasını hızlandırdı. İç politikada sola karşı sert davrandı, 1926 genel grevinde baskıcı yöntemler uyguladı. Churchill siyasi yaşamının bu döneminde sosyalizm karşıtlığını sürdürdü ve 1934'e değin birçok kez Mussolini'ye ve İtalyan faşizmine duyduğu sempatiyi dile getirdi. 1929 seçimlerinde Muhafazakârlar'ın yenilgiye uğramasından sonra bakanlık görevinden ayrıldı, ancak milletvekilliğini sürdürdü. 1931'de kurulan Milli Hükümet'te kendisine yer verilmeyen Churchill, 1939'a değin İngiltere'nin yönetiminden uzak kaldı.

Churchill bu dönemde yeniden yazarlık yaşamına döndü. Kısa aralıklarla 7 kitap yayımladı. Yazarlığının yanı sıra, Avam Kamarası'nda muhalefetin sözcülüğünü de yaptı. İngiliz başbakanları MacDonald ve Baldwin 1933-1937 arasında giderek güçlenen Nazi Almanyası'na karşı yatıştırma siyaseti izlerken, Churchill sürekli olarak bu politikalara karşı çıktı. Her fırsatta hava üstünlüğünün Almanyaya geçmesine izin verildiğini ve bunun İngiltere için çok ciddi sonuçlar doğurduğunu açıkladı. 23 Eylül 1938'de Almanyaya, Fransa ve SSCB arasında imzalanan Münih Antlaşması'nı, demokrasi için tam bir bozgun olarak niteleyerek sert bir biçimde eleştirdi. Churchill'in bu uyarıları ilk başta yandaş bulamadı ise de, zamanla bu görüşleri destekleyenlerin sayısı arttı. 1 Eylül 1939'da Alman ordularının Polonya'yı işgal etmeleriyle başlayan II.Dünya Savaşı'ndan birkaç gün sonra, 5 Eylül 1939'da Başbakan Chamberlain tarafından Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na atandı. İngiliz Donanması'nın Norveç'te yenilmesine karşın, 10 Mayıs 1940'da Muhafazakârlar, Liberaller ve İşçi Partililer'den oluşan koalisyon hükümetine başbakan olan Churchill kısa bir süre sonra Avam Kamarası başkanlığını ve savunma bakanlığını da üstlendi. Stalin ve Roosevelt'le birlikte Müttefikler'in savaş stratejisini belirledi ve Nazi Almanyası'nın yenilmesinde önemli rol oynadı.

Churchill 13 Mayıs 1940'da Avam Kamarası'nda başbakan olarak yaptığı ilk konuşmada İngiliz halkına "kan, acılar, gözyaşı ve ter"den başka verecek hiçbir şeyi olmadığını belirterek, tüm İngilizler'i zafer için mücadeleye çağırdı. Bu sırada Belçika'yı işgal etmiş olan Alman orduları Fransa'nın işgalinin hazırlıkları içindeydiler. Haziran 1940'ta Nazi orduları Fransa savunma hatlarını yarıldılar ve çok kısa bir süre içinde Fransa'yı işgal ettiler. Churchill Fransa'nın savaşta kalarak direnmesi ve donanmasını Almanyaya teslim etmemesi için yoğun bir çaba harcadıysa da, Fransa 22 Haziran 1940'ta teslim oldu.

Fransa'nın teslim olmasının ardından, İngiliz Hava Kuvvetleri ile Alman bombardıman ve avcı uçakları arasında amansız bir mücadele başladı. İngiliz avcı pilotlarının Alman Hava Kuvvetleri'ne önemli kayıplar verdirmesine karşın, Londra ve diğer büyük İngiliz kentlerinin yoğun bir biçimde bombalanması engellenemedi. Bu sırada Mussolini İtalyası da savaşa girmiş ve cephe genişlemişti. 1940 sonlarına doğru ABD artık açıktan açığa İngiltere'ye silah ve malzeme yardımı yapmaya başladı.

Hitler'in Haziran 1941'de SSCB'ye saldırması üzerine Churchill Stalin'e bir karşılıklı yardım antlaşması imzalanması önerisinde bulundu, ancak antlaş-

*Başbakanlık
dönemi*

◀ *Koloniler
Bakanlığı*

◀ *Maliye
Bakanlığı*

manın imzalanması 1942'de gerçekleşti. Aralık 1941'de Japonya'nın ABD'nin Hawaii'deki Pearl Harbour deniz üssünü bombalaması üzerine ABD de savaşa girmiş oldu. Bu olayı izleyen günlerde Churchill ve Roosevelt arasında yakın ve karşılıklı anlayışa dayalı bir dostluk kuruldu. 1942'de İngiltere'nin Uzakdoğu'daki en önemli üsleri birer birer düştü. Aynı zamanda Atlas Okyanusu'nda seyreden ve ABD'den malzeme ve petrol taşıyan gemiler ağır saldırılara uğruyordu. Bu günlerde Washington'a giden Churchill ABD yönetimini önce Almanya'nın yenilmesi gerektiğine ve bunun Japonya'nın çöküşünü getireceğine ikna etti. Gene bu günlerde, İngiliz ve Amerikan bilim adamlarından oluşan ortak bir komisyon atom bombasının yapımı üzerine çalışmaya başladı. 1942 ortalarında ilk kez Moskova'ya giderek Stalin'le görüşen Churchill, Stalin'in ikinci bir cephe açılması önerisini reddetti.

1942 sonlarına doğru savaşın kaderi Müttefikler'den yana dönmeye başladı. Rommel'in ordusu 23 Ekim 1942'de el-Alamein'de çözüldü ve Amerikan birlikleri Kuzey Afrika'ya çıktı. Sovyet cephesinde ise, Alman orduları Stalingrad'ta durduruldu. İzleyen süre içinde karşı saldırılar ile Alman kuvvetlerini geri çekilmeye zorlayan Sovyet silahlı kuvvetleri Balkanlar'a girdi. 5 Haziran 1944'te İngiliz ve Amerikan birlikleri Normandiya çıkartmasını başlattılar. Ekim 1944'te Moskova'da Stalin'le buluşan Churchill, Balkan Yarımadası'nın İngiliz ve Sovyet etki alanları olarak bölüştürülmesi konusunda anlaşmaya vardı. Mayıs 1945'te toplanan Yalta Konferansı'nda, Churchill Yunanistan'ın SSCB'nin etki alanının dışında kalmasını sağladı.

Churchill Temmuz 1945'te Muhafazakâr Parti'nin seçimleri kaybetmesi ve İşçi Partisi'nin iktidar olması üzerine, Haziran 1945'te Müttefikler'ce toplanan Potsdam Konferansı sona ermeden İngiltere'ye dönmek zorunda kaldı. Bu tarihten 1951'e dek siyasi yaşamını muhalefet önderi olarak sürdürdü. Churchill bu dönemde sürekli olarak Sovyetler Birliği'nden kaynaklandığını öne sürdüğü komünizm tehlikesine karşı, İngiltere ve ABD'nin barışın bekçileri olarak birleşmeleri ve Avrupa Birliği'ni oluşturmaları gerektiğini savundu. İktidardan uzak kaldığı bu süre içinde, *The Second World War* ("İkinci Dünya Savaşı") adlı kitabını kaleme aldı.

1951 genel seçimleriyle kurulan ilk Muhafazakâr hükümetin başbakanı olan Churchill Nisan 1955'e dek bu görevde kaldı. Başbakanlığı sırasında daha önce kamulaştırılmış olan çelik sanayiini ve karayolu ulaşımını yeniden özel kesime devretti. Dış politikada İngiltere ile Atlas Okyanusu ötesi ülkeler arasında gevşemiş olan ilişkileri sağlamlaştırmaya çalıştı. Ocak 1952'de Washington ve Ottawa'ya giderek ABD ile, Almanya'nın yeniden silahlanması ve Kore Savaşı konularında anlaşmaya vardı. 1953'te Kraliçe II. Elisabeth tarafından "Order of Garter" rütbesi verilen Churchill aynı yıl tarih, biyografya ve hitabet alanlarındaki başarısı nedeniyle Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

5 Nisan 1955'te kendi isteğiyle başbakanlıktan istifa eden Churchill, Avam Kamarası'ndaki milletvekilliğini sürdürdü. Ayrıca önemli yapıtlarından olan *A History of English Speaking Peoples* ("İngilizce

Konuşan Halkların Tarihi") adlı dört ciltlik kitabını yazdı. 1959'da katıldığı son milletvekili seçimlerini de kazanarak milletvekili oldu, 9 Nisan 1964'te ABD Kongresi tarafından Onursal Amerikan Vatandaşı ilan edildi.

• **YAPITLAR** (başlıca): *The Story of Malakand Field Force*, 1898, ("Malakand Sahra Gücünün Öyküsü"); *The River War*, 1899, ("Nehir Savaşı"); *London to Ladysmith via Pretoria*, 1900, ("Pretoria Üstünden Londra'dan Ladysmith'e"); *Savola*, 1900; *Ian Hamilton's March*, 1900, ("Ian Hamilton'un Yürüyüşü"); *The Life of Lord Randolph Churchill*, 2 cilt, 1906, ("Lord Randolph Churchill'in Yaşamı"); *My African Journey*, (Otobiyografi), 1908, ("Afrika Yolculuğum"); *Liberalism and the Social Problem*, 1909 ("Liberalizm ve Toplumsal Sorun") *The World Crisis 1911-1918*, 4 cilt, 1923-1929, ("Dünya Bunalımı 1911-1918"); *My Early Life*, (Otobiyografi), 1930, ("Yaşamımın İlk Yılları"); *The Eastern Front*, 1931, ("Doğu Cephesi"); *Thoughts and Adventures*, (otobiyografi), 1932, ("Düşünceler ve Maceralar"); *Marlborough, His Life and Times*, 4 cilt, 1933-1938, ("Marlborough, Yaşamı ve Dönemi"); *Great Contemporaries*, 1937, ("Büyük Çağdaşlar"); *Arms and the Covenant*, 1938, ("Silahlar ve Misak"); *Step by Step*, 1939, ("Adım Adım"); *Painting as a Pastime*, 1947, ("Zaman Geçirme Aracı Olarak Resim"); *The Second World War*, 6 cilt, 1948-1954, ("İkinci Dünya Savaşı"); *History of English Speaking Peoples*, 4 cilt, 1956-1958, ("İngilizce Konuşan Halkların Tarihi").

• **BAKINIZ:** S.BALDWIN, J.CHAMBERLAIN, N.A.CHAMBERLAIN.HITLER, LLOYD GEORGE, F.ROOSEVELT, STALIN.

CHURRIGUERA, José Benito de (1665-1725)

İspanyol, heykeltci ve mimar. Yapıtlarıyla aşırı süslemeci bir mimarlık üslubunun oluşmasında önemli rol oynamıştır.

Salamanca'da doğdu, Madrid'de öldü. Babası José Simon, ailenin kurucusu heykeltci Jose Rate's y Dalmand'ın (? -1684) üvey oğluydu. Churriguera'nın çocukluğu ailedeki dekoratör, heykeltci ve mimarların yanında, sanatın bütün dallarına açık bir ortamda geçti. 1679'da babası ölünce, kardeşleri Miguel, Joaquin (1674-1724) ve Alberto (1676-1724) ile birlikte Dalmand onu da evlat edindi.

1686'da yaptığı *Segovia Kilisesi*'nin mihrabı Churriguera'nın ilk önemli yapıtı oldu. Aynı yıl Kraliçe Marie Louise'in mezar anıtı için açılan yarışmada birinci olunca ünü yaygınlaştı. 1690'da Kral II.Carlos tarafından Saray mimarlığına getirildi. Bu görevi sırasında *Salamanca Katedrali*'ni ve *San Esteban Kilisesi*'nin, gösterişli süslemeleriyle tanınan mihrabını yaptı. 1702'de Kral V.Philip'in başmimarı ile aralarında anlaşmazlık çıkması üzerine görevinden alınınca Salamanca'ya gitti ve Madrid'li bir soylu olan Juan de Goyeche için çalışmaya başladı. 1709-1713 arasında yaptığı Nuevo Baztán düzenlemesi, kent planlaması alanındaki ilk çalışmasıdır. Cam fabrikası,

*Muhafazakâr
Parti'nin seçimi
kaybetmesi*

işçi lojmanları, pazar yeri, toplantı alanı ve bunlarla bağlantılı saray ve kilisesiyle bu düzenleme, onun en önemli yapıtları arasındadır.

Churriguera yaşamının son yirmi altı yılını Madrid'de geçirdi. Buradaki yapıtlarını yalnız başına gerçekleştirdi. Salamanca'daki yapıları ise, hepsi de mimar olan kardeşleri ve üç oğlu Matias, Jeronimo ve Nicolas ile ortak ürünlerdir.

Churriguera ailesinin bütün bireyleri kilise mihrapları alanında uzmanlaşmış, Orta ve Güney Amerika yöresel sanatından aldıkları bazı öğeleri de kullanarak, yüzey bezemesine ağırlık veren bir üslup geliştirmişlerdir. İspanyol Baroku'nun en parlak dönemini yansıtan yapılarla kullanılan bu üsluba Churriguerizm adı verilmiştir.

Pek çok İspanyol sanatçısı, Churriguerizm'in etkisi altında kalmış, bu tutum İspanya içinde ve başta Meksika olmak üzere Orta ve Güney Amerika ülkelerinde yaygınlaşmıştır. Churriguerizm daha sonraki Neo-Klasik (Yeni Klasik) dönemde beğenilmeyerek eleştiriye uğramış ve bu sözcük aşırı, kararsız ve gereksiz pahalı bir sanat anlayışını belirtmek için kullanılmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Segovia Kilisesi Kutsal Eşyalar Bölümü ve Mihrabı*; 1686; *Salamanca Katedrali*; *San Esteban Kilisesi Mihrabı*, *Nuevo Baztan kent düzenlemesi*, 1709-1713.

Marcus Tullius Cicero

CICERO, Marcus Tullius (İÖ 106-43)

Romalı devlet adamı, filozof ve söylevci. Yunan felsefesini yeni bir yorumdan geçirerek Roma düşüncesiyle uzlaştırmaya çalışmıştır.

Arpinum'da doğdu, ulus yönetimiyle ilgili görüşleri yüzünden Formae'da öldürüldü. Önce hukuk ve retorik öğrenimi gördü, sonra bütün çalışmalarını Yunan felsefesi üzerinde yoğunlaştırdı, Stoacı görüşü benimsedi. Kimi kaynakların bildirdiğine göre Panai-

tios'un Rodos'ta kurduğu Orta Stoa'nın yöneticisi olan Poseidonios'un öğrencisi olmuş, onun düşüncelerini benimsemiştir. Cicero, önce avukat olarak geniş bir ün sağladı. Bir süre değişik ülkeleri gezdi, 77'de Roma'ya döndü, 75'te kestorklukla görevlendirilince Sicilya'ya gitti, daha sonra Roma'ya döndü, senato üyesi, konsül seçildi. Antonius'a karşı, daha özgür ve daha eşitlik yanlısı bir yönetimi savunan etkili söylevleriyle çevresinde büyük bir yandaş topluluğunun birikmesini sağladı. Özgürlük yanlısı düşüncelerinden ürken Triumvir (üçler kurulu) kendisini ölüm yargısına çarptırdı. Daha önce, yargıç önünde savunup cezadan kurtardığı bir kimse 43'te başını keserek Antonius'un buyruğuyla Forum Romanum'da halka gösterdi.

Cicero felsefeye eski Yunan bilgilerinin, özellikle Platon ile Aristoteles'in o dönemde bilinen yapıtlarını okuyarak yaklaştı. Daha sonra Stoacılık'ı benimsedi, bu akımın savunduğu istenç felsefesinin Roma düşüncesinde öncüsü oldu. Yunan filozoflarının, kendisine göre, önemli sayılan yapıtlarını Latince'ye çevirdi. Bu yapıtlarda ortaya konan sorunların çözümüne, Stoacı anlayışa göre, yeni yorumlar getirdi. Bu yorumlarda, bütün sorunlara, istenç açısından bakılır. Cicero'ya göre insan bir "istenç varlığı"dır. Bu nedenle bütün davranışlarında, düşüncelerinde istençe bağlanması gerekir. Duyguların etkisinde kalmak, tutkulara kapılmak istençle bağdaşmaz, kişiyi yanılmalara götürür. İstenç, yaşamda, doğaya uymayı gerektirir. Doğaya uymakla birey yanlışlardan, gereksiz davranışlardan, dengesizlikten kurtulur, kendi kendisiyle uyumlu olur.

Cicero'nun anlayışına göre doğaya uymak (*naturam sequi*) istenç felsefesinin özünü oluşturur. Doğada değişmeyen yasalar, birbiriyle sürekli uyum içinde bulunan, ilkeler vardır. Kişi bu yasalara, bu ilkelere uyduğu sürece doğa ile uyum sağlar. Böylece tutkulardan, tinsel bunalımlardan, olaylar karşısında umutsuzluğa kapılarak derin üzüntülere düşmekten kurtulur. Doğa, kişinin yol göstericisi olduğu sürece, mutsuzluk da söz konusu değildir. Mutsuzluk, bireyin yaşamındaki dengesizlikten, istencin denetimi dışında kalan, doğa yasalarına aykırı davranışlarından kaynaklanır.

Cicero'nun düşüncelerinde, Stoacı anlayışın dışında kalan ve Platon-Aristoteles felsefesinin izlerini taşıyan, Yeni Akademia'nın etkisi de görülür. Onda, kimi toplum sorunları karşısında, kuşkucu bir eğilimin ağır bastığı görülür. Onun bu özelliği, daha çok, Tanrı, ruh, ahlak sorunlarında belirgin bir nitelik kazanır. Cicero'ya göre Tanrı ve Tanrı kavrası vardır. Evrene düzen veren, evrendeki nesneler arasında uyum sağlayan büyük bir güç sınırsız bir istenç vardır, bu da Tanrı'dır. Ahlak bu tanrısal istence, bu tanrısal yasa niteliği taşıyan güce uymaktır. Bunun da örneği doğadır. Ahlaklı olmak yurttaşlıkla, yurt sevgisiyle, yurttaşlar arasında özveriye dayanan bir uyumla sağlanabilir. Bu nedenle, ahlakı başka bir gözle gören, onu yaşamın tadını çıkarma diye yorumlayan, Epikurosçuluk tutarlı bir felsefe değildir.

Cicero, toplumun bir uzlaşma, karşılıklı anlaşma sonucu doğduğu ve doğaya uygunluğu görüşünü savunur. Ona göre, toplum doğaldır, bireylerden oluşması da doğa düzeni gereğidir. Ancak, bireyleri

*Doğaya
uymak*

Yasalar birer us ürünüdür

yöneten yasaların da doğaya uygun olması, eşitsizliğe, dengesizliğe yol açabilecek niteliklerden uzak kalması gerekir. Yasalar açık seçik olmalı, anlaşmazlığa, gizli çıkarlara, haksızlıklara, kötülöklere olanak sağlayacak içerik taşıyamamalıdır. Bir toplumu düzenleyen, onu oluşturan bireyler arasında, uyum sağlayan gerçek yasa usa, istence dayanan yasadır. Bu yasa "doğru us"tur, "doğru istenç"tir. Bu yasanın iki özelliği vardır, biri doğaya uygunluğu, öteki bütün evrene yaygınlığıdır. Bu yasa değişmez, sonsuzdur; yorumu özel açıklamaları gerektirmez.

► Erdemle mutluluk

Ölüm, ruh ve ölümden sonraki yaşam konusunda, Cicero'nun düşünceleri pek açık seçik değilse de, Platon-Aristoteles felsefesinin izlerini taşır. Cicero'ya göre tin tanrısallık bir varlıktır, özdek değildir. Bu nedenle de ölümsüzdür. Ancak, tını, ölümlü, ölümden sonraki durumu insan doğasının dışında görmek doğru değildir. Bunlar da insan doğasıyla bağlantılıdır. Tinin gövdeden ayrılmasıyla başlayan ölüm, yeni bir yaşama atılan ilk adımdır. Tin, özdeğin dışında varlığını sürdürür, mutlu ya da mutsuz bir yaşama ortamında bulunur. Bu ortamın da doğayla bağlantılı olmasına karşın, yeryüzü yaşamına benzer yanı yoktur. Öte yandan Tanrı'nın ve tının ölümsüzlüğü konusunda ortaya çıkan inanç da doğadan kaynaklanır, doğanın ölümsüz özüyle bağlantılıdır.

Doğanın belli, değişmez yasaları olduğuna göre, onda rastlantıya yer yoktur; atomcuların, özellikle

Epikuros'un bu konuyla ilgili düşünceleri tutarlı değildir. Rastlantı kavramı, içinde yaşanan doğanın yarattığı bir izlenimdir. Cicero'ya göre, kimi düşüncelerin ileri sürdükleri yazgı da gerçek değildir, doğanın özüne aykırıdır.

Cicero'nun üzerinde durduğu en önemli konulardan biri de "erdem"dir. Ona göre erdemle mutluluk birbirini gerektiren iki durumdur, biri olmadan öteki de olamaz. Erdem ve mutluluk ulus yönetiminin içeriğiyle bağlantılıdır. Birey toplum içinde erdemli ve mutlu olabilir. Bunu sağlamak da yönetimin görevidir. Cicero yönetimle, yasalarla, devletle ilgili düşüncelerini *De Legibus* adlı yapıtında sergilemiştir. Ona göre yönetimin temelini hukuk (*ius*) oluşturur. Hukuk ise biri doğal, öteki uygulamaları olmak üzere ikiye ayrılır. Doğal hukukun kaynağı insan usudur. İnsan, usa dayanarak, bütün bireylerce, bütün uluslarca geçerli olan genel hukuk ilkelerini saptayabilir. Bu ilkeler ustan kaynaklandığı için, onlarda çelişki, tutarsızlık söz konusu değildir. Sözleşme bilerek, tasarlaraarak adam öldürmek, gereksiz yere birini yıkmaya sürüklemek cezayı gerektiren eylemlerdir. Öte yandan tutsaklık, kölelik gibi durumlar usa aykırı olduğundan doğal hukukla ilgili değildir. "Kişi özgür doğar", onun özgürlüğünü elinden almak doğal hukukla bağdaşmaz. İyelik söz konusu olunca, Cicero, bunu da devlete bağlar. Ona göre devlet özel iyeliğin de koruyucusudur. Devletin olmadığı yerde

Felsefe Kavramları

Uygurlık tarihinde, din inançlarından bağımsız olarak, us ilkelerine dayanan ve evreni konu edinen, düşünce akımının kaynağı Anadolu'dur. Eski Yunan diliyle ortaya konan düşünce ürünleri, daha sonraki çağlarda Yunanistan'da doğan felsefeyi beslemiş, yeni dizgelerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. İÖ 7. yy'dan başlayıp, gene İÖ 1. yy'a dek süren, çağın bilim, felsefe ve sanat dili olan Yunanca ile ortaya konan bütün uygarlık ürünleri, gelişme döneminde olan Roma düşüncesinin de temelini oluşturmuştur. Yunanca karşısında, felsefe ve bilim sorunlarını açıklamada, daha sınırlı bir nitelik taşıyan Latince yetersiz kalmıştır. Roma düşünce tarihinde, bu yetersizliği görerek, Latince'den yeni bir felsefe dili yaratma gereğini duyan ilk düşünür Cicero olmuştur.

Cicero'nun anlayışına göre, özgün bir felsefenin doğması, gelişmesi onun gereksinimlerini karşılayacak kavramların varlığına bağlıdır. Felsefe ancak kavramlarla ortaya konabilir, başkalarına öğretilir. Özgün kavramları olmayan bir toplumun, özgün bir felsefesi de olamaz. Bu anlayıştan yola çıkan Cicero, Yunan diliyle yazılmış bütün felsefe yapıtlarını Latince'ye çevirmeye başlamış, her Yunanca kavramı bir Latince kavramla karşılama yoluna girmiştir. Cicero, felsefe kavramlarının Latince'leştirilmesinde, kaynak olarak kendi anadilinin söz kökenlerine dayanmış, onlardan birtakım yeni

eklerle, kavramlar türetmiştir. Onun bu girişimi, sonraki dönemlerde, Yunanca'dan çeviri yapan bütün Latin yazarlarına örnek olmuştur. 1. ve 2. yy ortalarında başlayarak, bütün Roma ülkesinde, Latin diliyle ortaya konan felsefe, bilim ve sanat yapıtlarında yeni kavram türetme bir gelenek niteliği kazanmıştır. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılışından sonra, Batı Roma ülkesinde, bütün yapıtlar Latince yazılmış, din ve felsefe alanlarında tek geçerli dil Latince olmuştur. Bu durum, Avrupa'da Rönesans'a dek sürmüştür.

İslam ülkelerinde, Yunan-Roma uygarlığından etkilenme, 7. yy ortalarından başlamış, o dönemde bilinen Yunan ve Latin dilleriyle yazılmış felsefe yapıtlarının çoğu Arapça'ya çevrilmiştir. Arap aydınları da, Cicero'nun Latince'de yaptığını, Arapça'da uygulamış, Yunanca ve Latince felsefe kavramlarına, kendi dillerinde, yeni karşılıklar bulmuşlardır. Bu ilk dönemde, genellikle Yunanca yapıtlar Arapça'ya çevrilmiş, Latince'lerle daha sonra ilgilenilmiştir. 11. ve 12. yy'lardan başlayarak, Arapça'ya aktarılan Yunanca yapıtların yeniden Latince'ye çevrilmeleri girişimi hızlanmıştır. Bu çalışmalar sonunda, Yunanca ve Latince'den Arapça'ya geçen, Arapça'laşan felsefe kavramlarında olduğu gibi, Arapça'dan Avrupa dillerine de birçok kavram geçmiştir.

iyelikten söz etmenin de anlamı yoktur. Uygulamalı hukuk ise ulusların, kendi toplum yapılarına göre düzenledikleri hukuk kurumudur.

Cicero'nun, Roma düşüncesine en önemli katkısı Yunanca felsefe kavramlarının Latin dilindeki karşılıklarını bulmasıdır. O dönemde, Latin dilinde bulunan sözcükler, Yunan felsefesini karşılamaya yetmiyordu. Cicero, bu yetersizliği gidermek için, Yunan dilinde geçen bütün felsefe kavramlarına Latince kökenli karşılıklar bulmuş, böylece sonraki dönemlerde, özellikle Hristiyan felsefesinde, Latince'nin özgün bir felsefe dili olmasını sağlamıştır. Cicero'nun ikinci etkili başarısı da, Roma uygarlığında, söylev dilinin kurucusu olmasıdır. Roma retoriği, Cicero ile, bir bilim dalı niteliğini kazanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *De Oratore*, 55, ("Söylev Üstüne"); *De Republica*, 54, ("Devlet Üstüne"); *De Finibus Bonorum et Malorum*, 47, ("İyilerin ve Kötülerin Sınırları Üstüne"); *Tusculanae Disputationes*, 45, ("Tusculum Tartışmaları"); *De Officiis*, 44, ("Görevler Üstüne"); *Academica*, 45, ("Bilgi Kuramı Üstüne"); *De Natura Deorum*, 44, ("Tanrılar'ın Doğaları Üstüne"); *De Amicitia*, 44, (Dostluk, 1962); *De Senectute*, 44, (İhtiyarlık, 1963).

• **KAYNAKLAR:** E.V.Aster, *Hukuk Felsefesi Dersleri*, (Çev. Dr.Orhan Münir Çağlı, 1943); Hense-Leonard, *Hel-len-Latin Eski-Çağ Bilgisi* (Çev. Suad Y.Baydur, 1948); W.Sontheimer, *Über Den Staat* (Cicero'dan De Republica çevirisindeki açıklamalar) 1967; Y.K. Yonarsoy, *Cicero'nun Felsefi Terminolojisi*, 1982.

• **BAKINIZ:** ARİSTOTELES, ERASMUS, PETRARCA, PLATON, POSEIDONIOS.

CID CAMPEADOR

(1043-1099)

Kastilyalı komutan, halk kahramanı. Ölümünden sonra efsaneleşmiş yaşamı çok sayıda yapıta konu olmuştur.

Kuzey İspanya'da Burgos yakınlarındaki Bivar' da doğdu, 10 Temmuz 1099'da Valencia'da öldü. Asıl adı Rodrigo Diaz de Bivar'dır. Cid (seyyid, efendi), ona Müslüman Araplar'ın taktığı addır. Kastilyalı soylulardan Diego Lianez'in oğludur. Babasının ölümünden sonra sarayda Kral I.Ferdinand'ın büyük oğlu Sancho'yla birlikte eğitim gördü. II.Sancho tahta çıkınca Rodrigo'yu kraliyet ordularının komutanlığına getirdi. Navarra ve Kastilya arasındaki anlaşmazlık sırasında Navarralı bir şövalyeyi yenilgiye uğrattınca kendisine Campeador (şampiyon) sanı verildi. Cid, 1067'de Endülüs Emevîleri'nin elindeki Saragossa'ya yapılan seferde büyük başarılar kazandı.

Öldüğünde Kastilya Krallığı'nın çocukları arasında paylaştırılmasını isteyen I.Ferdinand, Leon yoresini ikinci oğlu Alfonso'ya bırakmıştı. II.Sancho kardeşine savaş açtı, onu yakalatarak sürgüne gönderdi. Ancak kız kardeşi Urraca direnmevi sürdürdü. Zamora'yı kuşatan II.Sancho burada öldürülünce

çocuğu olmadığı için Kastilya toprakları VI.Alfonso'ya kaldı. Alfonso, Kastilyalı soylulara iyi niyetini kanıtlamak için, Cid'in sarayda kalmasına izin verdi. Cid, 1074'te Alfonso'nun da isteğiyle kralın kuzini ve Oviedo kontunun kızı Jimena ile evlendi. VI. Alfonso, 1081'de, koruması altındaki Toledo Mağribi Krallığı'na karşı bir akın düzenlediği gerekçesiyle Cid'i Kastilya'dan sürdü.

Saragossa Kralı el-Mutamin'in emrine giren Cid, 1082'de onun adına Mağribi Kralı Lerida'yı ve onun Hristiyan yandaşlarını yenilgiye uğrattı. 1084'te Aragon Kralı Sancho Ramirez komutasındaki bir orduyu yendi. Bu başarıları ile yenilmez bir komutan olduğu kabul edildi ve Mağribi yöneticileri tarafından ödüllendirildi. 1086'da Kuzey Afrika'dan büyük Murabit akını başladı. VI. Alfonso'nun orduları yenilgiye uğrayınca, Cid geri çağırıldı. VI. Alfonso'yla barışmasına karşın, Cid, Murabitlar'a karşı yapılan savaşlara katılmadı.

Cid, Valencia hükümdarı el-Kadir'i vergiye bağlamıştı. 1092'de kentin kadısı İbn Cahhaf, Murabitlar'ın desteğiyle ayaklanarak el-Kadir'i öldürttü. Cid bunun üzerine Valencia kentini kuşattı, Murabitlar'ın desteğini kırdı, aylarca süren kuşatma sonunda kenti ele geçirdi. Valencia'nın VI. Alfonso adına yöneticisi olmuştu ama aslında kenti bağımsız olarak yönetiyordu. Yaşamının bundan sonraki bölümünü Valencia'da geçirdi.

Cid, ölümünden sonra halk türkülerinin kahramanlarından biri oldu. Bu destansı şiirlerin en eskisi 1200'lerde yazılan "Cantar de mio Cid"dir (Cid'imın Şarkısı). 4.000 dizelek bu destan, Orta Çağ İspanyol edebiyatının önemli yapıtları arasında yer alır. Cid'in yaşamı, Guillen de Castro'nun 1618'de yazdığı *Las Mocedades del Cid* ("Cid'in Gençliği"), Corneille'in *Le Cid*, (el-Cid), Fernandez y Gonzales'in 1858'de yazdığı *Cid Rodrigo de Vivar* ("Vivarlı Rodrigo") adlı oyunlarına konu olmuştur.

CIESLEWICZ, Roman

(1930)

Polonyalı grafikçi. Kolaj ve foto-grafik türündeki afişleri ile tanınmıştır.

13 Ocak 1930'da Polonya'nın Lvov kentinde doğdu. 1943-1946 arasında Krakov Endüstri Okulu'na, 1949'a değin de aynı yerdeki Plastik Sanatlar Lisesi'ne devam etti. 1955'te Krakov Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirdi. 1957'de Uluslararası Leipzig Fuarı Polonya Pavyonu, 1959'da da Uluslararası Poznan Fuarı Polonya Denizcilik Pavyonu için duvar panoları yaptı. 1963'te Paris'e gitti, Burada *Vogue*, *Elle*, *Opus International*, *Musique en jeu*, *20e siècle* ve *Kamikaze* gibi dergilerin grafik düzenlemelerini yaptı. 1964'te Çekoslovakya Uluslararası Film Posterleri Yarışması ve Varşova Poster Bienniali büyük ödülleri aldı. 1973 Cannes Film Posterleri Yarışması'nda da ödül kazandı. 1971'de Fransız yurttaşlığına geçti.

Aynı yıl Paris'te bir stüdyo açtı. 1972-1975 arasında Paris'te Ulusal Grafik Sanatlar Yüksek Okulu'nda öğretim görevlisi olarak çalıştı. Bunu izleyen yıllarda, 1976 ve 1977 Paris Sohbahar festivallerinin afişlerini, çeşitli sanat kuruluşları ve gösterileri için tanıtma ilanları, kataloglar ve amblemler gerçekleştirdi. Başta Paris olmak üzere, Amsterdam ve Vilanov gibi kentlerde sergiler açtı. 1976 Venedik Bienali'ne katıldı.

Cieslewicz, poster, kolaj, fotomontaj, serigrafi ve harf tasarımları çalışmalarıyla tanınır. Çeşitli sergilerin pavyonları için gravürler hazırlamıştır. Çağı belgeleyen fotoğrafları kullanarak gerçekleştirdiği "foto-grafik"lerinde, kendi deyimiyle fotoğraf içinde fotoğraf yaratmıştır. İtalya'da iki fabrika için yaptığı duvar süslemeleri "sistem-grafik" adını verdiği kolaj çalışmaları içinde en dikkat çekenlerdir. Bunlarda makine fotoğraflarını keserek işçi yüzleri oluşturacak biçimde yapıştırmış, böylece insanla makine arasındaki ortak varoluş nedenini vurgulamıştır.

Cieslewicz resim alanında da başarılı olmuş, ancak, daha çok afiş türünde çalışmış, 1955-1978 arasında 400'e yakın poster gerçekleştirmiştir.

CIMABUE

(1240-1302)

İtalyan, ressam. Bizans sanatıyla Rönesans öncesi dönemin Floransa Okulu'nu bütünleştiren bir üslup oluşturmıştır.

Asıl adı Cenni di Peppi'dir. Yaşamıyla ilgili bilgiler çok sınırlıdır. Bazı belgeler, 13. yy'ın ikinci yarısında yaşadığı sanısına kesinlik kazandırmıştır. Vasari'nin ünlü *La Vita*'sında Cimabue'nün doğum ve ölümüyle ilgili olarak verdiği 1240-1300 tarihlerinin gerçek olmadığı anlaşılmıştır. Öte yandan Cimabue'nün doğumunu 1250 sonrasına rastlatan görüşler de doğru değildir. Roma'daki *Santa Merici Maggiore Kilisesi* kayıtlarına göre Cimabue 1272'de Roma'da çalışan ünlü bir ressamdır. Cimabue'den en son söz eden belgeyse 4 Temmuz 1302 tarihli bir noter kayıdır. Cimabue'nün 1288-1290 arasında Assisi'deki *San Francesco Kilisesi* freskleri üstünde çalıştığı kesinlik kazanmıştır. Dante, *Purgatoria*'sında Cimabue'nün, Giotto'nun ünü onu aşındırmaya dek, kendini en ünlü ressam saydığından söz eder.

Cimabue'nün, olduğu 1301-1302 tarihli belgelere göre kanıtlanmış tek yapıt, *Pisa Katedrali*'ndeki mozaik Aziz Giovanni figürüdür. Ancak mozaik daha sonra yeniden yapıldığı için Cimabue'nün geç dönemiyle ilgili bilgi verecek nitelikte değildir. Bundan başka kesinlikle Cimabue'nün elinden çıktığı kabul edilen yapıtlar yalnızca üç tanedir. Bugün Uffizi Galerisi'nde bulunan ve kısaca *Maesta* olarak bilinen *Bakire Meryem ve Melekler* adlı büyük boy pano. Assisi'deki *San Francesco Kilisesi*'nde bulunan *Bakire Meryem, Melekler ve Aziz Francesco ile*

Birlikte ve İsa'nın Çarmıha Gerilmesi. Bunlar *Bakire Meryem*'le peygamberlerin yaşamları ve Kıyamet Günü gibi dinsel olayları konu alan fresklerdir. Louvre'daki başka bir *Maesta* ile büyük benzerlik gösteren *Bakire Meryem ve Melekler*'in Cimabue'nün izleyicilerinden biri tarafından yapıldığı kabul edilmektedir.

Vasari'ye göre Cimabue İtalya'da çalışan Bizanslı bir ustanın yanında çıraklık ederek yetişmiştir. Paleologlar dönemi Bizans sanatının Cimabue'nün üslubunun biçimlenmesinde rol oynadığı kesindir. Daha önce Giunta Pisano (? - ykş 1260) Cappello di Marcovaldo gibi sanatçılar aracılığıyla İtalyan sanatına giren Bizans sanatının anlatımcı biçimleri onun resimlerinde daha anıtsal bir boyut kazanır. Özellikle dekoratif ve çizgisel bir ritim elde etmek için kullandığı altın renkli çizgilerden oluşan doku, Cappello'dan türetilmiş bir uygulama biçimidir. Gene Cappello'dan kaynaklanan derin ve kesin konturlar, figür-fon ilişkisinin düzenlenmesinde bağlayıcı bir rol oynar.

Bütün bu nitelikleri taşıyan *Maesta*, yalın deseni ve yüzeylerinin ölçülü işlenişle dikkati çeker. Resimdeki heykele özgü hacim anlayışı, Nicola Pisano ve Arnolfo di Cambio'yu çağırıştırır. Meryem'in giysisindeki kumaş kıvrımlarının ritmik bir biçimde üst üste yığılmasıyla, boyunları bükük olarak pozlandırılmış melekler, resmin hareketsiz havasını bozmazlar. Tahtın altındaki azizler de dahil, tüm figürler Rönesans öncesi resim anlayışına uygun olarak hiyerarşik ve simetrik bir düzen içinde boyutlandırılmıştır. Bu yüzden Meryem figürü ötekilerden bir kat daha büyük tutulmuştur.

Cimabue'nün sanatı, 1273-1308 arasında çalıştığı bilinen Pietro Cavallini'nin klasik nitelikteki sanatı yanında daha dramatik bir anlatımı temsil eder. Bu dramatik anlatım daha sonra, Cimabue'nün izleyicisi Giotto'nun ve Floransa Okulu'nun resimlerindeki öğelerden birini oluşturacaktır.

• **YAPITLAR** (başlıca): Pisa Katedrali Mozaikleri, 1302; *Bakire Meryem ve Melekler*, Uffizi Galerisi, Floransa; *Bakire Meryem, Melekler ve Aziz Francesco ile Birlikte*, Assisi Kilisesi; *İsa'nın Çarmıha Gerilmesi*, Assisi Kilisesi.

• **BAKINIZ:** GIOTTO.

CIMAROSA, Domenico

(1749-1801)

İtalyan, besteci. Güldürücü opera türündeki yapıtlarıyla tanınmıştır.

17 Aralık 1749'da, Napoli yakınlarındaki Aversa'da doğdu, 11 Ocak 1801'de Viyana'da öldü. Yoksul bir ailedendi. Müzik yeteneği farkedilerek, 1761'de, Napoli'deki Santa Maria di Loreto Konservatuarı'na gönderildi. Burada, usta müzikçilerden müzik eğitimi aldı, dönemin önde gelen *opera buffa* (güldürücü opera) bestecisi olan Niccolò Piccini'nin de öğrencisi oldu.

Cimarosa'nın 1772'de yazdığı ve aynı yıl Napoli'de sahnelenen ilk operası *Le stravaganze del conte* ("Kontun Tuhaflikları"), büyük bir başarı kazandı ve bestecinin tanınmasını sağladı. İzleyen yıllarda da, yüksek bir verimle, opera türünde pek çok ürün verdi.

Daha sonra St. Petersburg, Viyana ve Napoli saraylarında müzik yöneticisi ve besteci olarak görev alan Cimarosa, büyük bir saygınlık kazandı. Ancak, devrimci düşüncelere yakınlık duyması, durumunun sarsılmasına yol açtı. 1799'da Fransız Cumhuriyet Ordusu'nun Napoli'ye girişini coşkuyla karşıladı ve aynı yılın sonunda tutuklandı. Serbest kalınca Napoli'yi terketmeye karar verdi ve St. Petersburg'a gitmek üzere yola çıktı, ancak yolda öldü. Zehirlenmiş olduğuna ilişkin yaygın bir kanı vardır.

Doğal bir yetenekle ve büyük bir kolaylıkla besteleyen Cimarosa'nın müziği hemen hemen sadece İtalyan tarzından etkilenmiştir. Operalarında ağırlıklı bir yeri olan melodi, her zaman konuyla bağlantılı bir yapıdadır. Operalarının yanı sıra kimi koro ya da çalgı yapıtlarında da, yeteneğinin, güldürü alanında yoğunlaştığı görülür. Bununla birlikte, asıl başarısını sahne müziğinde, özellikle güldürücü opera türünde ortaya koymuştur. Başyapıtı sayılan *Il matrimonio segreto* ("Gizli Evlilik"), bu türün en önemli ürünlerindendir. Ciddi operalarının melodik örgüsü zengin olmakla birlikte aynı başarı düzeyine ulaşmazlar. Bu bakımdan Cimarosa'nın önemi, güldürücü operayı olgunluk düzeyine ulaştırarak kendinden sonraki bestecileri yeni arayışlara yöneltmiş olmasıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** Opera: *Le stravaganze del conte*, 1772, ("Kontun Tuhaflikları"); *L'Italiana in Londra*, 1778, ("Londra'da İtalyan Bayan"); *Il matrimonio segreto*, 1792, ("Gizli Evlilik"); *Le astuzie femminili*, 1794, ("Kadınların Entrikaları"). Vokal müzik: 3 oratoryo; kantatlar; missalar; motetler; requiemler; arylar. Orkestra müziği: 7 senfoni. Harpsikord müziği: Sonatlar.

• **KAYNAKLAR:** G. Baimonti, *Il matrimonio segreto di Domenico Cimarosa*, 1930; M. Tibaldi Chiesa, *Cimarosa ed il suo tempo*, 1939; R. Vitale, *Domenico Cimarosa: la vita e le opere*, 1929.

• **BAKINIZ:** ROSSINI.

CITROËN, André-Gustave (1878-1935)

Fransız, mühendis. Ülkesinin en büyük otomobil fabrikalarından birini kurmuştur.

5 Şubat 1878'de Paris'te doğdu, 3 Temmuz 1935'te aynı kentte öldü. École Polytechnique'te mühendislik eğitimi yapan Citroën genç yaşta küçük bir dişli fabrikası kurdu. Mors Otomobil Fabrikası'nda üretim yöntemlerinin geliştirilmesine katkıda bulundu; kısa sürede fabrika yıllık üretimini 125 otomobilden 1200 otomobile çıkardı. I.Dünya Savaşı çıkınca

ordu adına başta obüs mermisi olmak üzere cephaneye üreten bir fabrika kurdu. Savaşın bitiminde bu fabrikayı otomobil üreten bir işletme haline getirdi. 1920'lerde ABD otomotiv sanayiinde Ford'un geliştirmiş olduğu üretim sistemi uygulanarak seri üretime geçilmiş, üretim giderleri ve buna bağlı olarak fiyatlar yaklaşık % 70 oranında düşürülmüştü. Citroën, Ford'un üretim sistemini fabrikasında uygulayarak ucuz otomobil üretimini sağladı. 1934'te ilk önden çekişli binek otomobil olan Citroën 7'yi pazara sundu. 1929'da başlayan iktisadi bunalım döneminde üretimi kısıtlayıcı bir politika izlemediği için, 1934'te fabrikasını iflasa sürükledi. 1935'te Citroën firması yeniden kurulduğunda yönetimde etkinliğini yitirmişti.

Citroën bir mühendis ve sanayici olarak ucuz otomobil üretimini sağlayacak araştırmalar yaptığı gibi, Orta Asya'nın jeolojisinin incelenmesi de dahil olmak üzere çeşitli bilimsel çalışmaları desteklemiştir.

• **BAKINIZ:** K.BENZ, A.CHRYSLER, H.FORD, C.W. MORRIS, RENAULT.

CİBRAN, Halil (1883-1931)

Lübnanlı yazar ve ressam. İngilizce ve Arapça yazdığı mistik şiirleri ve felsefi yazılarıyla 20. yy mistik felsefesi üzerinde önemli etkileri olmuştur.

Cibran Halil Cibran, 6 Ocak 1883'te Lübnan'ın Beşari kentinde doğdu, 10 Nisan 1931'de New York'ta öldü. Batı dünyasında Kahilil Gibran olarak tanınır. Küçüklüğünde Arapça, İngilizce, ve Fransızca'yı öğrendi. On bir yaşındayken annesi ile birlikte ABD'ye gitti. 1896'da Beyrut'a dönerek Medresetü'l Hikmet'e girdi. 1901'de mezun olana değin müzik, uluslararası hukuk, tıp ve din tarihi okudu. 1901'de *The Prophet*'in (Ermis) ilk Arapça taslağını yazdı; aynı yıl *el - Hakikat* dergisini yayımlamaya başladı. 1901-1903 arasında Paris'e giderek resim öğrenimi gördü. Paris'teyken yayımladığı *el-Ervahü'l-Mütemerred* ("İsyankâr Ruhlar") adlı kitabı yüzünden Lübnan'a dönüşü yasaklandı, kitabı Beyrut'ta yakıldı ve bağlı olduğu Maruni Katolik Kilisesi tarafından aforoz edildi. 1903'te tekrar ABD'ye giderek Boston'da resimlerini sergiledi. 1908'de Paris'e döndü ve Académie Julien ve École des Beaux-Arts'da resim çalışmalarını sürdürdü. 1910'da ABD'nin New York kentine yerleşti ve ölümüne değin stüdyosunda yaşadı.

Cibran. Hristiyan kökenli bir düşünürdür; ancak Lübnan gibi Hristiyan ve İslam, Doğu ve Batı kültürlerinin kesiştiği bir ülkede yaşamış olması, bu sentezi yazılarında da araması sonucunu getirmiştir. Cibran mistik düşüncesi, iyimserliği ve yaşam tutkusu açısından Hristiyan mistisizminden çok Doğu mistisizmine yaklaşıyor. Ancak, üslubunu ve felsefesini

temelden etkileyen metinlerden biri *İncil*'dir. Kendisi de Doğu mistik düşüncesinden etkilenmiş bir düşünür olan Nietzsche de Cıbran'ın esin kaynaklarından biri olmuştur. Ancak Cıbran bir tanritanımaz olan Nietzsche'den çok, 18. yy mistik İngiliz yazarı ve ressamı William Blake'e yaklaşıp. Blake ve Cıbran arasındaki benzerlikler yalnızca seçtikleri temalar ve üsluplarında değil, resimlerinde de görülebilir. Cıbran ABD'de yaşadığı yıllarda Doğu mistisizmini Amerikan kültürüne tanıtmış, 1950'yi izleyen yıllardaki Amerikan aydınları ve gençliği içindeki "Doğu kültürüne dönüş" eğiliminin hazırlayıcılarından biri olmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Araisi'l-Mürne*, 1910, ("Vadi Perileri"); *Dem'a ve İbtisam*, 1914, ("Gözyaşı ve Gülüş"); *The Madman*, 1918, ("Delî"); *The Forerunner*, 1920, ("Mühdecî"); *el-Fenhetü'l-Mütahassire*, 1922, ("Kırık Kanatlar"); *The Prophet*, 1923, (Ermîş); *el-Evasif*, 1923, ("Fırtınalar"); *el-Mevakib*, 1923, ("Alaylar"); *Sand and Foam*, 1926, ("Kum ve Köpük"); *Jesus, the Son of Man*, 1928, ("İsa, İnsan Oğlu").

• **KAYNAKLAR**: J. Cıbran ve K. Cıbran, *Kahlil Gibran*, 1974; B. Young, *This Man from Lebanon*, 1944.

CIESZKOWSKI, August (1814-1894)

Polonyalı sosyal düşünür ve iktisatçı. Hegelci tarih yaklaşımı doğrultusundaki yapıtlarıyla tanınmıştır.

August Cieszkowski 1814'te Sucha'da doğdu, 1894'te Wierzenica'da öldü. Soylu bir aileden gelen Cieszkowski, 1838'de Heidelberg Üniversitesi Felsefe Fakültesi'ni bitirdi. Uzun süre Polonya'nın Rus kesiminde ve Fransa'da yaşayan Cieszkowski, 1847'de Polonya'da Posen yakınlarındaki malikânesine verleşti. Prusya Polonyası'nın ulusal örgütü i Polonya Birliği'ni kurdu. 1848-1861 arasında Prusya Meclisi'nde bulundu ve Polonyalı Milletvekilleri Grubu'nun başkanlığını yaptı.

Cieszkowski Hegel'den etkilenen tarih felsefesi-ni özellikle *Ojce nasz* ("Babamız") adlı yapıtında ortaya koymuştur. Bu yapıtında Cieszkowski, *İncil*'in son bölümü ile doğal hukuku uzlaştırmayı amaçlamakta ve Hegelci diyalektik anlayışına uygun bir biçimde Hz. İsa'nın öğretilerinde öngörülenlerle tarihsel gelişme arasında bir ilişki aramaktadır. Cieszkowski'ye göre, insanlık tarihi giderek Hegelci diyalektik anlayışına uygun bir biçimde artan bir davranışma ve Tanrı'ya yakınlaşma içindedir. Cieszkowski, tarihi, fiziksel varoluş ya da Hristiyanlık öncesi dönem, Kutsal Ruh'un gelmesiyle sona erecek olan düşünme dönemi ve Tanrı Krallığı'nın yeryüzünde gerçekleştirileceği davranışma, kardeşlik dönemi olmak üzere üçe ayırmaktadır. Son dönemin aşamalı bir değişim süreci ile hazırlanmakta olduğunu savunan

Cieszkowski, bu konuda Slav uluslarına ve özellikle Polonyalı'lar'a büyük görevler düştüğüne inanmaktadır. Cieszkowski'ye göre, Tanrı Krallığı'nın yeryüzünde gerçekleşme sürecini hızlandırmak için toplumsal ve iktisadi reformların üç temel ilkeye dayanılarak yapılması zorunludur: Herkese sahip olduğu, olabileceği ve olması gereken konusunda güvence. Dayanışma ve kardeşlik dönemi başladığında, toplumsal yaşamda dinsel inançlar egemen olacaktır. Ulusların özgür ve yönetimde bağımsız olduğu bu evrede, tüm uluslar uluslararası bir kilise altında birleşeceklerdir. Bu uluslararası kilise ise, uluslararası bir hükümetin yönetimi altında olacaktır. Cieszkowski'ye göre, bu dönemdeki iktisadi örgütlenme, uluslararası iktisadi birlik ilkesine dayanacaktır.

Hegel ve Fichte gibi Alman filozofları, Saint-Simon ve Fourier gibi Ütopycı Sosyalistler'den etkilenen Cieszkowski, toplumsal reformlar konusunda sınırlı önlemler önermiş ve hükümetin iktisadi ve toplumsal reformlar konusunda destek olması ilkesini savunmuştur. Tarım alanında kredi kooperatiflerine devlet yardımının gerekliliğini vurgulayan Cieszkowski, ormancılık, madencilik ve demiryolu taşımacılığında devletin toplum çıkarlarını korumak için özel girişimle rekabet etmesini savunmuştur. İktisat alanında en önemli kitabı olan *Du Credit et de la circulation*'da ("Kredi ve Dolaşım Üstüne") yeni bir para sistemi geliştiren Cieszkowski, krediyi, sabit sermaye ve yatırılmış sermayeyi, işletme sermayesine dönüştüren bir araç olarak tanımlamıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Ojce nasz*, 1833-1836, ("Babamız"); *Du credit et de la circulation*, 1839, ("Kredi ve Dolaşım Üstüne"); *De la pauvre et de l'aristocratie moderne*, 1844, ("Derebeylik ve Modern Aristokrasi Üstüne").

• **BAKINIZ**: FICHTE, F.C.M.FOURIER, HEGEL, SAINT-SIMON.

CİHANGİR (1569-1627)

Hint-Türk hükümdarı. Ülkesinin bayındırlık işlerine büyük önem vermiştir.

31 Ağustos 1569'da Fethpur'da doğdu. 27 Kasım 1627'de Lahor'da öldü. Ekber'in büyük oğludur. Babası ona Selim adını koymuştu. Ancak, Ekber 1605'te ölünce, Nureddin Cihangir adıyla tahta çıktı.

İlk iş olarak ünlü on iki hükmünü çıkarttı. Bununla taşrada tımar sahiplerinin vergi toplamasını önledi. İssiz yerlere kervansaray ve mescitler yaptırarak adamlar yerleştirdi. Miras işlerini düzenledi. Şarap içme yasağı koydu. Zorla konutlara girilmemesini sağladı. Suçluların kulak ve burunlarının kesilmesi gibi işkenceleri kaldırdı. Halkın elindeki topraklara beyler ve devlet görevlileri tarafından el konmasını

önledi. Büyük kentlerde hastaneler yaptırdı. Kendi doğum gününde hayvan kesilmesini yasakladı.

Cihangir, 1611'de Nur Cihan'la evlendi ve bundan sonra karısının etkisinde kaldı. Nur Cihan ilk kocasından olan kızını Cihangir'in küçük oğlu Şehriyar ile evlendirdi ve damadını tahta geçirmeye çalıştı. Bu durum Cihangir'in diğer oğlu Hürrem ve Nur Cihan arasında ülke için kötü sonuçlar doğuran çekişmelere neden oldu.

Cihangir, Dekkenliler'in ayaklanması üzerine 1617'de Şehzade Hürrem'i oraya yolladı. Şehzade önceleri ayaklanmayı bastırmada başarı gösterdi. Ancak Cihangir'in 1619'da Keşmir'de bulunduğu sırada Dekken'den çekilirken olaylar yeniden başladı. İran Şahı I.Abbas da Dekkenliler'in ayaklanmasından yararlanarak Kandehar'ı ele geçirdi. Ardından, Bengal Valisi Mehabet Han 1626'da ayaklanarak Cihangir'i tutsak etti. Cihangir bir yıla yakın tutsak kaldıktan sonra karısı Nur Cihan tarafından kurtarıldı. 27 Kasım 1627'de Keşmir'den Lahor'a giderken yolda öldü.

Cihangir'den sonra Şehzade Hürrem, Şah Cihan adıyla tahta çıktı. Cihangir'in büyük oğlu Hüsvrev ayaklandığı için tutuklanmıştı. En küçük oğlu Şehriyar da babasının ölümünden sonra tahta geçmek için ayaklandı, fakat yakalanarak idam edildi.

Cihangir, *Tüzük-i Cihangiri* adlı Farsça anılarının ancak saltanatının ilk 17 yılını kapsayan bölümünü yazabildi. Bundan sonraki iki yıllık bölüm kâatibi Mutemed Han tarafından yazılmıştır. Cihangir'in ölümü ve şehzade kavgalarını kapsayan bölüm de Mirza Muhammed Hadi Han tarafından tamamlanmıştır. Yapıtta hükümdarlara gönderilen ve onlardan gelen mektupların örnekleri de vardır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Tüzük-i Cihangiri*, (ö.s.), Seyyid Ahmed (yay.), 1683.
- **KAYNAKLAR**: Y.H.Bayur, *Hindistan Tarihi*, II, 1947; W.Foster, *The Embassy of Sir Thomas Roe*, 1926; B.Prasad, *The History of Jahangir*, 1922.
- **BAKINIZ**: EKBER, ŞAH CİHAN.

CİHANŞAH

(1405-1467)

Karakoyunlu hükümdarı. Karakoyunlu devletinin sınırlarını en geniş durumuna getirmiştir.

Muzaffereddin Cihanşah'ın 1405'te Mardin'de doğduğu sanılmaktadır. 10 Kasım 1467'de Muş ovasında öldürüldü. Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un altı oğlundan biridir. Önce Mardinşah adı verilmişken babası kent adlarının kız çocuklarına konduğu gerekçesiyle adını Cihanşah'a çevirdi.

Kara Yusuf, 1415'te İran'daki Sultanîye'yi aldıktan sonra küçük yaşta Cihanşah'ı da buraya vali atadı. Kara Yusuf, Timur'un oğlu Şahruh ile savaşma-

ya giderken 13 Kasım 1420'de Tebriz yakınlarındaki Ucan yaylağında öldü. Cihanşah, bunun üzerine Sultanîye'den ayrılarak Bağdat valisi ağabeyi Şah Mehmed'in yanına gitti. Onun, Celayirliler'e karşı girdiği savaşa katıldı. Ancak Celayirliler'den alınan yerler kendisine verilmevince, Bağdat'tan ayrılarak büyük ağabeyi İskender'in yanına gitti.

İskender, Cihanşah'a Karakoyunlular'ın asıl yurdu olan Van Gölü dolaylarında bazı kaleler verdi. Ancak kendisine daha fazla toprak verilmesi isteği kabul edilmeyince ayaklandı. Başarı gösteremeyip kaçarken yakalandı. Öldürülmesine karar verilmişken annesinin araya girmesiyle bağışlandı ve Van dolaylarındaki büyük kent ve kasabaların yönetimi kendisine verildi. Cihanşah, Şahruh'un ikinci Azerbaycan seferi sırasındaki Selmas meydan savaşında (14 Eylül 1429) kardeşinin ordusunun sol kanadına komuta etti.

Şahruh, savaşı kazanmasına karşın Karakoyunlular'ı dağıtıp şehzadeleri ortadan kaldıramadı. Bu nedenle Kara Yusuf'un çocukları arasındaki anlaşmazlıktan yararlanmak istedi. İskender'in kardeşlerine, kendisine uymak koşuluyla bulundukları bölgelerde kalabileceklerini bildirdi. Kardeşlerden İspend, Şahruh'a boyun eğdi. Hatta Bağdat'ı alarak ağabeyi Şah Mehmed'i öldürdü. Cihanşah'ı da bozguna uğrattı.

Şahruh, üçüncü kez İskender'le savaşmak için Azerbaycan üzerine yürüdü. Cihanşah'a da yardımcı güçler göndererek kardeşinin elindeki yerleri almasını istedi. Kendi adamlarının Cihanşah'ın yanına geçtiğini, ayrıca Şahruh'un ordusuna karşı koyamayacağını anlayan İskender, Tokat'a giderek, Osmanlılar'a sığındı. Osmanlılar, kendisine yardım ettiler. Ancak, bir süre sonra bulunduğu yöreyi yağmaya başlayınca, II. Murad onun üzerine ordu gönderdi. İskender, Erzurum üzerinden Sürmeli Çukur kışlağına geldi. 1438 baharında Tebriz'e doğru yola çıktı. Cihanşah'la savaşmak için Heit Çeşme'ye yürüdü. Ancak komutanlarından Piri Bey'in, kardeşinin yanına geçtiğini öğrenince Alınca kalesine sığındı. İskender burada oğlu Şah Kubad tarafından öldürüldü. Cihanşah da Şah Kubad'ı, olaya karışanlarla birlikte öldürttü.

Cihanşah, 1440'ta Güreistan'daki bazı kentleri yağmaladı. Kardeşi İspend 1445'de ölünce Bağdat'ı ele geçirdi. Şahruh, 1447'de ölünce bağımsızlığını ilan etti. Sultan ve hakan unvanlarını aldı.

Cihanşah döneminde Karakoyunlular Devleti'nin sınırları Horasan'dan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya kadar genişlemişti. Sınırlarını daha da genişletmek, kendi himayesini istemeyen Akkoyunlu Beyi Uzun Hasan'dan Erzincan yöresini de almak istiyordu. Bu amaçla bütün güçlerini Erciş'te topladıktan sonra Muş Ovası'na geldi. Kışın bastırması, buna hazırlıklı olmayan ordusunu güç duruma düşürdü. Orduyu kışlaklara gönderdi. Kendisi de Pasinler'e hareket etti. Uzun Hasan bunu fırsat bilerek altı bin atıyla Cihanşah'ı izledi ve bir baskınla Cihanşah'ın güçlerini dağıttı. Cihanşah atla kaçarken yakalanıp öldürüldü. Tutsak düşen çocuklarından Muhammedi de öldürüldü. Öbür oğlu Yusuf'un da gözleri kör edildi. Cihanşah'ın cesedi Tebriz'e taşınıp Muzafferiye medresesindeki türbeye gömüldü.

Karakoyunlular Şii ve Batıni idiler. Bu nedenle Memlukler, Akkoyunlular ve başka Sünni devletlerle

sürekli savaşım içinde oldular.

Cihanşah, Tebriz'deki ünlü Gök Medrese'yi (Muzafferiyeye Medresesi) yaptırmıştır. Bu görkemli yapının yüzü mermer ve çiçekli çinilerle süslüdür. Ünlü bilgin Celaledin Devvani yapıtlarını bu medresede yazmıştır. Cihanşah, Hakikî mahlasıyla Farsça ve Türkçe şiirler de yazmıştır. Şiirlerinin bulunduğu mecmuada (*British Museum OR. 9493*) 105 Farsça ve 87 Türkçe gazeli ile 32 Türkçe rubaisi vardır.

• **KAYNAKLAR:** Müneccimbaşî Ahmed Dede, *Sabaifü'l-Abbar*, I, 1868; V.Minorsky, "Kara Koyunlu Cihan Şah ve Şiirleri", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, II, 1970; F.Sümer, *Karakoyunlular*, I, 1967; İ.H.Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 1969.

• **BAKINIZ:** ŞAHRUH MİRZA, UZUN HASAN.

CİLAS, Milovan

Bak. DJILAS, Milovan

CİMCOZ, Adalet

(1910-1970)

Türk, yazar, çevirmen. Dublaj sanatındaki başarısı ve çağdaş Alman Edebiyatı'ndan yaptığı çevirilerle tanınmıştır.

Çanakkale'de doğdu, 13 Mart 1970'te öldü. 1921'de Hacıkadın İlkokulu'nu bitirdikten sonra ortaöğrenimini, gönderildiği Almanya'da tamamladı. Edebiyat çalışmalarına da burada başladı. Türkiye'ye dönünce, gazetelerde sanat konuları üzerine yazılar yazdı. 1951'de Maya Sanat Galerisi'ni kurdu. Uzun süre bu özel galeriyi ve Alman Sanat Galerisi'ni yönetti. Ağabeyi Ferdi Tayfur ile birlikte film seslendirme çalışmalarına katıldı; Türk sinemasının baş kadın oyuncularını seslendirdi ve bu alanda büyük bir ün kazandı.

Şiir, öykü ve kitap tanıtma yazılarıyla *Yeditepe*, *Varlık*, *Yeni Ufuklar* dergilerinde görünen Cimcoz çağdaş Alman edebiyatından yaptığı çevirilerle Türkçe'ye önemli yapıtlar kazandı.

Çevirilerindeki özgünlük, dili kullanmadaki yetkinliği onu bu alanda seçkin bir ad yaptı. Franz Kafka'dan çevirdiği *Milena'ya Mektuplar* ile Türk Dil Kurumu 1962 Çeviri Ödülü'nü kazandı.

CİNCİ HOCA

(? - 1648)

Osmanlı din adamı. Sultan İbrahim'i etkisi altına alarak, getirildiği devlet görevlerinde çeşitli yolsuzluklar yapmıştır.

Hüseyin Cinni Efendi'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Safranbolu'da doğdu. 29 Ekim 1648'de Mihaliç'ta (günümüzde Karacabey) öldü. Karabaş İbrahim Efendizade Şeyh Mehmed Efendi'nin oğludur. Genç yaşta İstanbul'a gelerek Süleymaniye'deki medreselerden birinde öğrenim gördü. Bir yandan da efsunculuk (büyücülük) yaptı. Adı Kösem Sultan'ın kulağına gitti. Akli dengesi bozuk olan ve sık sık sinir krizi geçiren Şehzade İbrahim'i iyileştirmesi için saraya çağırıldı. Okuduğu dualar ve yaptığı konuşmalarla şehzadenin sinirlerini yatıştırıp onu bir hayli etkiledi.

Sultan İbrahim'in 1640'ta tahta çıkması üzerine, medrese öğrenimini bile bitirmeden hemen sarayda görevlendirildi. Şeyhülislam Yahya Efendi'nin karşı çıkmasına bakılmaksızın ilmiye sınıfına alındı ve üç yıl içinde Galata kadılığına dek yükseldi.

Akli dengesi giderek daha çok bozulan Sultan İbrahim üzerindeki etkisini kullanarak pek çok ayrıcalıklar elde etti. Kazasker Kara Çelebizade Mahmud Efendi'nin kızıyla evlenerek ulema arasında büyük güç kazandı. Cinci Hoca adıyla anıldığı bu dönemde rüşvet karşılığında bir çok kişinin çeşitli görevlere atanmalarına önayak oldu.

Cinci Hoca, 19 Mayıs 1644'te Anadolu kazaskerliğine yükseldi. Bu görevi sırasında kadılıkları büyük paralar karşılığında sattığı için 16 Nisan 1646'da görevden alındı. Kasım 1646'da, Haziran 1647'de ve Ağustos 1647'de kısa sürelerle yeniden Anadolu kazaskerliğine getirildi. Ancak rüşvet almayı sürdürdüğü için, Kasım 1647'de görevden alınarak önce İzmit'e ardından da Gelibolu'ya sürüldü. Bir süre sonra affedilerek İstanbul'a döndü. 8 Ağustos 1648'de Sultan İbrahim'in yerine IV. Mehmed'in tahta çıkması nedeniyle kapıkuluna verilecek bahşiş için Cinci Hoca'nın da yardımı istendi. Buna yanaşmaması üzerine bütün varlığına el konularak bahşiş olarak dağıtıldı. Kendisi de bir süre tutuklu kaldıktan sonra Mısır'a sürgün edildi. Ancak yolda hastalanınca Mihaliç'ta (Karacabey) kalmasına izin verildi. Bir süre sonra Kırım Hanı'nı araya koyarak İstanbul'a dönme girişimlerinde bulundu. Ama bu sırada İstanbul'da ayaklanan sipahilere adamlarının da katılması üzerine sarayın Mihaliç'a yolladığı Linnili Hüseyin Çavuş tarafından öldürüldü.

• **BAKINIZ:** İBRAHİM, KÖSEM SULTAN, MEHMED IV [Avcı].

Muhammed Ali Cinnah

CİNNAH, Muhammed Ali (1876-1948)

Pakistanlı devlet adamı. Pakistan bağımsızlık mücadelesinin önderi ve ilk devlet başkanıdır.

25 Aralık 1876'da Karaçi'de doğdu, 11 Eylül 1948'de aynı yerde öldü. Babası deri tüccarı idi. İlk ve ortaöğrenimini Karaçi ve Bombay'da tamamladı. Babası oğlunun da kendisi gibi tüccar olmasını istiyordu. Bu amaçla, işletmecilik okuması için onu 1892'de İngiltere'ye gönderdi. Ama Cinnah, Londra'da işletmecilik yerine hukuk okumaya karar verdi ve Lincoln's Inn'e kaydoldu. Baroya girmek için gerekli sınavları çok kısa bir süre sayılan iki yıl içinde başardı. Baroya girdikten sonra iki yıl daha İngiltere'de kaldı. Parlak bir hukukçu olarak göze çarptı.

Siyasi konularla ilk ilişkisi Londra'da yaşadığı dönemde oldu. Burada liberal bir Hintli olan ve Hindistan bağımsızlık mücadelesinin temellerini atanlardan Dadabhoy Naoroji ile tanıştı. Naoroji'nin İngiltere Parlamentosu'na girebilmesi için başlatılan seçim kampanyasına katıldı.

1896'da, Karaçi'ye döndü. 1897'de Bombay'a geçerek avukatlık yapmaya başladı. Başarılı bir avukat olarak Bombay'da ün yaptığı sırada, 1900'de yargıçlığa atandı.

Cinnah, etkin siyasi yaşama 1906'da girdi. O yıl Hindistan'da İngiltere'ye karşı bağımsızlık mücadelesini yürütecek olan Kongre Partisi'nin Kalküta'daki genel kurul toplantısına katıldı. Genel kurula Dadabhoy Naoroji başkanlık ediyordu. Naoroji ile Londra yıllarından gelen tanışıklık ve işbirliği sayesinde onun özel sekreterliğini üstlendi.

İngiliz yönetimi, 1909'da Hindistan'daki Yasama Konseyi üyelerinin sayısını artırdı. Bur'ın üzerine Cinnah, Bombay'daki Müslümanlar'ı temsilen konseye seçildi. Konseyin amacı, Hindular ile Müslümanlar arasında uzlaşma sağlayarak, Hindistan'ın kendi ken-

dini yönetmesine hazır hale gelmesine katkıda bulunmaktı. Cinnah, parlamenter olarak ilk deneyimini Yasama Konseyi üyeliği döneminde elde etti.

Cinnah, Yasama Konseyi'nde çalıştığı dönemde Hindu-Müslüman birliği için çaba gösterdi. Müslümanlar'ın Hindular'dan ayrı bir ulus, ayrı ulusal çıkarları bulunan bir topluluk olarak değerlendirilmesi gerektiği yolunda o sıralarda ileri sürülen düşüncelere yakınlık göstermedi. Bununla birlikte, 1912'de Müslüman Birliği'nin (Moslem League) yıllık toplantısına katıldı. Müslüman Birliği'nin üyesi değildi. Ancak direnmeler karşısında, Hindistan'ın tümünün birlik içinde, İngiltere'den bağımsızlığını elde etmesi mücadelesine gölge düşürmemesi koşuluyla Müslüman Birliği üyeliğini kabul etti. Böylece Cinnah, Hindistan'ın en büyük iki siyasi kuruluşunun, hem Kongre Partisi'nin, hem de Müslüman Birliği'nin aynı zamanda üyesi durumundaki tek kişi oldu.

Hem Kongre Partisi, hem de Müslüman Birliği üyesi olması Hindu-Müslüman birliği yolundaki çalışmalarında kendisine büyük avantaj sağlıyordu. Hindular'la Müslümanlar'ı birbirlerine yaklaştırmaya çalışırken, Müslümanlar'ın anayasal güvencelere sahip olmaları gerektiği düşüncesindeydi. Gösterdiği çabaların sonucu, 1915'te Kongre Partisi ile Müslüman Birliği yıllık genel kurul toplantılarını aynı kentte, Bombay'da yaptılar. Müslüman Birliği'nin toplantısında izleyiciler arasında Hindistan bağımsızlık mücadelesinin önderi olarak tarihe geçecek olan Mohandas Gandhi de vardı.

Cinnah, bir yıl sonra, Müslüman Birliği'ne başkan seçildi. 1916'da Kongre Partisi ile Müslüman Birliği yıllık genel kurul toplantılarını Lucknow kentinde düzenlediler. Cinnah, her iki örgütün Hindistan için anayasal reformlar üzerinde anlaşmalarını belgeleyen Lucknow Paktı'nın hazırlanmasında ve imzalanmasında büyük rol oynadı.

1920 yılı Cinnah'ın siyasi yaşamında önemli bir dönüm noktası sayılır. O yıl, Kongre Partisi Gandhi'nin etkisiyle İngiltere hükümetiyle uzlaşma yollarını terketmeyi ve yabancı mallara boykot uygulamayı kararlaştırdı. Cinnah, bunu anayasa ve hukuk dışı mücadele biçimlerine kaymak biçiminde görerek, Gandhi ile yöntem ayrılığına düştü. Gandhi 1918'den beri Hindular'ın, Cinnah ise Müslümanlar'ın önderi olarak simgeleşmişlerdi. Gandhi-Cinnah ayrılığı zaten hiçbir zaman tam anlamıyla bir ulusal birlik temeli üzerinde pekişmemiş olan Hindular'la Müslümanlar arasındaki ayrılığın derinleşmesine yol açtı ve Cinnah, 1921'de Kongre Partisi'nden ayrıldı.

Aslında her iki önder de Hindular ile Müslümanlar'ın birbirlerine karşı eyleme girişmesini önlemeye, aşırı militan unsurları dizginlemeye çalışıyorlardı. Cinnah, 1920'lerde Kongre Partisi'nden istifa etmiş olmakla birlikte Hindu-Müslüman işbirliği için uğraşmayı sürdürdü.

Hindistan Müslümanları'nın, Hindular'la birlikte yaşayamayacak ayrı bir ulusal topluluk biçiminde oluşmaları süreci 1930'larda başladı. 1930'dan başlayarak büyük şair Muhammed İkbal ve Çavduri Rahmet Ali gibi önderler ayrı bir Müslüman vatan görüşünü ortaya atmışlardı. İngiltere hükümetinin 1935'te yayınladığı Hindistan Yönetim Yasası, Cinnah'ı Hindistan'da Hindular'la Müslümanlar'ın bir

◀ *Siyasi yaşama giriş*

Hint Müslümanları'nın ayrılması

arada, aynı devlet çatısı altında yaşamalarına olanak kalmadığına kesin olarak inandırdı.

Hindistan Yönetim Yasası, yerel Hindistan yönetimine özerklik tanımaktaydı. Hindular, yasa ile kendilerine verilmiş olan haklardan fazlasını istediler ve yasa Müslüman hakları aleyhine değiştirildi. Bu yasanın ardından Hindistan Müslümanları İktidar'ın düşünsel yönlendirmesi ve Cinnah'ın siyasi önderliği altında tüm ülke çapında örgütlendiler. 1940'ta, Pakistan sözcüğü ilk kez kullanıldı. 22 Mart 1940 tarihinde Lahor'da toplanan Tüm Hindistan Müslüman Birliği genel kurulunda, Lahor Tasarısı ya da Pakistan Kararı adıyla bilinen kararda Asya alt kıtasında İngiliz egemenliğinin kalkmasından sonra Müslüman çoğunluğa dayalı bir Pakistan devletinin kurulması öngörülmüştü. Cinnah, 1940'tan sonra Hindistan Müslümanları arasında Kaid-i Azam (büyük önder) sıfatıyla anılmaya başladı.

Karara, İngiltere ve Kongre Partisi ayrı ayrı karşı çıktılar. 1944 Eylülü'nde Cinnah ile Gandhi son kez bir araya gelerek ortak davranma yollarını araştırdılar. Gandhi, Müslümanlar'dan ayrı bir ulus doğabileceğine inanmıyordu. Hindistan önce İngiltere'den kurtulmalı, ayrıntılar daha sonra Hindular ve Müslümanlar arasında görüşülmeliydi. Müslümanlar'a verilecek haklar bu çerçevede ele alınmalıydı. 1944 görüşmeleri anlaşmazlıkla sonuçlandı, Pakistan ile Hindistan'ın iki ayrı devlet olarak kurulmalarının yolu açıldı.

14 Ağustos 1947'de İngiltere'nin Hindistan'a bağımsızlık tanımak zorunda kalması üzerine, aynı gün hem Pakistan hem de Hindistan devleti kuruldu. Cinnah, Pakistan'ın ilk genel valisi ve kurucu meclis başkanı oldu.

Yaşamı, Gandhi ve Nehru'nun Hindistan'ın bağımsızlığa kavuşması mücadelelerine koşut mücadele içinde geçen Cinnah, önceleri Hindu-Müslüman birliğine inandıysa da sonra bu tutumdan vazgeçerek Müslümanlar'a önderlik etti. Bunda, Kongre Partisi'nin Nehru'nun etkisindeki koyu Hindu görüşlerinin izinde olmasının da rolü oldu. Gandhi ile de önemli görüş ayrılıklarına düştü. Gandhi'nin mücadele yöntemini benimsemedi. Cinnah, pasif direnişin geçerli olamayacağını, koşullar gerektirdiğinde şiddetin zorunlu olabileceğini savunuyordu. Bu nedenle, Hindu çevrelerince İngiltere'ye karşı yürütülen mücadeleyi bölmekle suçlandı.

Cinnah, uzun ve kararlı bir mücadele sonunda Hindistan yarımadasında çeşitli coğrafi bölgelere dağılmış ve birçok farklı dil konuşan Müslümanlar'ı tek bir ulus ve devlet altında toplamayı başarmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Speeches and Writings of Mr. Jinnah*. (ö.s.), J. Ahmad (yay.), 2 cilt, 1960-1964; *Quaid-i Azam Jinnah's Correspondence*, (ö.s.), J. Ahmad-S.S. Pirzada (yay.), 1966.

• **KAYNAKLAR:** G.Allana, *Bir Miletin Yaratıcısı Cinnah*, 1982; H.Bolito, *Jinnah: Creator of Pakistan*, 1954; P.Moon, *The Future of India*, 1943; Quaid-i Azam Academy, *Quaid-i Azam Mohammad Ali Jinnah, An Annotated Bibliography*, 1982; Kh.B.Sayeed, *Pakistan The Formative Phase, 1857-1948*, 1968; I.Stephens, *Pakistan New Country Old Nation*, 1964.

• **BAKINIZ:** EYÜP HAN, M.GANDHİ, İ.MİRZA, NEHRU.

CİVAOĞLU, İlhami (1898)

Türk, kimyacı. Türkiye'de kimya eğitiminin kurumlaşmasına katkısı olmuştur.

2 Mart 1898'de İstanbul'da doğdu. Askerlik görevi sırasında tanıştığı Profesör F.Arndt'nin derslerine ve laboratuvar çalışmalarına katıldı. Böylece kimyaya ilgi duyan Civaoglu, 1918'de dışardan girdiği sınavlarla lise öğrenimini tamamlayarak, İstanbul Darülfünunu'nun (bugünkü İstanbul Üniversitesi) Fen Fakültesi'nde kimya bölümüne girdi. 1919'da aynı fakültenin fizik bölümüne kaydoldu. 1920'de kimya bölümünden mezun olup bu kürsünün asistanlık sınavını kazanan Civaoglu, 1921'de de fizik bölümünden mezun oldu. 1922'de Bakırköy'de bir çimento fabrikasında müdür olarak çalışmaya başladı. 1923'te fiziksel kimya ve radyoaktiflik alanlarında uzmanlık eğitimi görmek üzere Paris'e gönderildi. 1926'da Türkiye'ye dönerek Darülfünun'da Profesör M. Faillebin tarafından kurulan fiziksel kimya kürsüsünde asistan olarak çalışmaya başladı. 1928'de doçent, 1930'da da Profesör M.Faillebin'in yerine kürsü başkanı oldu. 1949'da İstanbul Teknik Üniversitesi'nde (İTÜ) Makine Fakültesi dekanlığına getirildi. 1956'da ordinarius profesör olan Civaoglu, 1957'de İTÜ rektörlüğüne seçildi. 1963'te İTÜ Kimya Fakültesi'nin kurulmasına öncülük ederek 1967 yılına değin iki dönem bu fakültenin dekanlığını yaptı. 1973'te İTÜ'den emekli olarak ayrıldıktan sonra İDMMA Galatasaray Yüksek Mühendislik Okulu Kimya Kürsüsü başkanlığına getirildi. 1978 yılında bu görevinden ayrıldıktan sonra 1979'a değin aynı kürsüde ders vermeye devam etti.

1923'te Paris'e Profesör Jean Perrin'in yanında çalışmak üzere gönderilen Civaoglu çalışma koşulları hazır olmadığından Jean Perrin'in önerisi üzerine M. Curie'nin yanında çalışmaya başladı. Burada radyoaktif bir madde olan radyumun alfa tanecikleri sayımı üzerine bir dizi çalışma yaptı. 1926'da Türkiye'ye döndükten sonra, Darülfünun'un Fen Fakültesi'nde radyoaktiflik ölçüm laboratuvarını kurdu. 1929-1931 arasında bu laboratuvarı kullanarak, Yalova, Bursa, Armutlu, Kütahya, Alemdağ kaplıcaları ve yeraltı sularının radyoaktifliğini araştırdı. 1951'de yayımlanan "İyonların Eritken Molekülleri İçindeki Dağılım İlişkileri" adlı çalışmasıyla Légion d'Honneur Ödülü'nü kazandı. 1969'da Société de Chimie Industrielle'nin onur üyeliğine seçildi.

Civaoglu yaklaşık altmış yıllık bilimsel yaşamında yapmış olduğu araştırmaların yanı sıra, çeşitli kurumlardaki çalışmalarıyla da tanınır. 1919'da Fizik ve Kimya Dernekleri'nin kuruluşuna öncülük ettiği gibi, 1941'den başlayarak 22 yıl Türk Dil Kurumu'nun ikinci başkanlığını da yapmıştır. 1952'de Doğu Üniversitesi'nin (bugün Erzurum'da Atatürk Üniversitesi) kurulması için rapor hazırlamış, Karadeniz Teknik ve Ege üniversitelerinin kurulma hazırlıklarını katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Şimi-fizik*, 1938; *Yanma Kimyası ve Tabii Yakacaklar*, 1949; *Genel ve Teknik Kimya Dersleri*, 1946-1965; *Temel Operasyonlar*, 1966; *Kimyanın Temel Prensipleri*, 1967.
- **BAKINIZ:** M.CURIE, PERRIN.

CLAIR, René (1898-1981)

Fransız sinema yönetmeni. Müzikal, duygusal güldürü ve masalsı sinema yapıtlarıyla tanınmıştır.

Asıl adı René-Lucien Chomette olan René Clair, 11 Kasım 1898'de, Paris'te doğdu, 15 Mart 1981'de aynı kentte öldü. Bir sabun tüccarının oğluydu. Küçük yaşta kukla tiyatrosuna, şiir yazmaya, oyunculuğa merak sardı. 1917'de henüz lise öğrencisiyken, I. Dünya Savaşı'na gönüllü olarak katıldı. Savaşta sırtından yaralanarak kısa bir süre için bir Dominiken manastırına kapandı. Savaştan sonra çeşitli filmlerde oyunculuk yaptı. 1922'de Brüksel'e giderek sinema tekniği konusunda öğrenim gördü.

İlk filmini 1923'te çekti. *Paris Qui Dort* ("Paris Uyuyor"), hareketi durduran ışınları konu edinen bir güldürüydü. Bu filmi, 1924'te Clair'in Fransız öncü (avant-garde) hareketinden aldığı etkileri özümlediği *Entr'acte* ("Perde Arası") izledi. Francis Picabia, Erik Satie, Duchamp ve Man Ray'ın katkılarıyla gerçekleşen bu film Gerçeküstücülük'ün özgün örneklerinden biriydi. Ote yandan, örneğin Buñuel'in ilk Gerçeküstücü filmlerinin tersine Clair'in amacının seyirciyi şiirsel anlamda kışkırtmaktan çok eğlendirmek olduğu gözlemleniyordu. 1926'daki *La Voyage Imaginaire* ("Hayali Yolculuk") rüyasında periler ülkesine gittiğini gören bir genç adamın öyküsüydü. Clair'in gerçek anlamda ilk büyük başarısı *Un Chapeau de Paille d'Italie* ("İtalyan Hasır Şapkası") ile olmuştur. Bu filmde 1895'lerin Paris'ini sevecen bir gözle anlatırken bir yandan da burjuva âdetlerine alaylı bir bakış yöneltir. Sessiz sinemadan sesli sinemaya geçişte rastlayan 1928'ler ve sonrasında Clair'in müzikal ritimlerden yararlanan hafif taşlamalı film üslubu iyice belirginleşir. *Sous les Toits de Paris* ("Paris Damları Altında"), ilk sesli filmi *Le Million* ("Milyon"), *A Nous la Liberté* ("Özgürlük Bizimdir"), *Quatorze Juillet* ("14 Temmuz") bu örnekler arasındadır. Tiyatrovari dekorlardan, sahne üzerinde canlandırılan hayal-gerçek karşıtlığından, opera, müzikal ve varyete tekniklerinden yararlanan bu filmlerde "küçük-insan" ın düşleriyle gündelik yaşamından sahneler iç içe verilir. Clair, Fransa'nın "sokaktaki adam"ına, Chaplin'in "küçük adam"a getirdiği duygu yükünü katar-ken eleştirinin keskinliğini yumuşatmayı gözetir.

1935'te yapımcı Korda tarafından İngiltere'ye çağrılan Clair orada *The Ghost Goes West* ("Hayalet Batıya Gidiyor"). *Break the News* (Son Havadis) ve *Air Pur* filmlerini çevirdikten sonra Hollywood'a gitti. Orada yaptığı filmler Amerika'ya giden diğer Fransız yönetmenlerin ürünleri yanında biraz sönük

kalmıştır. Marlene Dietrich'li *The Flame of New Orleans* ("New Orleans Dilberi"), Veronica Lake'li *I Married a Witch* ("Bir Cadiyla Evlendim"), Clair'in Fransız zerafetinden ve espri duygusundan yararlanan duygusal güldürülerdir.

Clair'in II. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'da çektiği filmlerde daha olgun bir anlatım ve daha köklü bir duygusal güldürü anlayışı görülür. 1947'deki *Le Silence est d'Or* (Sükut Altındır) sessiz sinemaya saygı gösterisi niteliğinde bir güldürüydü. *Les Belles du Nuit* (Gecenin Güzelleri) üstü örtük de olsa sekse dayalı bir düş dünyasını konu ediniyordu. 1955'te çektiği *Les Grandes Manoeuvres* (Hileli Aşk) ise bir aşk öyküsü çerçevesinde, Fransız aristokrasisinin toplumsal tavırlarının başarılı bir incelemesidir. 1957'de çektiği *Porte des Lilas*'den ("Levlekler Sokağı") sonra Clair'in veriminde bir düşüş gözlemlenir.

René Clair, fanteziyi kimi zaman Gerçeküstücülük'e varan, kimi zaman öncü akımlardan yararlanan biçimlerde kullanmış ama çoğunlukla müzikal, duygusal güldürü ve masalsı sinemanın çerçevesinde kalmayı seçmiş bir sanatçısıdır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Paris Qui Dort*, 1923, ("Paris Uyuyor"); *Entr'acte*, 1924, ("Perde Arası"); *Le Voyage Imaginaire*, 1926; *Un Chapeau de Paille d'Italie*, 1927, ("İtalyan Hasır Şapkası"); *Sous les Toits de Paris*, 1930, ("Paris Damları Altında"); *A Nous la Liberté*, 1931, ("Özgürlük Bizimdir"); *Le Million*, 1932 ("Milyon"); *Quatorze Juillet*, 1932, ("14 Temmuz"); *The Ghost Goes West*, 1935, ("Hayalet Batıya Gidiyor"); *Break The News*, 1937, (Son Havadis); *Air Pur*, 1939; *The Flame of New Orleans*, 1941, ("New Orleans Dilberi"); *I Married a Witch*, 1942, ("Bir Cadiyla Evlendim"); *Le Silence est d'Or*, 1947, (Sükut Altındır); *Les Belles du Nuit*, 1952, (Gecenin Güzelleri); *Les Grandes Manoeuvres*, 1955, (Hileli Aşk); *Porte des Lilas*, 1957, ("Levlekler Sokağı").

CLARK, Alvan Graham (1832-1897)

ABD'li astronom. Ürettiği mercekler ve gözlem araçlarıyla astronominin gelişmesine katkıları olmuştur.

10 Temmuz 1832'de Massachusetts Eyaleti'nin Fall River kentinde doğdu, 9 Haziran 1897'de aynı eyaletin Cambridge kentinde öldü. Astronomiye ilişkin bilgilerini Cambridge Port'taki imalathanesinde gözlemelerine özel mercekler yapan babası Alvan Clark'tan (1804-1887) öğrendi. Babası ve ağabeyi George Bassett Clark (1827-1891) ile birlikte o dönemde ABD'nin en önemli gözlemelerine çeşitli teleskop ve gözlem araçları üreten Clark, astronomiye ilişkin araştırmalarını daha çok geliştirdiği mercekleri denemek amacıyla yaptı.

İlk önemli başarısı 13 Ocak 1861'de yeni yaptığı 18 inç'lik (bir inç 2,54 cm'dir) merceği denerken, Sirüs yıldızına eşlik eden son derece küçük bir yıldızı gözlemesi oldu. Daha önce, Bessel Sirüs'ün hareketinde bir dalgalanma gözlemiş, bu da astronomlar tarafından Sirüs'e eşlik eden büyük ve karanlık bir

gökeisinin varlığı ile yorumlanmıştı. Clark'ın gözlemi ise, bu tahminlerin aksine, sözkonusu gökeisinin oldukça ufak ve aydınlık bir yıldız olduğunu ortaya koydu. Clark'ın bu başarısını Fransız Bilimler Akademisi Lalande madalyası ile ödüllendirdi.

Bu gözlem, Clark'ın ölümünden sonra da son derece önemli yeni bulgulara yol açtı. Sıriüs'e eşlik eden yıldızın boyutlarının ufaklığına karşın, Güneş'ten yirmi kez büyük Sıriüs'un hareketini bu denli etkilemesi, Sıriüs-B adı verilen eş cismin o zamana değin görülmemiş yüksek yoğunlukta yeni tip bir yıldız olduğunu göstermişti. 1914'te W.S.Adams tarafından yapılan bu yorum, zamanla "Beyaz cüceler" denen çok yoğun ve parlak yeni bir yıldız sınıfının tanınmasını ve bunların yıldız evrimindeki yerlerinin anlaşılmasını sağladı. Einstein'ın genel görelilik kuramında beklenen "ışığın frekansının kuvvetli yerçekimi altında kızıla kayması (red shift) olayı ise ilk kez Clark'ın bulduğu Sıriüs-B'nin kuvvetli yerçekimi alanında gözlenebildi. Clark, geliştirdiği hassas gözlem araçları ile çift yıldız sistemlerini incelemeyi sürdürerek 16 tane çift yıldız buldu.

Clark'ın çalışmaları ölümünden kısa bir süre önce kendi geliştirdiği Yerkes teleskopunun kurulmasıyla doruğa ulaştı. Dünyada halen bundan daha büyük kırınımaya dayanan (mercekli) bir teleskop yoktur. Daha büyük teleskoplarda, hem kuruluştaki, hem de mekanik işletmede kolaylık sağladıkları için büyük mercekler yerine aynalar yeğlenmektedir.

Clark'ın yaşamı ve çalışmaları, dar bir konuda da olsa, mükemmeli arama tutkusunun bilimde başkalarının da katkıları ile ne denli önemli sonuçlar doğurabileceğinin bir örneğidir. Clark ayrıca teknisyenlik ve bilim adamlığını başarılı bir şekilde birleştirerek, o dönemde astronomide Avrupa'ya göre geri durumda bulunan ABD'de bu alanın gelişmesine yardımcı olmuştur.

• **KAYNAKLAR:** D.J.Warner, *Alvan Clark And Sons - Artists in Optics*, 1968.

• **BAKINIZ:** C.BERNARD, BESSEL, CHANDRA-SEKHAR,

CLARK, Colin Grant (1905)

İngiliz, iktisatçı. İktisatta kullanılan istatistik ve ölçüm tekniklerini geliştirmiştir.

2 Kasım 1905'te Londra'da doğdu. Oxford Üniversitesi'nde kimya mühendisliği öğrenimi gördü. 1924'te mezun olduktan sonra W.E.Beveridge, A.Young, A.M.Carr-Saunders gibi tanınmış sosyal bilimcilere asistanlık yaptı. 1929 seçimlerini kazanarak başbakan olan Mac Donald'ın kurdurduğu İktisadi Danışma Konseyi'ne girdi. Burada, J.M.Keynes, G.D.H.Cole ve R.H.Tawney gibi tanınmış iktisatçılarla birlikte çalıştı. 1931'de Cambridge Üniversitesi'

ne istatistik okutmanı olarak atandı. 1937'de Melbourne ve Sidney üniversitelerinin konuk öğretim üyeliği çağrısını kabul ederek iki yıllığına Avustralya'ya gitti. Öğretim üyeliği süresi sona erince İngiltere'ye dönmedi ve 14 yıl daha Avustralya'da kaldı. Bu süre içinde sanayi bürosu müdürlüğü ve Queensland hükümetinde iktisadi danışman oldu.

1952'de hükümetle arasında doğan görüş ayrılıkları nedeniyle Avustralya'dan ayrıldı ve bir yıl yazarlık ve mali danışmanlık yaptı. Daha sonra Chicago Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak çalıştı; 1953'te Oxford Üniversitesi Tarım İktisadi Araştırma Enstitüsü müdürlüğüne getirildi. 1958'de bu görevinden ayrılarak Avustralya'ya döndü. 1969-1977 arasında Monash Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan Clark, 1977'den bu yana Queensland Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde iktisat danışmanlığı görevini sürdürmektedir.

Clark, Kuznets'le birlikte, ABD'li iktisatçı Mitchell'i izlemiş, iktisat biliminde istatistiki verilerin ve ölçme tekniklerinin yaygın olarak kullanılmasını savunmuştur. Bu tekniklerin gelişmesiyle büyüme ve ekonometrik tahmin modellerinin kullanılması yaygınlaşmıştır.

Clark, 1932'de yayımlanan *The National Income 1924-1931* ("Milli Gelir, 1924-1931") ve 1937'de yayımlanan *National Income and Outlay* ("Milli Gelir ve Gider") adlı kitaplarında İngiltere'nin istatistiki verilerini kullanarak iktisadi çözümlemeler yapmıştır. Daha sonraki *The National Income of Australia* ("Avustralya'nın Milli Geliri") ve *A Critique of Russian Statistics* ("Rus İstatistiklerinin Bir Eleştirisi") adlı kitaplarında aynı işi SSCB ve Avustralya istatistikleri için yapmıştır. Clark, bu kitaplarında iktisat yöntemi ve kavramlarının geliştirilmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Milli Gelir kavramı yanında, bir alternatif olarak Gayri Safi Milli Hasıla kavramını geliştirmiş, ilk kez üç aylık milli gelir tahmini yapmış, işgücü üretkenliği ile sabit sermaye verilerinde, zaman dizilerini kullanmıştır.

Clark, J.C.Crawford ile birlikte yazdığı, 1938'de yayımlanan *The National Income of Australia* adlı kitabında, milli gelir verilerinin yardımıyla çarpanı (multiplier) hesaplamaya çalışarak, Keynes'den önce bu kavramla ilgilenen ilk iktisatçı olmuştur. Ayrıca, toplam talebin, tüketim, yatırım, kamu harcamaları gibi bileşenlerinin tahminleri üstüne çalışan ilk iktisatçılardan biridir.

En önemli yapıtı, 1940'ta yayımlanan *The Conditions of Economic Progress* ("İktisadi Kalkınmanın Koşulları") adlı kitabıdır. Bu kitapta çok sayıda ülkenin milli gelir hesapları karşılaştırmalı bir biçimde incelenmiştir. Clark, bu çalışmasıyla Batı iktisat biliminin en azından yüz yıldır gündeminde bulunan statik kaynak dağılımı, iktisadi dalgalanmalar gibi sorunlardan uzaklaşıp dikkatleri yeniden iktisadi büyüme sorunlarına çekerek, çağdaş kalkınma iktisadının başlangıç noktasını oluşturmuştur. 1949-1952 arasında çıkardığı *Review of Economic Progress* adlı aylık dergide uygulamalı iktisat alanında çok sayıda makale yayımlamıştır.

Katoliklik'i benimsemesi araştırmalarını nüfus bilim konusunda yoğunlaştırmasında etkili olmuştur. Nüfusun büyüme oranı ile kişi başına gelirin ters

orantılı değişkenler olmadığını öne sürerek doğum kontrolüne karşı çıkmıştır.

1954'te yayımladığı *Welfare and Taxation* ("Refah ve Vergilendirme") adlı kitabında devletin, topladığı vergilerle halkın refahı için harcamalar yaptığı duruma oranla, hiç vergi almayıp harcamaya yapmadığı durumda halkın refahının daha büyük olacağını savunmuştur. Bu önerileri başta yandaş bulamamasına karşın, bir kuşak sonraki iktisatçılar arasında, özellikle Chicago Üniversitesi'nde ve Virginia Politik Okulu'nda oldukça yaygınlaşmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *The National Income, 1924-1931*, 1932, ("Milli Gelir, 1924-1931"); *National Income and Outlay*, 1937, ("Milli Gelir ve Gider"); *The National Income of Australia* (J.G.Crawford ile), 1938, ("Avustralya'nın Milli Geliri"); *A Critique of Russian Statistics*, 1939, ("Rus İstatistiklerinin Bir Eleştirisi"); *The Conditions of Economic Progress*, 1940, ("İktisadi Kalkınmanın Koşulları"); *The Economics of 1960*, 1942, ("1960'ın Ekonomisi"); *Welfare and Taxation*, 1954, ("Refah ve Vergilendirme"); *The Economics of Subsistence Agriculture* (M.Haswell ile), 1964, ("Geçimlik Tarım İktisadı"); *Population Growth and Land Use*, 1967, ("Nüfus Artışı ve Toprak Kullanımı"); *Starvation or Plenty*, 1970, ("Açlık veya Bolluk").

• **BAKINIZ:** KUZNETS, MITCHELL.

CLARK, John Bates (1847-1938)

ABD'li iktisatçı. Marjinalizm Okulu'nun ABD'deki en önemli temsilcilerindendir.

26 Ocak 1847'de Providence'da doğdu, 21 Mart 1938'de New York'ta öldü. Eğitimini Brown Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra, Heidelberg ve Zürich üniversitelerinde okudu. İlk makalelerini 1877-1882 arasında *New Engländer* adlı dergide yayımladı. 1893'te American Economic Association'a (AEA) başkan oldu. 1895-1923 arasında Carleton, Smith ve Amherst kolejlerinde ders verdi. 1895-1911 arasında *Political Science Quarterly*'de yazı işleri müdürlüğü, 1911-1913 arasında Carnegie'nin kurduğu Uluslararası Barış Vakfı'nda çalıştı.

Clark marjinal fayda kuramını geliştirmeye, üretim ve bölüşüm sorunlarına uygulamaya çalışmıştır. Onun kuramsal çalışmaları daha sonra Samuelson, Solow gibi iktisatçılarca sürdürülen tartışmalara öncülük etmiştir.

Almanya'da eğitim gördüğü sırada Alman Tarihçi Okulu'ndan etkilendi. Klasik iktisadi, rekabeti, adaletli bir gelir ve kaynak dağılımının aracı olarak gördüğü ve toplumu bir bütün olarak ele almadığı için eleştirdi. Clark bu dönemde ilk kez marjinal fayda kuramı üstüne çalışmaya başladı ve değer ne olduğu sorusuna yanıt aradı. Ayrıca, toplumsal değer adını verdiği yeni bir değer kavramı tanımladı.

Clark'ın 1899'da yayımladığı üretimin ve bölüşümün doğal yasalarını bulmaya çalıştığı *Distribution*

of *Wealth* ("Servetin Bölüşümü") adlı kitabı en önemli yapıtıdır. Clark'ın ortaya koyduğu marjinal verimlilik ilkesine göre üretim sürecinde kullanılan üretim faktörleri üretim değerine yaptıkları katkı kadar gelir elde edeceklerdir. Örneğin, bir işçiye ödenecek ücret işçinin toplam ürüne yaptığı ek (marjinal) katkının, toplam ürüne oranına eşittir. Aynı olgu sermayenin geliri olan faizin belirlenmesi için de geçerlidir. Clark'a göre bölüşüm ilişkileri, kişilerin üretim değerine yaptıkları katkı oranında pay almasını sağlayan doğal yasalara göre gerçekleşir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *The Philosophy of Wealth*, 1887, ("Servetin Felsefesi"); *Capital and Its Earnings*, 1888, ("Sermaye ve Sermaye Kazançları"); *Modern Distributive Process* (F.H.Giddings ile), 1888, ("Modern Bölüşüm Süreci"); *Theory of Economic Progress*, 1896, ("İktisadi Kalkınma Kuramı"); *Distribution of Wealth*, 1899, ("Servetin Bölüşümü"); *The Control of Trusts*, 1901, ("Tröstlerin Denetimi"); *The Problem of Monopoly*, 1904, ("Tekel Sorunu"); *The Essentials of Economic Theory*, 1907, ("İktisat Kuramının Temelleri"); *Social Justice Without Socialism*, 1914, ("Sosyalizmsiz Sosyal Adalet"); *The Economic Costs of War*, 1916, ("Savaşın İktisadi Maliyetleri").

• **BAKINIZ:** GOSSEN, JEVONS, KNIES, A.MARSHALL, C.MENGER, J.V. ROBINSON, ROSCHER, SAMUELSON, SOLOW, WALRAS, WICKSELL, WICKSTEED.

CLARK, John Maurice (1884-1963)

ABD'li iktisatçı. Kurumsalcı İktisat Okulu'nun temsilcilerindendir.

1884'te Massachusetts Eyaleti'nin Northampton kentinde doğdu, 1963'te öldü. ABD'li iktisatçı John Bates Clark'ın oğludur. Columbia Üniversitesi'nde iktisat profesörlüğü yaptı.

Clark, ABD'li iktisatçı ve sosyal bilimci Veblen'in öncülüğünü yaptığı Amerikan Kurumsalcı Okulu'nun yandaşlarındandır. Commons ve Mitchell gibi iktisatçılarla birlikte bu okulun, klasik ve neo-klasik iktisadın nedensel deneyciliğine ve neo-klasik iktisadın yüksek soyutlama düzeyine karşı çıktı. İktisadın diğer sosyal bilimlerle ilişki içinde olması gerektiğini savundu. Yazdığı kitap ve makalelerde kapitalist ekonomilerin eksik rekabet, fazla üretim ve yüksek üretim maliyeti gibi sorunlarını neo-klasik iktisadın bakış açısından farklı bir yaklaşımla ele aldı.

Clark, 1923'te yayımlanan *Economics of Overhead Costs* ("Değişmez Maliyetler Ekonomisi") adlı kitabında, kapitalist ekonomilerde işletmelerin büyük çoğunluğunun genel denge koşulları altında çalışmadığını ileri sürdü. Clark'a göre kapitalist ekonomilerde daha çok eksik rekabet olagandı, tam rekabet, kuramda da pratikte de geçerli değildi. Clark, bu çalışmasıyla durağan iktisat kuramlarının yetersizliğini, piyasa ekonomisindeki geçerli iktisadi süreçler ile bu tür çözümlerler arasında bir boşluk olduğunu öne sürdü.

Clark 1934'te yayımlanan *Strategic Factors in Business Cycles* ("İktisadi Bunalımlarla Stratejik Etmenler") adlı kitabında üretim fazlasından kaynaklanan bunalımları ele aldı. Tüketim malları talebindeki bir artışın, üretim araçları talebinde daha büyük bir artışa yol açtığını ortaya koydu.

Clark ayrıca maliyet ile fiyat arasındaki ilişkileri inceledi. Toplumsal maliyet ile işletme maliyeti kavramlarını birbirinden ayırarak, maliyet kavramının iktisatçılar ve muhasebeciler için farklı anlamlara geldiğine dikkati çekti. Piyasa özellikleri, fiyat politikaları ve değişik sanayi kolları arasındaki ilişkiler üstüne makaleler yazdı. Keynes'in iktisadi çözümlemelerine bazı eleştiriler getiren Clark, Keynes'in bağımsız değişken olarak, beklentilere gerçek yaşamda olduğundan daha fazla önem verdiğini ve beklentileri genel kuramla bütünleştiremediğini öne sürdü. Clark kapitalist ekonominin işleyişini açıklamaya yönelik iktisat kuramlarını eleştirmekle birlikte, kapitalizmi özgürlükçü, dinamik, esnek ve refah sağlayıcı bir sistem olarak görmüştür.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Economics of Overhead Costs*, 1923, ("Değişmez Maliyetler Ekonomisi"); *Strategic Factors in Business Cycles*, 1934, ("İktisadi Bunalımlarda Stratejik Etmenler"); *Economics of Planning Public Works*, 1935, ("Kamu İşletmelerini Planlama İktisadi"); *Guides in Time of Change*, 1945, ("Değişim Dönemlerinde Yol Göstericiler").

- **BAKINIZ:** CHAMBERLIN, COMMONS, KNIGHT, MITCHELL, SRAFFA, VEBLEN, VINER.

CLARK, Ronald (1937)

Avustralyalı atlet. Atletizm dünyasının en başarılı uzun mesafe koşucularındandır.

21 Şubat 1937'de doğdu. 1960'ların en başarılı uzun mesafe koşucularından biri olarak kendini gösterdi. 1964 Tokyo Olimpiyat Oyunları'nda 10.000 m'nin üçüncülüğünü kazandıktan sonra 1965'te bu mesafede 27:39.4 ile ve 6 mil'de (9.654 m) 26:47.0 ile iki yeni dünya rekoru kırdı. Bunu 5.000 m'de kırdığı 13:16.6'lık ve 3 mil'de (4.827 m) kırdığı 12:50.4'lük dünya rekorları izledi. Aynı yıl Jamaika'da yapılan Britanya Oyunları'nda 5.000 ve 10.000 m'lerde iki ikincilik aldı. 1968'de 2 mil'de (3.218 m) 8:09.6 ile bir dünya rekoru daha kırdı. Rekor denemelerinde büyük başarı gösterip parlak dereceler elde etmesine karşın uluslararası büyük yarışmalarda bir varlık gösterememesi dikkati çekti. 1970'te atletizmi bıraktı.

Samuel Clarke

CLARKE, Samuel (1675-1729)

İngiliz, tanrıbilimci, düşünür. Leibniz'e karşı Newton'u savundu. Hobbes'un toplumsal anlaşma öncesindeki durumda "iyi" ile "kötü"nün göreceli olduğu görüşünü eleştirdi.

Norwich'te doğdu, Londra'da öldü. Babası İngiliz Parlamentosu'nda Norwich temsilcisiydi. Önce Norwich'te, sonra Cambridge Üniversitesi Caius College'da eğitim gördü. Newton'un fiziğine oradayken ilgi duydu. Bunu yalnız başına çalışarak öğrendi. O sıralar üniversitelerde ders kitabı olarak okutulan, Jacques Rouhault'nun Descartesçi fiziği idi. Clarke bu kitabı Latince'ye çevirerek, dipnotlarda Rouhault'nun açıklamalarına karşı Newton'unkileri verdi. Daha sonraları, Clarke, Newton'la arkadaş olmuş ve onun *Opticks* adlı kitabını Latince'ye çevirmişti. İngiltere'de Newton'un yeni kuramının Descartesçi fiziğin yerini almasında yararı dokunan Clarke, Leibniz ile yazışmalarında Newton'un görüşlerini savunmasıyla da ün yapmıştır.

Üniversiteden mezun olduktan sonra papaz oldu. Çeşitli dinsel görevlere atanarak yükselmesini sürdürdü ve sonunda Kraliçe Anne'ın yanına alındı. Westminster'daki St.James Kilisesi başrahipliği olan son görevini, ölene dek, 20 yıl sürdürdü.

Samuel Clarke, bir yandan geniş matematik ve fizik bilgisi olan bir bilim adamı, öte yandan da ahlak ve tanrıbilim konularında yapıt veren bir din adamıydı. Bu değişik yönleri bir araya getirmesi, onu, doğabiliminde deneyci bir yaklaşım benimserken, ahlak ve tanrıbilimde usçuluğu benimsemeye itti. Bir felsefeci olarak İngiliz deneyciliğine tepki gösterenler arasında sayılırken, bilim adamı olarak kendi çağında Newton'u en iyi anlayanlar arasındaydı.

Ünlü Leibniz-Clarke mektuplaşmasını hazırlayan koşullar şunlardır: İngiliz veliahtının eşi Prenses

Caroline, İngiltere'ye gelin gitmeden önce, bilim ve düşünceye değer veren bir kişi olarak, Leibniz ile tanışmıştı. Prensces olduktan sonra İngiliz sarayında karşılaştığı Clarke'tan da çok etkilendi. Caroline 1715'te Leibniz'den yukarıda anılan suçlamayı içeren bir mektup alınca, Newton ve onu izleyenler bir yanıtın zorunlu olduğunu düşündüler. Çünkü Newton fiziğinin, evrenin sakımı ve varlığının sürmesi için zorunlu olarak Tanrı'yı gerektirdiğine inanıyorlardı. Hristiyanlık'ın akla uygunluğunun bir doğal Tanrı kavramının usallığından çıkarsanabileceği düşüncesiy-

le, fiziğin bu dinsel sonucunun savunulmasına büyük önem verdiler. Prensces'in gözetimi altında Clarke, Leibniz'in 5 mektubuna 5 yanıt yazdı. 1716'da Leibniz ölünce Clarke bu yazışmayı ertesi yıl yayımlattı.

Leibniz, Newton fiziğinin İngiltere'deki doğal dinin zayıflamasına yol açtığı savıyla ortaya çıkınca, savunusu için hem fiziği hem de tanrıbilimi çok iyi bilen birini bulmak gerekiyordu.

Clarke'ın kendinde bu karşıtlıkları toplaması, Leibniz'e karşı Newton'u savunmak için seçilişinin

Felsefede Tanrı Kanıtları

Tanrı'nın varlığını uslamlamalarla kanıtlama girişimleri, dinin felsefe üzerindeki etkisinin büyük olduğu Orta Çağ'da yoğunlaşır. Bu dönemde, Eski Yunan felsefesinin sağladığı kimi yöntemler de işlenerek geliştirilen uslamlamalar Modern çağ düşüncesinde de canlılıklarını sürdürmüştür. Kimi filozoflar bu kanıtları kullanmanın yanı sıra yeni uslamlamalar da ortaya atarak Tanrı kavramını dizgeleri için zorunlu bir öge yapmışlardır. Başkaları da, değişik nedenlerle, bu uslamlamaları eleştirmiştir.

Orta Çağ felsefesinin Skolastik dönemi dinsel inançların mantıkla temellendirilme çabasıyla belirlenir. Skolastik, bu niteliğiyle, Tanrı kanıtlarının başlıca felsefi uğraşlardan biri durumuna geldiği bir akımdır. Aristoteles'te ve daha sonra Augustinus'ta bulunana kimi düşünceler Skolastik filozoflarınca, sonuç olarak Tanrı'nın varlığını gerektiren uslamlamalar biçiminde geliştirilmiştir. Bu uslamlamaların belki de en ünlüsü "Ontolojik kanıt" adıyla anılan ve Anselmus'un Augustinus'tan esinlenerek ortaya attığıdır. Descartes da bu kanıtı kendine özgü bir yorumla işler. Gaunilo adlı bir keşiş, bu uslamlamayı daha henüz Orta Çağ'da eleştirmiş, Kant ise onu, varlığın bir yüklem olmadığı görüşüyle çürütmeye çalışmıştır. Ontolojik kanıt, kısaca şudur: Tanrı, tanımı gereği, en yetkin varlıktır. Varolmak bir yetkinliktir. Demek ki Tanrı'nın varlığı zorunludur. Bu kanıtın çürütülmesi, ilk bakışta sandığı ölçüde kolay olmamış, tartışması çağdaş felsefede de Malcolm ve Plantinga gibi felsefeciler yoluyla sürmüştür.

Aquino'lu Thomas, Skolastiğin eriştiği en yüksek aşamayı temsil eder. Çağında öne sürülmüş bütün Tanrı kanıtlarını yetkinleştirerek beş usamlama altında toplamıştır. Thomas'ın İbn Sina'dan aldığı bir usamlama, "olumsal varlığın, varolabilmek için bir zorunlu temel gerektirdiği" öncülünü "olumsal varlıkların bulunduğu" önermesiyle birleştirerek, "varlığın zorunlu temeli olarak Tanrı'nın varolduğu" sonucunu çıkarır. Yine Aquino'lu Thomas'ca yetkinleştirilen "ilk neden kanıtı" da, olumsallıktan zorunluluğa götüreni gibi, Aristotelesçi izler

taşıır: "Devim evrenseldir. Devinen herşey bir başkası neden olur. Öyle ise, devinenlerin nedenleri ya sonsuza dek uzanan bir zincir oluşturacak, ya da kendi devinmeyen bir devinim nedeninde duracaktır. Sonsuza dek uzayan bir devinim zinciri olanaksızdır. Demek ki, Tanrı, kendisi devinmeyen bir devindirici olarak vardır." Hume bu usamlamayı çürütmeye çalışmış, çağdaş düşünürlerden F.C. Coppleston ise savunmuştur.

Yalnız Orta Çağ'da ortaya konan Tanrı kanıtları, bu sayılanlardan çoktur. Descartes ve Kant'ınkiler de aralarında olmak üzere, Modern çağlarda da birçok özgün Tanrı kanıtı öne sürülmüştür. Samuel Clarke'ınki de bunlardan biridir. Clarke, "salık ve yadsınmaz bir anlamda, başlangıcı olmayan evrensel bir varlık bulunduğu kesindir", diye başlıyor usamlamasına. Bu önermenin doğruluğunu savunurken de Parmenides'i anımsatan bir biçimde şöyle düşünüyor: şu anda varolan bir şey bulunduğu ve varolan bir şey yokluktan gelemeyeceğine göre, her zaman (evrensel olarak) varolmuş olan bir şey söz konusudur. Dolayısıyla, Clarke'ın ilk öncülündeki "başlangıcı olmayan evrensel varlık", bu anlamda, herhangi bir şeyin varolmuş olması gereğinden çıkarsanıyor. İlk öncüllüğü nitelerek belirginleştiren ikinci öncül ("Onu sonu olmayan bu varlık tek, değişmez ve bağımsızdır"), herhangi bir şeyin varolması gereğini, pek de temellendirmeden, tek değişmeyen ve bağımsız bir varlığın gereğine dönüştürüyor. Üçüncü önerme olan sonucun görevi ise, böylece nitelenen evrensel, ancak belirli bir varlığın, "kendi kendine", yani bağımsız olarak ve "zorunlu biçimde" varolduğunu ortaya koymaktır. Öncülleri doğru kabul etmekle, söz konusu varlığın nedensiz, bağımsız ve kendi kendine varolduğu çıkarsanabilirse de, bunlardan onun "zorunlu olarak" varolduğunu çıkarsamak olanaksızdır. Demek ki, usamlamanın getirdiği en güçlü sav, ilk öncülün dile getirdiğidir. Bu ise, Tanrı'yı kanıtlamak yerine yalnızca herhangi bir şeyin her zaman varolmuş olmasını gerektirir. Ayrıca doğruluğu da bütünüyle, "yokluktan hiçbir şey gelmez, varolamaz," eski Yunan inancının doğru varsayılmasına bağlıdır.

Tanrı Kanıtı

► başlıca nedenidir.

Mektuplarında, Leibniz, suçlamasını Newton fizığının iki temel kavramına dayandırmıştır. Yadsıdığı bu temel kavramlardan biri çekimdir (gravity). Leibniz'e göre bu, Orta Çağlar'ın "uzaktan etki" kavramının yeniden diriltilmesinden başka bir şey değildir. Çekimin, Tanrı'nın yarattığı nesnelerin bir niteliği ya da Tanrı'nın yarattığı nesnelere verdiği bir "önden kurulmuş uyum" (harmonic préétablie) olarak açıklanması gerekir. Yoksa bunun bir mucize olarak kabul edilmesi sonucu doğacak, bu da Tanrı'nın anlık ve yetisinde bir düzensizlik göstermek olacaktır. Clarke bu eleştiriye bilimsel bir yanıt verir. Önce, Newton'un böyle bir olguyu deneysel olarak saptadığını; deneyin de söz konusunun olgunun tutarlı, düzenli ve sürekli geçerlik taşıyan bir doğal gerçek olduğunu ortaya koyduğunu belirtir. Ayrıca, bilimsel tutumu içinde Newton'un, yalnızca çekim olayının varlığını saptadığını, ontolojik nedenleri üzerine bir açıklama yapmayı amaçlamadığını vurgular. Newton bir bilim adamıdır ve bilimsel düzeyde kalması gerekir.

Leibniz'in yadsıdığı ikinci kavram yine Newton fizığının temelindeki saltık uzay ve zamandır. Newton gerçek devimi göreceli devimden ayırt edebilmek için uzayın ve onun içindeki her noktanın, göreceli olmayan, saltık bir doğa taşıdığını öne sürmüştü. Gerçek devim, ancak uzayın, bu, devinmez ve saltık noktalarına göre saptanabilirdi. Çünkü, devimi herhangi bir nesneye göre saptamak, bu nesne de devim içinde bulunabileceğinden, gerçek ile göreceli devimi ayırt edememek sonucunu doğuruyordu. Bu bakış açısından Newton, saltık uzay ve zamanı Tanrı'nın algıları (sensorium) olarak niteledi. Leibniz, Tanrı'ya algı organları yüklemenin saçma olduğunu öne sürünce, Clarke Newton'un amacının bu olmadığını, yalnızca Tanrı'nın her an her yerde bulunan kavrayışını kastettiğini belirtti. Leibniz, ayrıca, Newton'un, bu görüşüyle, uzay ve zamanı nesneler durumuna dönüştürdüğünü ileri sürdü. Gerçekte uzayın, nesnelerin bir arada varoluş düzenleri, zamanın ise olayların art arda gelişlerinin düzeni olduğunu savundu. Newton'u bu alanda eleştirirken sık kullandığı bir tanrıbilimsel-metafizik varsayım niteliğindeki "yeterli neden ilkesine" başvurur. Eğer, der Leibniz, uzay nesnelerden bağımsız (bu demek ki saltık) olarak varolsaydı, böyle bir uzayın hiçbir kesimi ya da noktasının bir başkasından farkı olmazdı. Böylece de Tanrı için, nesneleri yerleştirmiş olduğu gibi yerleştirmiş olmasına bir neden bırakılmamış olurdu. Eğer saltık olarak uzayın her yeri aynı, zamanın da her kesimi bir ise, Tanrı'nın evreni yarattığı düzenden çok başka biçimlerde yaratmaması için bir gerekçe kalmazdı. Bu ise Tanrı'nın gerçekte yaratmış olduğunun olanaklı evrenler arasında en iyisi olduğu ilkesiyle çelişir. Clarke buna yanıt olarak nesnelerin oldukları yerde olmalarının yeterli nedeninin yalnızca Tanrı'nın istenci olduğunu ve bu istenci bağlayan başka bir yeterli nedenin bulunamayacağını belirtmiştir. Sonuçta, Leibniz'in yaklaşık iki buçuk yüzyıl sonra bilimsel destek bulacak göreceli uzay ve zaman kavramları, tanrıbilimsel boyutta kalan kanıt çabaları nedeniyle Clarke karşısında pek tutunamamıştır.

Clarke'ın felsefeci olarak tanınması 1704 ve 1705'te Londra katedralinde verdiği iki ders yoluyla olmuştur. Sonradan yayımlanan bu derslerin ilkinde özgün bir Tanrı kanıtı sunmaya çalışır. Bu kanıt, "saltık ve yadsınamaz bir anlamda, başlangıcı olmayan evrensel bir varlık bulunduğu kesindir" ve "Önü sonu olmayan bu varlık tek, değişmez ve bağımsızdır" öncüllerinden şu sonucu çıkarar: "Başlangıcı olmayan, varlığının bir dış nedeni de bulunmayan bu değişmez ve bağımsız nesne, hem kendi kendine, hem de zorunlu olarak vardır".

Clarke, Hristiyanlık'ı doğal anlamda gerekli ve ussal olan bir din kavramı ile temellendirmeye çalışır. Bu nedenle "iyi" ile "kötü" nün yapay gerçekler olmayıp doğal olduklarının ortaya konmasının önemi onca büyüktü. Oysa Hobbes, nesnelerin doğasında ortak olan bir iyilik ve kötülükten söz edilemeyeceğini, bir toplumsal anlaşma öncesinde herkesin iyi ve kötüsünün kendine göre olduğunu ileri sürmüştü. Clarke bu göreceliğe karşı, adam öldürmenin bu eyleme karşı yasa koymadan önce de kötü olduğunu hangi ussal nedenlerle yadsınabileceğini sordu. Nesnelerin doğal durumda da birbirleriyle zorunlu ve evrensel kimi ilişkiler içinde bulunmaları gerektiğini belirten Clarke, bu ilişkilerden dolayı da kimi nesnelerin uyum ya da uyumsuzluk içinde bulunmalarının zorunlu olduğunu öne sürdü. Ona göre, bunun doğal durumdaki kişilere uygulanması açısından, böyle insanların kimi davranışlarının "uygun" kiminin ise "uygunsuz" olacağı aynı anlamda zorunludur. Bu ise bir doğal yasa olan "herkese, aynı durumda onların bize davranmalarını istediğimiz gibi davranmalıyız. Tümel bir iyilik eğilimi yoluyla tüm insanların rahat ve mutluluğunu aramalıyız" ilkesini temellendirir.

Özgün bir felsefe dizgesi getirmemesine karşın usçuluk açısından ilginç görüşler öne süren Clarke'ın adının sonraki yüzyıllara kalmasının önemli bir nedeni Leibniz'le yaptığı yazışmadır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *The Works of Samuel Clarke*, (ö.s.), 1738-1742, ("Samuel Clarke'ın Yapıtları").

• **KAYNAKLAR**: G.R. Cragg, *Reason and Authority in the Eighteenth Century*, 1964; W.R. Sorley, *A History of English Philosophy*, 1920; Charles Vereker, *Eighteenth Century Optimism*, 1967.

• **BAKINIZ**: HOBBS, LEIBNIZ, NEWTON.

CLARKSON, Thomas (1760-1846)

İngiliz siyaset adamı. Köle ticaretinin yasaklanması için mücadele etmiştir.

28 Mart 1760'ta İngiltere'nin Cambridge kentinde doğdu, 26 Eylül 1846'da Doğu Suffolk kentinde öldü. Cambridge Üniversitesi'ne bağlı St. John's College'da öğrenim gördü. 1785'te Latince olarak yazdığı "Is it Right to Make Slaves of Others Against Their Will?" ("İnsanları İsteklerine Karşı Köle Yapmak Doğru mu?") adlı makalesiyle ödül kazandı,

1786'da makalesi İngilizce'ye çevriidi. Clarkson yaşamı boyunca köleliğin yasaklanması için mücadele verdi.

Clarkson, 1786'da yayımlanan "Essay on the Slavery and Commerce of the Human Species" ("Kölelik ve İnsan Ticareti Üzerine") adlı makalesinden sonra bilim adamı Granville Sharp, milletvekili William Wilberforce ve köleliğin yasaklanması doğrultusunda mücadele eden diğer kişilerle yakın ilişki içine girdi. 1787'de köle ticaretinin yasaklanması için mücadeleyi amaçlayan bir dernek kurdular. Clarkson, İngiliz limanlarını dolaşarak köle ticaretinin insanlık dışı niteliğini gösteren belgeler topladı. Bunları "A Summary View of the Slave Trade and the Probable Consequences of Its Abolition" ("Köle Ticareti ve Yasaklanmasının Doğuracağı Olası Sonuçlar Üzerine Kısa Görüşler") adlı bir broşür halinde yayımladı. Bu broşürün Wilberforce ve William Pitt'in parlamentoda yürüttükleri mücadeleye önemli katkısı oldu. 1807'de parlamento köle ticaretini yasaklayan yasayı kabul etti.

Clarkson yasanın kabulünün ertesi yılı *History of the Abolition of the African Slave-trade* ("Afrika Köle Ticaretinin Yasaklanmasının Tarihi") adlı iki ciltlik bir kitap yayımladı. Köle ticaretinin yasaklanması doğrultusundaki mücadelenin amacına ulaşmasından sonra, çalışmalarını İngiliz sömürgelerinde köle kullanımının yasaklanması amacına yöneltti. 1832'de Anti-Slavery Society'nin (Kölelik Aleyhtarı Dernek) kurucuları arasında yer aldı. Derneğin çabaları sonucu 1833'te İngiliz parlamentosu sömürgelerdeki kölelerin serbest bırakılmasını öngören bir yasa kabul etti.

• **YAPITLAR** (başlıca): *History of the Abolition of the African Slave-trade*. 2 cilt, 1808, ("Afrika Köle Ticaretinin Yasaklanmasının Tarihi").

• **BAKINIZ:** WILBERFORCE.

CLAUDE, Georges

(1870-1960)

Fransız, mucit. Havanın sıvılaştırılması ve amonyak üretimi üzerinde çalışmıştır.

Georges Claude 24 Eylül 1870'te Paris'te doğdu, 23 Mayıs 1960'ta St.Cloud'da öldü. Babası bir cam fabrikasının yöneticisi idi. 1886'da École de Physique et Chimie'den mezun oldu. Teknoloji alanındaki başarılarından, özellikle de kendi geliştirdiği neon tüplerinden bir servet edindikten sonra politika ile de ilgilendi. 1919'da Action Française'e katıldı. 1928 seçimlerinde aday oldu ve kaybetti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra düşmanla işbirliği yapmakla suçlandı. Suçunu kabul eden Claude dört buçuk yıl hapis cezasından sonra bir süre de polis gözetiminde kaldı.

Claude 1889-1896 arasında çalıştığı Usines Municipales d'Electricité des Halles'de elektrik kazalarına karşı işyeri güvenliğini artıran önlemler geliştirdi ve uyguladı. 1890-1902 yıllarında Compagnie Française

Houston-Thomson'da çalışırken asetileni aseton içinde eriterek emniyetle taşıma yöntemini buldu. Havanın sıvılaştırılması çalışmalarına başladı, ayrıca termodinamik prensiplerini kullanarak gazın genişlemesinden kaynaklanan enerjinin elektrik üretiminde daha verimli olarak kullanılabileceğini gösterdi. Bu çalışmayı 1917-1920 arasında atmosferdeki argon gibi asal gazların ayrılması üzerinde yoğunlaştırdı. Asal gazlarla yaptığı araştırma sonucu neon gazından elektrik akımı geçirerek ışık üretilebileceğini buldu. Bu bulusundan yararlanarak aydınlatma ve reklamcılıkta kullanılmak üzere değişik şekiller verilebilen neon lambalar geliştirdi. I.Dünya Savaşı sırasında patlayıcılar da sıvı oksijen kullandı ve amonyak sentezi için o dönemde kullanılan 200 atmosferlik basınç yerine 1000 atmosferlik basınca çıkmanın avantajını gösterdi. Bu alanda başka katkıları da olduysa da bugün amonyak üretimi Haber'in geliştirdiği yöntemle yapılmaktadır.

Claude 1925-1933 arasında termodinamiğin prensiplerinden yararlanarak, okyanuslarda yüzey ve dip suları arasındaki sıcaklık farkından enerji üretme projesi üzerinde çalıştı; ancak büyük para ve zaman harcanmasına karşın proje başarısızlıkla sonuçlandı.

Claude'un en önemli buluşu olan havanın sıvılaştırılması bugün de önemini korumakta, hem sanayide dondurma işlemlerinde, hem de azot, oksijen, argon ve diğer asal gazların üretiminde kullanılmaktadır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *L'air liquide*, 1903, ("Sıvılaştırılmış Hava"); *Souvenirs et enseignements d'une campagne électorale*, 1932, ("Bir Seçim Kampanyasından Anılar ve Dersler"); *Ma vie et mes inventions*, 1957, ("Yaşamım ve Buluşlarım").

• **BAKINIZ:** K.BOSCH, CAILLETET, EDISON, HABER, RAMSAY.

CLAUDEL, Paul

(1868-1955)

Fransız, şair, oyun yazarı, denemeci. Katolik inancı temel alan ve yücelten oyunları ile ün kazanmıştır.

Paul-Louis-Charles-Marie Claudel 6 Haziran 1868'de Aisne'de doğdu, 23 Şubat 1955'te Paris'te öldü. Champagne yöresindeki bir çiftçi ailesinin oğluydu. 18 yaşından sonra inançlı bir Katolik oldu. İktisat öğrenimi gördü, diplomatik yaşama atıldı ve on dört yıl boyunca New York'tan Çin'e, Güney Amerika'dan Avrupa'ya dek çeşitli yerlerde bulundu. 1921'de Tokyo'da, 1927'de Washington'da ve 1933'te Brüksel'de Fransız büyükelçiliği yaptı. 1890'lı yıllarda yazdığı ilk oyunları, dünya tutkuları olan güçlü insanların pişmanlık yoluyla arınmalarını konu eden simgeci çalışmalardı. Bu dönem oyunları arasında 1890'da yayımlanan *La Ville* ("Kent"), 1893'te sahnelenen *L'Echange* ("Alışveriş") ve 1896'da sahnelenen *Le Repos du septième jour* ("Yedinci Günde Dinlenme") sayılabilir.

1900'de bir Benediktin manastırına kapanmaya

karar verdi. Ancak bundan vazgeçerek diplomatik bir görevle Çin'e gitti. Bu yolculukta gemide tanıştığı Polonyalı evli bir kadınla yaşadığı aşk, onun daha sonraki edebiyat yaşamını derinden etkiledi. "Kadın" teması onun için önemli bir simge haline gelmişti. 1906'da yayımlanan *Partage de midi* ("Öğleni Paylaşma") dünyasal ve tanrısal sevgi arasında kararsız bir kahraman çevresinde örülmüş, bir ölçüde kendi yaşam öyküsüne dayanan bir oyundu. 1912'de *L'Annonce faite à Marie* ("Meryem'e Müjde") ile birlikte Claudel bu çelişkiyi çözümleme çabasına girdi. Ona göre kadın, hem Havva'nın ("baştan çıkarıcı"), hem de Meryem'in ("kurtarıcının anası") kızıydı. "Kadın"ın bu ikinci özelliğini, 1924'te yazdığı başyapıtı *Le Soulier de satin*'deki ("Saten Ayakkabı") Dona Prouhèze tipi ile simgelemiştir.

"Selamet", "özveri" ve dünyasal birleşmeyi yadsıyarak tanrısal birliğe ulaşma tutkusu, Claudel'in oyunlarını belirleyen kavramlardır. Çoğu oyununu, geçmiş dönemlere yerleştiren Claudel, tiyatro alanında biçimsel yenilik denemelerine girişmemiş, tiyatroyu dinsel felsefi temaların işlenmesi için bir ortam olarak ele almıştır. Çağının önemli müzisyenleriyle ortak çalışmalara girmiş, 1933'te Darius Milhaud ile *Le Livre de Christophe Colomb*'u ("Kristof Kolomb'un Kitabı"), 1938'de ise Arthur Honegger ile *Jeanne d'Arc* oratoryosunu oluşturmuştur. 1910'da yayımlanan şiirleri, tutkulu bir günah çıkarma duygusu taşır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Şiir: Cinq grandes odes*, 1910, ("Beş Büyük Od"). Oyun: *Tete d'or*, 1890, ("Altın Baş"); *La Ville*, 1890, ("Kent"); *L'Echange*, 1893, ("Alışveriş"); *Le Repos de septième jour*, 1896, ("Yedinci Günde Dinlenme"); *Partage de midi*, 1906, ("Öğleni Paylaşma"); *L'Otage*, 1911, ("Rehin"); *L'Annonce faite à Marie*, 1912, ("Meryem'e Müjde"); *Le Pain dur*, 1918, ("Katı Ekmek"); *Le Pere humilie*, 1920, ("Aşağılanan Baba"); *Le Livre de Christophe Colomb*, (müz. D. Milhaud), 1933, ("Kristof Kolomb'un Kitabı"); *Jeanne d'Arc* (müz. A.Honegger), 1928.

• **KAYNAKLAR**: H.Dieckmann, *Die Kunstschaung Claudels*; R.Jouve, *Comment lire Paul Claudel*, 1946; J.Madaule, *Le genie de Paul Claudel*, 1933; F.Mauriac, *Réponse à Paul Claudel*, 1947; J.Thomas, *Paul Claudel*, 1947.

CLAUDE LORRAIN

(1600-1682)

Fransız, ressam. Fransız resminde romantik manzara geleneğinin kurucusudur.

Lorraine bölgesinde Campagne'de doğdu, 23 Kasım 1682'de Roma'da öldü. Asıl adı Claude Gellée'dir. Köylü bir ailenin çocuğuydu. Almanya'da Freiburg'daki ağabeysinin yanında tahta baskı üzerinde çalıştı. Çıkarılığını Napoli'de Hollanda asıllı Goffredo Wals ve liman manzaraları ile ünlü İtalyan ressamı Agostino Tassi'nin (ykş. 1580-1644) yanında sürdürdü. 1627'de Roma'ya yerleşti, yapıtları aranan bir ressam haline geldi.

Claude Lorrain daha çok manzara ve tarihsel manzara konularında çalışmıştır. Resimlerinin büyük bir çoğunluğunda denizi, mimarlık öğelerini ve kırsal görüntüleri yetkin bir uyum içinde birleştirmiştir.

Üslubu başından sonuna değin aynı kalmıştır. Sadece bir ara Poussin'den etkilenmiştir. Kompozisyonları basit formler üstüne kuruludur. Resim mekânını, belirli öğeleri içeren farklı planları arka arkaya açık seçik bir biçimde sıralayarak belirgin kılar.

Metal baskı dalında da yağlıboylarıyla eşit düzeyde bir başarıya ulaşmıştır. 195 tane desenini topladığı *Liber Veritatis* adlı bir albümü de vardır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Campo Vaccino'nun Görünüşü*, 1636, Louvre, Paris; *Bir Liman Görünüşü: Yükselen Güneşin Etkisi*, 1636, Louvre, Paris; *Şeba Kraliçesi'nin Karaya Çıkışı*, 1648, Ulusal Galerî, Londra; *Rebeka ile İzak'ın Evlenmesi*, 1648, Ulusal Galerî, Londra; *Hagar ve Melek'li Manzara*, 1668, Ulusal Galerî, Londra; *Günün Dört Saati*, 1667-1672, Hermitaj, Leningrad.

CLAUDIUS

(İÖ 10 - İS 54)

Roma imparatoru. İdari yapıda kalıcı düzenlemeler yapmıştır.

Tiberius Claudius Drusus İÖ 1 Ağustos 10'da Lugdunum'da (günümüzde Lyon) doğdu. İS 13 Ekim 54'te Roma'da öldü. Babası Drusus, annesi ise Marcus Antonius'un Octavia'dan olan kızı Antonia idi. Hastalıklı bir çocuktu. Sarayda silik bir yaşam sürdü. Azatlı köleler tarafından yetiştirildi. İyi bir eğitim gördü. Uzun bir süre tarih yazımıyla uğraştı.

Atandığı ilk görev İS 37'de yeğeni Caligula ile paylaştığı konsüllük oldu. 41'de Caligula bir suikast sonucu öldürülünce Hassa Alayı'nın başlılık yemini ardından imparator ilan edildi. 25 Ocak 41'de de senato, imparatorluğunu onayladı, Caligula'nın başına gelenlerden ders alan Claudius ilkin kendi güvenliğini sağlamak için kimi suikastçıları cezalandırdı, kimilerini de bağışladı. Caligula ile ilgili belgeleri yakırdı. Adını anıtlardan sildirdi ve heykellerini yok etti. Sürgüne gönderdiklerini geri çağırttı ve daha önce koyduğu vergileri kaldırttı. Senatunun yetkisini sınırlandırıp tüm yönetime egemen oldu. Kendisini yetiştiren Azatlılar'a büyük olanaklar tanıdı. İmparatorluğunun yanı sıra 42, 43, 47 ve 51'de konsül, 47 ve 48'de de *ensor* oldu.

İmparatorluğu sırasında Moritanya'yı, Britanya'yı, Trakya'yı, Likya'yı Suriye'deki küçük bir Yahudi krallığı olan Judaea'yı Roma topraklarına kattı.

Roma İmparatorluğu'nun Kuzeybatı Afrika'daki Moritanya'yı ele geçirme mücadelesi daha önce başlamıştı. Ancak yerli halkın direnişi nedeniyle bu gerçekleştirilememişti. Claudius gönderdiği güçlü bir orduyla 42'de Moritanya'yı ele geçirdi. Burayı Caesariensis ve Tingitana adlı iki eyalete ayırdı ve başlarına atlı sınıftan birer *procurator* (imparator temsilcisi) atadı.

Daha sonra topraklarını kuzeye doğru genişletti. 43'te Britanya'yı Taymis'e

dek ele geçirdi. Buranın kazanılması nedeniyle senato tarafından Claudius'a Britannicus sanı verildi. Aynı yıl Doğu ile ilgilenmeye başladı. Anadolu'daki Pamfilya'yı birleştirerek tek eyalette dönüştürdü. Başına Q.Veranius'u atadı.

Öte yandan ilişkilerinin bozuk olduğu Judaea kralı 44'te, Trakya kralı da 46'da ölünce buraları da imparatorluk topraklarına katarak başlarına birer *procurator* atadı.

47'de Kuzey Germania'da sık sık ayaklanan kabilelere karşı bir ordu göndererek bölgede Roma yönetimini yeniden gerçekleştirmiş oldu.

Dört kez evlenen Claudius ilk iki eşinden boşanarak ayrıldı. İmparator olduğunda üçüncü eşi Messalina ile evliydi. 48'de sevgiliyle birlik olup Claudius'a suikast düzenleyen Messalina'yı öldürttü. Ardından 49'da veçeni Caligula'nın kızkardeşi Agrippina ile evlendi. Azatlı kölelerden Pallas ile eşi Agrippina'nın baskısıyla Agrippina'nın ilk evliliğinden olan oğlu Neron'u önce manevi evlat edindi, daha sonra da *princeps juventutis* (veliaht) ilan etti. Eşi Agrippina'nın Claudius üzerinde büyük etkisi vardı. Claudius kurduğu Colonia Claudia Agrippinensis'e (Köln Kolonisi) onun adını verdi.

Agrippina oğlu Neron'u imparatorluk için hazırlamaya başladı. İlk kez 53'te senatoda konuşmasını sağladı. Aynı yıl Claudius'un öbür evliliğinden olan kızı Octavia ile evlendirdi. Ardından 13 Ekim 54'te Claudius'u zehirli mantarla öldürerek yerine önceden veliaht ilan edilmiş olan Neron'un geçmesini sağladı.

Claudius idari yapıda kalıcı düzenlemeler yaptı. Oluşturduğu kurumların başına önceden kendisini eğitmiş olan Azatlılar'ı getirdi. Bu Azatlılar hem kendi etkinliklerini hem de Claudius'un etkinliğini artırdılar.

Başına Azatlı Narcissus'u getirdiği *ab epistulis* (genel sekreterlik) yönetimle ilgili Grekçe ve Latince çeşitli yazışmaların geçtiği bir kurumdur. Azatlı Pallas'ın sorumlu olduğu *a rationibus* (maliye sekreterliği) tüm eyaletlerin vergilerini denetliyor, mali gücün imparatora toplanmasını sağlıyordu. Tüm vergileri bu kurumun oluşturduğu *fiscus* (merkezi hazine kasası) topluyordu.

Ayrıca başında Azatlı Polybius'un bulunduğu *libertus a studiis* de (edebi çalışmalar sekreterliği) bu dönemde kuruldu. Claudius yasal düzenlemeler de yaptı. Ceza mahkemelerindeki yargılama yetkisini özellikle kendisi üstlendi. Efendi-azatlı köle ilişkilerini saptayan yasalar çıkardı. Miras hukuku konusuna yeni düzenlemeler getirdi. Claudius'un ele aldığı sorunlardan biri de Roma'nın yiyecek gereksinimi ile ilgili idi. Fucinus gölünün sularını kanallarla çektiyerek çevresinde tarım yapılabilmesini sağladı.

Deniz ticaretini geliştirmek için filolar yaptırdı. Caligula döneminde yapımına başlanan su yollarını tamamlatarak kentin her yanına su gitmesini sağladı.

Gençliğinde tarihle de uğraşan Claudius, *Tyrrehe-nicon* (Etrüsk Tarihi) ve *Carchedomacon* (Kartaca Tarihi) adlı Yunanca iki tarih kitabı yazmıştır. Ancak bu yapıtlar yitiktir. Kendi yaşamını da *de vita sua* ("Kendi Yaşamım Üzerine") adlı bir kitapta anlatmıştır.

• BAKINIZ: CALIGULA, NERON.

CLAUSEWITZ, Carl von (1780-1831)

Alman, asker. Savaş stratejisi konusuna yeni görüşler getirmiştir.

1 Haziran 1780'de Magdeburg (bugün DAC'de) yakınındaki Burg kentinde doğdu, 16 Kasım 1831'de Breslau'da (bugün Polonya'da) öldü. Yoksul bir ailenin çocuğuydu. 1792'de Prusya ordusuna girdi. 1793-1794 yıllarında Fransız Devrimci ordularına karşı düzenlenen Ren seferine katıldı. 1801-1803 arasında Berlin Savaş Koleji'nde öğrenim gördüğü sırada öğretmeni Gerhard von Scharnhorst'tan etkilendi. Askerliğin yanı sıra felsefe, siyaset ve edebiyatla da ilgilendi. Scharnhorst'un aracılığıyla Prusya Prensi August'la tanıştı. Prens August'un yaveri olarak 1806'da Fransa'ya karşı başlatılan Jena seferine katıldı. Prenzlau'da Fransızlar'a tutsak düştü ve bir süre Fransa'da tutuklu kaldı. Nisan 1808'de Prusya'ya döndü. Prusya ordusunda reformcu subayların çevresine girdi. Ordu Reform Komisyonu başkanlığına getirilen Scharnhorst'un yardımcısı olarak 1810 yılı sonlarına dek Prusya Savaş Bakanlığı'nda çalıştı. Ekim 1810'da Berlin Savaş Akademisi'nde ders vermeye başladı. 1812 ilkbaharında Rusya'ya karşı Fransa-Prusya askeri birliğinin gerçekleştirilmesinden sonra kendisi gibi düşünen öteki subaylarla birlikte Prusya ordusundan ayrıldı ve Napoléon'a karşı savaşmak üzere Rus ordusuna geçti. Rus-Alman lejyonunun komutanı olarak birçok yerde Napoléon ordularına karşı savaştı.

1814 başında Almanya'daki Fransız işgali sona erince, Clausewitz, Mart 1815'te Prusya ordusuna geri döndü. 1818'e dek kolordu komutanlığı yaptı. Aynı yıl general oldu ve Berlin Savaş Koleji'nin yöneticiliğine atandı. Berlin Savaş Akademisi'nde görev yaptığı on iki yıl boyunca büyük ilgi duyduğu savaş stratejisi ve tarihi konusundaki çalışmalarına hız verdi. Bu yıllarda *Vom Kriege* ("Savaş Üzerine") adlı ünlü kitabını yazmaya başladı. Ağustos 1830'da kıta hizmetine alınarak Breslau'ya gönderildi. Mart 1831'de Polonya'daki karışıklıklar üzerine Posen'e (Poznan) gönderilen gözlemci orduda görevlendirildi. Huzursuzluk ortadan kalkıp gözlemci ordunun görevi sona erince Breslau'ya döndü. Burada koleraya yakalandı ve kitabını tamamlayamadan öldü. *Vom Kriege*'nin yayımlanması karısı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Clausewitz'in askerlik bilimi konusundaki görüşlerinin oluşması Berlin Savaş Akademisi'nde öğrenim gördüğü yıllara rastlar. Çağının genel siyasi, toplumsal ve iktisadi olaylarına karşı derin bir ilgisi vardı. *Vom Kriege* adlı kitabıyla çağdaş savaş kuramının yaratıcısı olan Clausewitz, kitabında savaşı tüm gerçekliği içinde ele aldı. Savaşı yaşadığı, izlediği, incelediği olayların yardımıyla, pratik deneylerle tarihi örnekleri bir arada kullanarak, eleştirel biçimde irdeledi. Yalnız kendi döneminin savaşlarını, bunların nedenlerini ve özelliklerini anlatmadı, aynı zamanda savaşın her koşulda geçerliliğini koruyan genel yönlerini de aydınlığa kavuşturdu.

Clausewitz'e göre "karşı tarafa isteklerimizi kabul ettirmek için zora başvurma hareketi" anlamına gelen savaş, politikanın bir aracıdır. Her devlet adamı gerektiğinde kullanabilmek için bu aracı tanımalıdır. Savaşın politikadan soyutlanması ve özel yasalarla ele alınması yanlıştır. Savaş kendi başına ne bir başlangıç, ne de bir sondur. Siyasi gidişin bir parçasıdır. Siyaset her aşamada savaşa egemendir.

Clausewitz kitabında teknik ayrıntıya çok az yer vererek psikolojik ve rastlantısal etmenlerin önemine dikkati çeker. Ona göre strateji üç amaca yönelik olmalıdır: Düşmanın gücü, kaynakları ve savaşma isteği. Askeri hareketin amacı düşmanı çeşitli manevra ve kuşatmalarla yavaş yavaş güçten düşürmek değil, savaşçı güçlerle saldırıp onu çökertmektir. Savunma savaşı, askeri ve siyasi anlamda, saldırıdan çok daha üstündür. Clausewitz'in bu görüşleri daha sonraki yıllarda yeni savaş yöntemleri oluşturan Alman askerlerini çok etkiledi. Çeşitli dillere çevrilerek diğer ülkelerde de büyük ilgi uyandırdı. I. Dünya Savaşı'nın gelişimi ve sonuçları Clausewitz'in öğretisini doğrulamakla kalmadı, o zamana dek yeterince dikkate alınmayan felsefi ve siyasi görüşleri de ön plana çıkırdı.

Von Kreige, önce Marx ve Engels, daha sonra Lenin tarafından incelendi ve Marxist kuramın savaşlara bakışı açısından bir değerlendirilmesi yapıldı. Kitabın siyasi yorumunun açıklanmasında Lenin'in önemli katkısı olmuştur. Clausewitz'in diğer yazıları özellikle Napoléon'un seferleriyle ilgili olup ayrıntılı ve teknik yanı ağır basan çalışmalardır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Hinterlassenen Werke des Generals Carl von Clausewitz über Krieg und Kriegführung*, (ö.s.), 10 cilt, 1832-1837, ("General Carl von Clausewitz'in Geride Bırakığı Çalışmalar").
- **KAYNAKLAR:** R.V.Caemmerer, *Clausewitz*, 1905; H.Rothfels, *Carl von Clausewitz, Politik und Krieg*, 1920; K.Schwarz, *Leben des Generals Carl von Clausewitz*, 2 cilt, 1878.
- **BAKINIZ:** SCHARNHORST.

CLAUSIUS, Rudolf Julius Emanuel (1822-1888)

Alman, teorik fizikçi. Termodinamik biliminin öncülerindendir. Entropi kavramını geliştirmiş, gazların kinetik kuramı konusunda da önemli katkılarda bulunmuştur.

Rudolf Julius Emanuel Clausius 2 Ocak 1822'de Pomeranya'nın Köslin kentinde (bugün Polonya'da Koszalin) doğdu. 24 Ağustos 1888'de Bonn'da öldü. Ailesinin on sekiz çocuğundan altıncısı idi. Clausius ilköğrenimini Protestan papazı olan babasının kurduğu ve müdürlüğünü yaptığı okulda gördü. Orta-öğrenimini Stettins Lisesi'nde tamamladıktan sonra Berlin Üniversitesi'ne girdi. 1844'te fizik-matematik

öğretmenliği dalında sertifika alarak mezun olduktan sonra, Berlin'de Friedrich Werder Lisesi'nde altı yıl süreyle fizik öğretmeni olarak görev yaptı. Bu görevi sırasında Halle Üniversitesi'nde doktora çalışmalarını tamamladı. Tezinde, gökyüzünün mavi ve günbatımının kırmızı renginin nedenlerini inceledi.

1850'de ısı kuramı ile ilgili ilk önemli makalesini yazması üzerine Berlin'deki Kraliyet Topçuluk ve İstihkâm Okulu'na fizik öğretmeni olarak atandı. Aynı yıl Berlin Üniversitesi'nde doçentlik unvanını aldı. 1854'te yayımladığı bir makale ile Carnot teoremini genelleştirdi. 1855'te Zürih'te kurulan İsviçre Federal Politeknik Enstitüsü'nde profesörlüğe atandı. İki yıl sonra bu görevine ek olarak Zürih Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne getirildi. Zürih'te geçirdiği 12 yıllık süre içerisinde gazların kinetik teorisi ve ısı iletimi ile ilgili önemli çalışmalar yaptı. Mutlak sıfır derecesine sonlu bir süreçle erişilemeyeceğini gösterdi. 1865'te en önemli çalışmasını gerçekleştirerek entropi kavramını geliştirdi, böylece termodinamiğin iki yasasının tanımını sonuçlandırdı. 1850'de tanımladığı iç enerjinin korunması birinci yasayı, 1865'te tanımladığı, entropinin sürekli artması ise ikinci yasayı oluşturuyordu. 1864'te o zamana değin yazmış olduğu makaleleri *Abhandlungen über die mechanische Wärmetheorie* ("Mekanik Isı Kuramı Üzerine Yazılar") adı altında toplayarak yayımladı. 1867'de Würzburg Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne atandı. İki yıl sonra da Bonn Üniversitesi'ne geçti. Yaşamının sonuna değin Bonn'da kalan Clausius, bir süre bu üniversitenin rektörlüğünü de üstlendi.

Clausius 1870'te Fransa-Prusya Savaşı sırasında öğrencilerinden kurduğu bir gönüllü sıhhiye birliğini yönetirken yaralandı. Aynı yıl "Virial" teoremini ispatladı. 1867'de de yayımladığı *Der zweite Hauptsatz der Wärmetheorie* ("Isı Kuramının İkinci İlkesi") uzun yıllar termodinamik üzerine standart kaynak niteliğini korudu. Bu yıllarda birçok fahri doktora ve başta Royal Society'nin Copley Madalyası da olmak üzere çeşitli ödüller aldı.

Clausius'un termodinamiğe ilk önemli katkısı kalorik kuramını reddederek iş ile ısıнын eşdeğerliğini kabul etmesiydi. Kalorik kuramı, evrendeki toplam ısıнын korunduğu ve bir maddede varolan ısıнын o maddenin durumuna bağlı olduğu ilkelerine dayanıyordu. Basit, homojen bir maddenin durumu termodinamikte basınç, hacim ve sıcaklık değişkenlerinden ikisi ile verilir. Bu şekilde tanımlanan tüm özelliklere durum fonksiyonu denilir; bu fonksiyonların matematiksel incelemesinden bazı genel sonuçlar elde edilebilir. İşte kalorik kuramından birtakım sonuçlar (örneğin buharlaşma basıncının ısı ile olan ilişkisini veren Clapeyron formülü, gazların eşısı genleşmesindeki basınç-hacim bağıntısını veren Poisson formülü) elde edilmesini sağlayan özellik kalorinin bir durum fonksiyonu olmasıydı. Bu nedenle kalorik kuramı ısıyı ikiye ayırıyordu: bir termometre ile ölçülebilen serbest ısı ve maddenin moleküllerine bağlı olan (ve bu nedenle durum fonksiyonu halini alan) gizil ısı. Ancak Joule ve Mayer ısı ile işin eşdeğerliğini bulunca (termodinamiğin birinci yasası) kalorik kuramının dayandığı her iki iletkenin temeli sarsılmıştı. Evrendeki toplam ısı sabit değildi; işi ısıya çevirerek evrendeki ısıyı artırmak olanaklıydı. Isı bir

Entropi

Clausius, ısı makinelerin teorik veriminin üst sınırını veren Carnot teoremini mekanik ısı kuramına uygun bir tarzda ispat ederken, termodinamiğin birinci yasasının izin verdiği tüm enerji dönüşümlerinin kendiliğinden olamayacağı sonucuna ulaştı. Örneğin, ısı kendi kendine sıcaktan soğuğa doğru gider, ancak soğuktan sıcaklığa doğru gidemez. T_1 sıcaklığındaki bir demir çubukla, T_2 sıcaklığında ($T_2 > T_1$) bir benzer demir çubuk yan yana getirilirse, her iki çubuk ($T_1 + T_2$) / 2 sıcaklığında dengeye gelir. Ancak bu olayın tersi (yani aynı sıcaklıktaki iki çubuğun kendi kendilerine biri sıcak biri de soğuk duruma gelmeleri) olanaksızdır. Aynı şekilde, mekanik enerjinin tümü ısıya çevrilebilirse de, ısı enerjisinin tümü mekanik enerjiye çevrilemez. Bütün bu dönüşümler termodinamiğin birinci yasasına uygundur. Bu durumda birinci yasanın izin verdiği dönüşümlerin olanaklılığını belirten ikinci bir fonksiyona gereksinme vardır. Clausius, bu fonksiyona (Grekçe dönüşüm anlamına gelen "tropi" sözcüğünden türettiği) entropi adını verdi. Termodinamiğin birinci yasasını enerji korunumu yasası, ikinci yasasını da dönüşüm, yani entropi yasası olarak tanımladı.

Entropi fonksiyonunun betimlenmesine Carnot çevriminin incelenmesiyle başlanabilir. Carnot çevrimi dört tersinirli aşamadan oluşur. İlk aşamada T_1 sıcaklığındaki ısı kaynağından Q_1 ısı alınır. İkinci aşamada gaz eşısı olarak genişlerken sıcaklığı atık ısı kaynağına sıcaklığı olan T_2 'ye düşer. Üçüncü aşamada atık ısı kaynağına Q_2 ısı atılır; son aşamada da gaz eşısı olarak sıkıştırarak T_1 sıcaklığına gelir. Carnot çevriminin verimi incelenirken $T_1/Q_1 = Q_2/T_2$ sonucu elde edilir.

Clausius, bu son formülü şu şekilde yorumladı: Carnot çevriminin dört aşaması için $\sum Q_i/T_i$ toplamına bakılırsa, ikinci ve dördüncü aşamalarda eşısı süreçlerde $Q_i = 0$ olduğundan $Q_1/T_1 = Q_2/T_2$ sonucu bulunuyordu. Bu nedenle tersinir Carnot çevrimi için $\sum Q_i/T_i = 0$ oluyordu. Tersinir tüm çevrimler de sonsuz sayıda küçük Carnot çevrimlerine ayrılabilirdiğinden, tüm tersinir çevrimler için $\oint dQ/dT = 0$ oluyordu. Bu formül Clausius formülü olarak bilinir ve bir durum fonksiyonu olan entropinin

$$dS = \frac{dQ}{dT} \quad \text{ya da} \quad S_2 - S_1 = \int_{T_1}^{T_2} \frac{dQ}{dT}$$

formülü ile tanımlanmasına olanak sağlar. Clausius formülünde görüldüğü gibi tersinir süreçler için evrenin entropi değişikliği sıfırdır. Tersinir olmayan süreçler için ise verim Carnot

çevriminden düşük olduğu için Clausius formülü eşitsizlik haline gelecek, bundan da evrenin entropisinin arttığı ortaya çıkacaktır. O halde ikinci yasa bir sürecin kendi kendine gerçekleşmesi için evrenin entropisini artırması gerektiği biçiminde ifade edilebilir. Clausius'un deyişi ile "Die Energie der Welt ist constant; die Entropie strebt einen Maximum zu" ("Evrenin enerjisi sabittir, entropisi ise maksimum olmaya çalışır").

Bu durum bir örnekle gösterilebilir: Q ısısının sıcaklığı T_1 olan bir yerden T_2 olan bir yere taşındığı varsayılırsa, entropi değişikliği,

$$\Delta S = -\frac{Q}{T_1} + \frac{Q}{T_2}$$

olarak gösterilebilir. Sürecin kendi kendine gerçekleşmesi için $\Delta S > 0$,

$$Q/T_1 + Q/T_2 > 0, \quad 1/T_1 > 1/T_2$$

dolayısıyla $T_2 > T_1$ olmalıdır. Böylece ısının kendi kendine sıcaktan soğuğa aktığı, entropi kavramı aracılığıyla gösterilebilir.

Entropi yasası enerjinin bir anlamda bozulması yasası olarak da görülebilir. Doğal olarak, diğer enerji şekilleri kolayca ısıya dönüşür. Ancak ısının diğer enerji şekillerine dönüşmesi kolay değildir; bir miktarının yitirilerek daha düşük ısı kaynağına atılması gereklidir. Bu da, enerjinin giderek daha zor bulunan bir kaynak olmasından, ısı kirlenmesine değin uzayan karmaşık bir fiziksel ve felsefi problemler dizisinin matematiksel ifadesidir. Bu kuralın bir sonucu da "ısı-ölümü" kavramıdır. Gerçek olarak eldeki tek kapalı sistem evrendir. Tüm süreçlerde entropi arttığına ve işe çevrilebilecek enerji azaldığına göre, sonuçta enerjinin bozulması tamamlanacak, elde işe çevrilebilecek enerji kalmadığından (entropi maksimum değerini aldığından) geriye her bakımdan hareketsiz ölü bir evren kalacaktır. Mutlak sıcaklığı sıfırda dengelenmiş bu ölü evrene ısı-ölümü adı verilmiştir. Bu evrende değişiklikler ve zamanın akışını gözlemek olanaksızdır.

Entropinin moleküler düzeyde yorumu ise, Boltzmann* tarafından ilk kez önerilen olasılık yaklaşımı ile mümkün olmuştur. Buna göre entropi, bir durumun gerçekleşme olasılığının logaritmasıyla orantılıdır. Entropinin artış kuralı da Doğa'nın daha az olası bir durumdan daha olası bir başka duruma doğru kaymasıdır. Örneğin farklı sıcaklıkta iki demir çubuk yan yana getirilirse, çubuklardaki tüm moleküllerin aynı hızda olması, bu moleküllerin yarısının hızlı, yarısının da yavaş olmasından daha olasıdır.

durum fonksiyonu olamazdı, çünkü eşdeğer olduğu iş yola bağlı bir fonksiyondur. Ayrıca serbest ve gizli ısı diye iki çeşit ısı da olamazdı; aynı büyüklüğe (iş-enerji) eşdeğer olan iki ayrı büyüklüğün eşdeğer olması gerekirdi.

Clausius'un 1850'de getirdiği yenilik ısı olarak yalnızca serbest ısıların var olduğunu, bu ısının sıcaklığı belirlendiğini ve maddedeki temel parçacıkların (atom/molekül) kinetik enerjisi olarak anlaşılması gerektiğini ortaya atmak oldu. Gizli ısı işe çevrilerek yok olan, dolayısıyla artık mevcut olmayan ısıydı. Isının işe çevrilmesi iki şekilde olabilirdi: çevredeki basınca karşı yapılan dış iş ile, moleküller arası iç kuvvetlere karşı yapılan iç iş. Enerji korunumuna göre, maddeye kazandırılan bir miktar ısı Q , maddenin yaptığı dış iş olan W ile, iç iş olan U 'nun toplamına eşittir. Clausius iç işi maddenin toplam iç enerjisini veren bir durum fonksiyonu olarak yorumlayarak termodinamiğin birinci yasasına son şeklini vermiş oldu.

Isı ve iş

Isı ve iş arasındaki farkın bir durum fonksiyonu olduğunu Kelvin de gözlemişti. Ancak Clausius U fonksiyonunu tanımlamakla yetinmedi, Carnot çevrimini dikkatle inceleyerek Carnot'un kalorik kuramı ile bulduğu sonuçları yeni oluşturduğu kuramsal çerçeveye oturttu. Poisson'un eşilisi genişleme formülünü türetebilmek için moleküllerarası kuvvetlerin ihmal edilebildiği bir ideal gaz modeli oluşturarak, bu model yardımı ile iç enerji fonksiyonu U 'nun sabit hacimdeki özısıya ve bu nedenle de yalnızca sıcaklığa bağlı olduğunu gösterdi.

Yalnızca sıcaklığa bağlı bir fonksiyon kavramı kalorik kuramının da temelini oluşturmuyordu. İdeal verimin yalnızca sıcaklığa bağlı olduğunu belirten Carnot teoreminin kanıtı kalorik kavramına, yani ısının korunduğuna ve işin yoktan var edilemeyeceğine dayanıyordu. Ancak, ısı ve işin birbirlerine dönüşürülebildiği gerçeğinin ışığında bu kanıt geçerliliğini yitiriyordu. Clausius, Carnot ve Clapeyron'un kanıtının yeniden geçerli olması için ısının kendi kendine soğuk bir yerden sıcak bir yere gidemeyeceği prensibinin genel bir prensip olarak kabul edilmesi gerektiğini gösterdi; birinci yasanın izin verdiği enerji dönüşümlerinin gerçekleşmesi için enerji dönüşümlerinin yönünü belirleyen ikinci bir yasaya da gerek vardı. Clausius 1854'te bu prensibe "dönüşüm eşdeğerliği" adını verdi. 1865'te de entropi kavramını ortaya attı. Carnot teoremi bu genel prensibin özel durumuydu.

Clausius, Poisson formülü ile ilgili çalışmalarını daha yakından inceleyerek iç ısıyı moleküllerin kinetik enerjisi olarak yorumladı. Böylece gazların kinetik kuramı bilimini kurdu. Ayrıca, moleküllerin yalnızca öteleme hareketlerinin dikkate alınmasının yetmediğini, dönme ve titreme hareketlerinin de dikkate alınması gerektiğini vurguladı. Bu yapılmadığı takdirde gazların özgül ısıları için bulunan sonuçlar deney sonuçlarına uymuyordu. Moleküllerin tümünün aynı hızda olmaması gerektiğini de ilk kez Clausius ortaya attı. Bunun nedeni, çarpışmalar sırasında öteleme enerjisi ile dönme enerjisinin birbirine dönüşmesiydi. Tüm moleküllerin aynı hızda olmayıp, bir hız dağılımına sahip olmaları buharlaşmayı da açıklıyordu. Diğerlerine oranla daha hızlı moleküller buharlaşma

sırasında sıvı yüzeyini terk edebiliyorlardı. Bu nedenle geriye kalan sıvı soğuyordu.

Clausius'un kinetik kuramını Maxwell takdirle karşıladı; Boltzmann ile birlikte klasik kinetik kuramına son biçimini verdi. Ancak kinetik kuramına önemli bir tepki, bu kurama göre hesaplanan molekül hızlarının yüksekliği ve buna karşın gazlarda gözlenen yayılım olayının yavaşlığından kaynaklandı. Bu denli hızlı moleküllerin bulunduğu bir ortamda yayılımın daha çabuk olması gerektiğini öne süren görüşe karşı Clausius, moleküllerin sık sık birbirleriyle çarpışarak yön değiştirdiklerini, bir molekülün saniyede yaklaşık bir milyar kez çarpıştığını, bu nedenle iki çarpışma arasındaki ortalama mesafenin milimetrenin binde biri olduğunu gösterdi. Moleküllerin, yüksek hızlarına karşın sık sık çarpışmaları yüzünden birbirlerinden çok uzaklaşamamaları, yayılımın yavaşlığını açıklıyordu. Clausius, bu çalışmaları sırasında Maxwell ile birlikte moleküllerin hız dağılımı konusunda önemli sonuçlar elde etti.

Clausius 1865'te entropi kavramını ortaya attıktan sonra bu kavramı da mikroskopik bir düzeyde açıklayarak mekanik bir yorum vermeve çalıştı. Bu amaçla 1870'te Virial kuramı adı ile bilinen sonucu elde etti. Moleküllerarası etkileşmenin önemli olduğu gerçek gazlar için durum denklemi bu teorem yardımı ile hesaplanır. Clausius bu teoremden yararlanarak moleküllerin kinetik enerjisi ile ısıya çevrilen enerji arasında logaritmik bir bağıntı bulunmasına karşın, entropinin mikroskopik tanımı konusunda bundan öte bir çalışma yapmadı. Bu çalışmayı gerçekleştirmek Boltzmann ve diğerlerine kaldı.

Entropi kavramı ve evrende entropi artışı, Clausius'un en önemli katkıları arasındadır. Çağdaşlarının bu konudaki çalışmalarını, örneğin Boltzmann'ın termodinamik olasılık kuramı arasındaki bağıntı ile ilgili sonuçlarını, ya da Gibbs'in kimyasal denge ile ilgili termodinamik çalışmalarını yeterince dikkate almaması ve ikinci yasanın mikroskopik düzeyde yorumu ile yeterince ilgilenmemesi çalışmalarındaki eksikliklerdir. Yine de fiziksel olayları algılaması, karmaşık matematiksel analizi en az düzeyde tutarak önemli sonuçlara varması, Clausius'un 19. yy'ın en özgün teorik fizikçilerinden biri olmasını sağlamıştır. Clausius olayları incelerken önce temel bilgi ve formülleri iyice anlamış, ardından mikroskopik bir model üretmiş, en sonunda bu çalışmalarını matematiksel bir temele oturtmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Die Potentialtheorie und das Potential*, 1859, ("Potansiyel Kuramı ve Potansiyel"); *Der zweite Hauptsatz der Wärmetheorie*, 3 cilt, 1876-1891, ("Mekanik Isı Kuramı").

• **KAYNAKLAR**: F.Riecke, *Rudolf Clausius*, 1889; F.Rosenberger, *Die Geschichte der Physik*, 3. cilt, 1892.

• **BAKINIZ**: BOLTZMANN, N.S. CARNOT, DAVY, JOULE, KELVIN, MAXWELL, J.R. VON MAYER, NERNST, RANKINE, RUMFORD, J.J. THOMSON.

CLAY, Henry (1777-1852)

ABD’li siyaset ve devlet adamı. Güney ve Kuzey eyaletleri arasındaki anlaşmazlıkları çözümlediği için “Büyük Arabulucu” olarak adlandırılmıştır.

12 Nisan 1777’de Virginia Eyaleti’nin Hanover ilçesinde doğdu, 29 Haziran 1852’de Washington’da öldü. 1781’de ailesiyle Richmond’a taşındı. Önce bir mağazada çalışan Clay, daha sonra Yüksek Adalet Mahkemesi’nde hakim olan George Wythe’in yanında çalışmaya, hukuk alanında kendini yetiştirmeye başladı. Kasım 1797’de Virginia Barosu’na kabul edildi. Kentucky Eyaleti’nde, Lexington’a taşındı, başarılı bir avukat oldu. 1799’da zengin bir işadamlarının kızıyla evlendi.

Cumhuriyetçi Parti’ye katılarak politikaya atıldı. Kentucky’de köleliğin yavaş yavaş kaldırılması görüşünü savundu. Daha sonra bu düşüncesini bırakarak Jefferson gibi köleliğin sürmesinden yana oldu. 1798’deki Yabancılar ve Kargaşalık Yasası’na karşı çıkan konuşmasıyla Kentuckyliler’in desteğini kazandı. 1803-1809 arasında 7 dönem arka arkaya Yasama Meclisi’ne seçildi. 1806 ve 1810’da Birleşik Devletler Senatosu kısa dönem üyeliği yaptı.

1811’de Temsilciler Meclisi’ne seçilen Clay, altı kez meclis sözcülüğü görevini yürüttü. Ülkenin 1812’de İngiltere ile savaşa girmesinde etkili olan ve savaş şahinleri olarak adlandırılan önderlerden biriydi. 1814’te Gand’da (Ghent) İngilizler’le barış koşullarını görüşmekle görevlendirilen komisyonun da üyesiydi. 1815’ten 1825’e değin Birleşik Devletler Kongresi’nde Kentucky’nin önemli temsilcilerinden biriydi. Sanayileşmiş Doğu ile tarımcı Batı’yı birleştirmeyi amaçlayan “Amerikan Sistemi” kavramını geliştirdi. Koruyucu gümrükler, ulusal bir banka, toprak satışından elde edilecek gelirin eyaletler arasında bölüştürülmesi, başlıca düşünceleriydi.

1819’da Missouri bir eyalet olmak için başvurunca köle sorunu gündeme geldi. Missouri’de köleliğin sürmesini, eyaletin kuzeyinde ise köleliğin yasaklanmasını öngören 1820 Missouri Antlaşması’nın hazırlanmasında Clay’in de rolü oldu.

1824 başkanlık seçimlerinde, Cumhuriyetçi Parti içinde bir başarı gösteremeyince John Quincy Adams’ı desteklemeye karar verdi. Adams başkan seçilince Clay’i de dışişleri bakanlığına getirdi.

1825-1829 arasında dışişleri bakanlığı yapan Clay, diplomatik alanda başarılı olamadı. Latin Amerika’da İspanya’ya karşı sürdürülen bağımsızlık hareketlerini destekleyen Clay, 1826’da Amerika’nın Panama Kongresi’ne katılmasını önerdiyse de bu gerçekleşmedi.

1828 başkanlık seçimlerinde Adams yenilgiye uğrayınca, Clay Kentucky’ye döndü. 1831’de senatoya seçildi ve 1842’ye kadar bu görevde kaldı. 1832’de Ulusal Cumhuriyetçiler tarafından başkanlığa aday gösterildi ise de Jackson karşısında yenildi. 1830’larda kurulan Whig Partisi’nin başkanlığına getirildi.

1844’te Whig Partisi’nden başkanlık için aday gösterildi. Seçim kampanyasında Texas’ın Amerikan Birliği’ne katılmasına karşı çıkışı, seçimi kaybetmesinde etken oldu.

Güneybatıdaki eyaletlerin Kuzey’e katılması Kuzey ve Güney arasındaki gerginliği artırmıştı. 1849’da senatör seçilen Clay, bu tehlikeyi önlemeyi başardı, bu nedenle de kendisine “Büyük Arabulucu” adı verildi. 1850 Antlaşması olarak anılan uzlaşmanın ana ilkelerini çizdi. Bu antlaşma ile köleliğin sürdüğü ve sürmediği eyaletler arasında sayısal bir denge kuruldu.

• BAKINIZ: J.Q. ADAMS, CALHOUN.

CLAY, Muhammed Ali (1942)

ABD’li boksör. Dünya şampiyonluğu unvanını iki kez geri almayı başarmış tek boksördür.

17 Ocak 1942’de Kentucky Eyaleti’nin Louisville kentinde doğdu. Asıl adı Cassius Marcellus Clay’dir. İlk büyük başarısını on altı yaşındayken yalnız ABD’nin değil, dünyanın en önemli amatör boks şampiyonası olan Altın Eldiven’de gösterdi ve 67 kilonun şampiyonluğunu kazandı. 1960 Roma Olimpiyat Oyunları’na katılan ABD Milli Boks Ekibi’nde yer aldı. Bu büyük turnuvada karşısına çıkan tüm rakiplerini büyük bir üstünlükle yenerek 81 kilonun Olimpiyat şampiyonluğunu kazandı. Olimpiyat dönüşünde profesyonel oldu. İlk profesyonel maçını 29 Ekim 1960’ta Louisville’de yaptı ve 6.raundda nakavta kazandı. Bundan sonra profesyonel ringlerde hızlı bir gelişme gösterdi ve yaptığı tüm maçları kazandı.

23 Şubat 1964’te Müslüman olduğunu açıkladı ve Muhammed Ali adını aldı. İki gün sonra da Miami’de Sonny Liston ile yaptığı unvan maçında ünlü ve güçlü rakibini nakavta yenerek Dünya Ağır Sıklet Boks Şampiyonluğu’nu kazandı. Bundan sonra karşısına çıkan dünyanın en ünlü isimlerini yendi.

“Siyah Müslümanlar Birliği”nin aktif üyelerinden olan Clay’in yükselişi ABD’deki muhafazakâr çevrelerde tepki yarattı. Zenci, ve Müslüman bir boksörün Dünya Şampiyonluğu unvanına sahip olması, ayrıca Muhammed Ali’nin 17 Şubat 1966’da yaptığı basın toplantısında Vietnam Savaşı’na karşı olduğunu açıklaması, bu çevrelerde kendisine karşı duyulan kızgınlığı daha da artırdı. 1967’de askere gitmeyi reddeden Clay beş yıl hapis ve 10 bin dolar para cezasına çarptırıldı. Ayrıca boksörlük lisansı ile Dünya Ağır Sıklet Boks Şampiyonluğu unvanı da elinden alındı.

1970’te boksörlük lisansı geri verilen Muhammed Ali tekrar ringlere döndü. Kendisinden dört yaş genç olan rakibi Jerry Quarry ile yaptığı ilk maçında rakibini üçüncü raundda nakavt etti, Muhammed Ali’nin elinden alınan şampiyonluk unvanı, Joe Fraizer’e verilmişti. Muhammed Ali, 9 Mart 1971’de bu

ünlü şampiyonla yaptığı maçta sayıyla yenildi. Ancak bundan yılmadı ve 28 Ocak 1974'te Joe Fraizer'i yendi. 30 Ekim 1974'te Fraizer'den "Dünya Şampiyonluğu" unvanını almış bulunan George Foreman ile karşılaştı. Zaire'de yapılan maçta Muhammed Ali, George Foreman'ı nakavtla yenerek on yıllık bir aradan sonra Dünya Şampiyonluğu unvanını geri almayı başardı. Ancak bunu uzun bir süre koruyamadı. 1979'da yeniden şampiyonluğa adaylığını koydu. Leon Spinks'i yenerek yeniden Dünya Ağır Sıklet Boks Şampiyonu oldu. Böylece Muhammed Ali Dünya Şampiyonluğu unvanını iki kez geri almayı başaran ilk boksör oldu. 37 yaşında boksu bıraktı.

CLEAVER, Leory Eldridge (1935)

ABD'li zenci önder. Kara Panter Partisi'nin ve ABD'deki radikal solun en güçlü sözcülerinden biridir.

1935'te Arkansas Eyaleti'nin Little Rock kenti yakınlarında Wabbaseka kasabasında doğdu. Küçük yaşta ailesi Los Angeles'a göç etti. Annesi ile babası ayrılınca okulu bıraktı. 12 yaşından sonra, bisiklet hırsızlığından adam öldürmeye teşebbüse varıncaya dek birçok suçtan hapse girdi. 1960'ta hapisteyken, Kara Müslümanlar örgütünün başkanı Malcolm X'ten etkilenerek zenci haklarının savunucusu oldu ve suç işlemekten vazgeçti. Malcolm, Kara Müslümanlar örgütünden ayrılınca o da örgütten ayrıldı ve Kara Güç örgütüne geçti. Hapisteyken lise öğrenimini tamamlayan Cleaver, Marx, Paine, R. Wright'ın düşüncelerinden etkilenerek *Negro History Bulletin*'de denemeler yazdı. 1965'ten sonra yaşamını yazar ve siyasi militan olarak sürdürdü.

Cleaver 1967'de Memphis Tennessee'deki Kara Panter Partisi'nin haber alma sekreteri oldu. Aynı zamanda örgüt gazetesinin sorumluluğunu üstlendi. Aynı yıl partinin iletişim sekreteri olan Kathleen Neal ile evlendi. San Francisco'daki zenci gençler için sosyal bir merkez olan Zenci Evi'nin kuruluşuna yardım etti. Otobiyografik denemelerinden sonra yazdığı ilk kitap olan *Soul on Ice* ("Buzdaki Ruh") ile ünü yayıldı. 15 Nisan 1967'de Vietnam Savaşı'nı protesto etmek için San Francisco'da düzenlenen kitle gösterisinde Martin Luther King'in karısı ve diğer zenci liderlerle birlikte halka seslendi.

Cleaver, zencilerin yaşam koşullarının ancak köklü toplumsal dönüşümlerin gerçekleşmesiyle düzelebileceği görüşünü savundu. Kitleleri siyasetle ilgilendirmenin yolunun yoğun eğitimden geçtiğini düşünerek bir siyasi kampanya başlattı. Beyaz radikallerle zencilerin birlikte mücadele etmesi gereğine inanan Cleaver, 1968'de Kara Panter Partisi ile California'daki beyazların kurduğu Barış ve Özgürlük Partisi'nin seçimlere ortak bir listeye girmesini önerdi. Karısı Barış ve Özgürlük Partisi'nin California Eyalet Meclisi aday listesine girdi.

Cleaver, Nisan 1968'de Martin Luther King'in öldürülmesinin ardından patlak veren sokak çatışma-

larında polis tarafından yaralandı ve tutuklandı. Kasım 1968'de 50.000 dolarlık fidye karşılığında serbest bırakıldı. Radikal solun en güçlü sözcülerinden biri olarak Barış ve Özgürlük Partisi'nin başkan adayı sıfatıyla tüm ABD'yi dolaştı. 1968 sonbaharında California Üniversitesi'nde ırkçılık üzerine ders verdi. Aynı yıl yeniden tutuklanması için girişimler başlayınca ABD'den kaçarak önce Küba'ya daha sonra Cezayir'e gitti. Cezayir'deyken Eylül 1970'te Kara Panter Partisi'nin uluslararası bürosunu kurdu.

• YAPITLAR (başlıca): *Soul on Ice*, 1968, ("Buzdaki Ruh").

• BAKINIZ: M.L.Jr.KING, X. MALCOLM.

Georges Clemenceau

CLEMENCEAU, Georges (1841-1929)

Fransız devlet adamı. Ülkesinin I. Dünya Savaşı'ndan galip çıkmasında önemli rol oynamış; iki kez başkanlık yapmıştır.

28 Eylül 1841'de Vendée'de doğdu, 24 Kasım 1929'da Paris'te öldü. Lise öğrenimini Nantes'da tamamladıktan sonra, baba mesleği olan doktorluğu seçti ve Paris'te tıp öğrenimi gördü. Genç yaşta politikayla ilgilenmeye başladı, aileden gelen III. Napoléon'a karşı cumhuriyetçi muhalefet geleneğini daha da radikal bir biçimde sürdürdü. Tıp öğrenciliği sırasında cumhuriyetçi gençlerle birlikte Düşündüğün Gibi Davran adlı bir dernek kurdu, ayrıca *Le Travail* (Çalışma) adlı bir de dergi çıkarttı. Dergi kısa bir süre sonra kapatıldı, Clemenceau da tutuklandı. Ardından çıkardığı *Le Matin* (Sabah) adlı gazetenin yayımı da yasaklandı. İngiltere ve ABD politikasıyla ilgilendi.

1865'te ABD'ye gitti, iç savaş sonrası izlenimlerini *Le Temps* gazetesinde yayımladı. 1869'da Paris'e döndü, 1870'te Montmartre'a belediye başkanı seçildi. 8 Şubat 1871'de de Millet Meclisi'ne girdi.

Komün sırasında, 18 Mart'ta ayaklanan askerlerin General C.M.Lecompte ile General Clement Thomas'ı öldürmelerine karşı koyduğu için Milli Muhafızlar Merkez Komitesi'yle arası açıldı ve kaçmak zorunda kaldı. Clemenceau, katillerin yargılanmaları sırasında çeşitli tanıklarca, generallerin öldürülmelerini önlememekle suçlandı, ancak yargıç önünde aklandı. 1876'da Paris'ten milletvekili seçildi. Seçim programında, sıkıyönetimin kaldırılmasını, zorunlu ve laik ilköğretimi savundu. Paris Komünü'nden sonra dağılan sosyalistlerin henüz meclise giremediği bir ortamda Clemenceau, soldaki küçük bir grubun önderi durumuna geldi,

Cumhurbaşkanı seçilen kralcı Mareşal Mac-Mahon'un girişimiyle 1877'de mecliste çoğunluğu elinde tutan hükümetin istifasından sonra kurulan yeni hükümetin güvenoyu alamaması sonucu ortaya çıkan 16 Mayıs Bunalımı'nda, Clemenceau bir cumhuriyetçi olarak, parlamenter sistemi savundu ve Meclis çoğunluğu olmadan kurulan Broglie hükümetini eleştirdi. Öte yandan Cambetta ve Jules Ferry hükümetlerinin düşürülmesinde de önemli rol oynadığından adı "kabine düşürücü"ye çıktı. Clemenceau, J.Ferry'nin sömürgeci politikasına da karşıydı. Bu politikanın Almanya'nın yararına olduğu kanısındaydı. Ona göre, Fransa'nın tek amacı 1871 yenilgisinin öcünü almak ve Alsace-Lorraine'i ülkesine katmaktır.

Clemenceau, 1880'de Parisli radikallerin yayın organı durumuna gelen *Justice* (Adalet) gazetesini çıkartmaya başladı. 1885'te meclise Var milletvekili olarak girdi. Başlangıçta General Boulanger'nin savaş bakanı olmasını sağladı ama daha sonra, generalin hükümet darbesi hazırlıklarına karşı çıktı. İnsan Hakları Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. Panama Kanalı skandalına, bu skandala neden olan Cornelius Hertz'in dostu olduğu için Clemenceau'nun da adı karıştırıldı. Bu durum, Boulanger yandaşlarına Clemenceau'dan intikam alma olanağı sağladı. 1883 seçimlerinde başarısızlığa uğradı ve seçilemedi. 1897'de *L'Aurore* (Şafak) gazetesinde başyazar oldu ve 12 Ocak 1898'de E.Zola'nın Dreyfus davasıyla ilgili ünlü "J'accuse" ("Suçluyorum") başlıklı yazısını yayımladı. 1900'de haftalık *Le Block'u* çıkarmaya başladı. Ama kısa bir süre sonra editör olarak *L'Aurore*'a geri döndü.

Clemenceau, 1902'de her türlü değişmeye ve gelişmeye karşı duran gerici bir kurum olarak gördüğü ve kaldırılmasını istediği senatoya seçildi. 1906'da içişleri bakanı oldu, aynı yıl başbakanlığa getirildi. Bağımsız sosyalist Viviani'yi hükümetine aldı ve onu yeni kurulan çalışma bakanlığının başına getirdi. Bu bakanlık, işçi haklarını koruyacak, sosyal adaleti sağlayacak olan çalışma saatlerinin sınırlandırması, yaşlılık sigortasının konması gibi reformları gerçekleştirecekti. Clemenceau, mecliste ezici bir çoğunluk oluşturan sol blok tarafından da destekleniyordu. Ne var ki, Clemenceau bir iş kazasını kınamak amacıyla Pas-de-Calais maden işçilerinin başlattıkları grevi zor kullanarak kırmaya kalkınca, grevler tüm ülkeye yayıldı. Clemenceau sert önlemler alınca Güney'in

bağcılar, öğretmenler ve memurlar ona karşı cephe aldılar. Sosyalistler bu kopmaların sonucunda Radikaller'den ayrıldılar. Clemenceau sağa yaklaşmak istemiyor, ama solun benimsediği politikayı da uygulamıyordu. Solun sözcüsü durumuna gelen sosyalist Jean Jaures'le de arası açılmıştı. 1909'da "Sarayın Dilsizleri" adını taktığı Radikaller tarafından başbakanlıktan düşürüldü.

Muhalefete geçen Clemenceau, iki yıl sonra yeniden senatoya seçilince, dışişleri ve savaş komisyonlarında görev aldı. Böylece hem dış politikayı hem de Fransa ve Almanya'nın silahlanmasını yakından izlemek fırsatını buldu. Clemenceau'nun bütün korkusu Fransa'nın bu kez de hazırlıksız yakalanmasıydı. Bu konulardaki görüşlerini kamuya duyurabilmek için Mayıs 1913'te *L'Homme Libre* (Özgür İnsan) adlı yeni bir gazete çıkardı. Silahlanma ve ordu disiplini konularında ödün vermeyen sert bir çizgi izledi.

Bu gazete I.Dünya Savaşı'nda görevini yerine getirmeyenleri, yetersiz kalan silah üretimini, iyi yönetilmeyen sağlık örgütünü sert bir biçimde eleştirdiği için sık sık sansüre uğradı. Eylül 1914'te de kapatıldı. Clemenceau, iki gün sonra bu kez *L'Homme Enchainé* (Zincirli İnsan) gazetesini yayımlamaya başladı. Clemenceau bir yandan, sansürle mücadele ederken, öbür yandan, senatoda da dile getirdiği gibi, daha çok silah, daha çok asker sağlanması, her alanda iyi örgütlenilmesi gerektiğini savunuyordu. Anarşistleri, ihtilalcileri, savaşa karşı olanları, bozguncuları ve onları gerektiği gibi izleyip adalete teslim etmeyen İçişleri Bakanı Malvy'yi sürekli olarak eleştiriyordu.

1917'ye kadar iktidara gelen bütün hükümetleri eleştiren Clemenceau, 16 Kasım 1917'de Cumhurbaşkanı Raymond Poincaré tarafından hükümeti kurmakla görevlendirildi. Clemenceau! savaş bakanlığını da üzerine aldı ve programını "savaş yapıyorum" sözüyle özetledi. Sağ da sol da Clemenceau'dan çekiniyordu. Solculara bir kral, sağcılaraysa Fransız Devrimi'nin ünlü kamu esenliği komitesi çağrışımı yaptırıyordu. Ayrıca Sosyalist Parti onu grev kırıcı olarak nitelendirmekteydi.

Clemenceau, başbakanlığı sırasında içte ve cephede sert önlemler aldı, 1917 başında çıkan grevlere karşı yeteri kadar enerjik davranmadığı için eski İçişleri Bakanı Malvy'yi mahkemeye verdi. Malvy, hizmet kusurundan dolayı beş yıl sürgün cezasına çarptırıldı. Ayrıca Almanlar'la ilişki kurduğu suçlamasıyla eski bakanlardan Caillaux'nun hapsedilmesine neden oldu.

Clemenceau kendisini eleştirmeye kalkanları bozguncu sayıyor, Fransa'nın, zaferi, yarım önlemlerle kazanamayacağını savunuyordu. Basın kendisine "kaplan" adını takmıştı. Clemenceau, sık sık cepheye giderek askerin moralini yüksek tutmaya çalışıyordu. Ayrıca Batı cephesinde dövüşen askerlerin tek komutanlığa bağlanmasını, bu göreve de Mareşal Ferdinand Foch'un getirilmesini kabul ettirmek için büyük çaba harcıyordu. Generalleriyle arasında çözülmesi gereken sorunları parlamento dışında ve kamuya yansıtmadan çözüyor, parlamentodaki bir konuşmasında şöyle diyordu. "Benim formülüm her alan için tektir. İç politika: savaşıyorum, dış politika: savaşıyorum. Dış politikam, iç politikamı savaşı sürdürüyorum. Zavallı

Romanya teslim olmak zorunda: ben savaşı sürdürüyorum, sonuna kadar sürdüreceğim, çünkü son, onların sonu olacak”.

Ancak, 1918 Mayıs’ında Fransız ordusu Almanlar karşısında Chemin-des-Dames’da gerilemeye başladı. Alman orduları Paris’in 65 km yakınına kadar ilerlediler. Clemenceau, meclisteki eleştirilere karşın Ferdinand Foch’un Batı Cephesi Müttefik Orduları Komutanlığı’na getirilmesini sağladı. Clemenceau, zamanın kendisinden yana olduğuna inanıyordu. ABD de kendi yanlarında savaşa girmişti. 15-18 Temmuz 1918’de Alman saldırısı durdurulduğu gibi, Alman orduları kısa kaç içine alınmıştı. Ardından Fransız karşı saldırısıyla Almanlar’a karşı ikinci bir Marne savaşı kazanıldı. ve I.Dünya Savaşı Fransa ile müttefiklerinin zaferiyle sonuçlandı.

Clemenceau, 11 Kasım 1918’de mecliste ateşkes koşullarını okuyunca milletvekilleri “vatanın kendisine minnettar olduğunu” bildirdiler. Şimdi sıra barışı kurmaya gelmişti. Clemenceau 1871 yenilgisini hazmedememiş her Fransız gibi en önemli sorunun Alsace-Lorraine’i geri aldıktan sonra Almanlar’a karşı ülkesini gerçekçi önlemlerle güvenlik altına almak ve Almanya’nın intikamından korumak olduğuna inanıyordu. Sömürgecilğe karşı, ulusların kaderlerini belirleme hakkından yanaydı, ama Çekoslovakya içinde Südet Almanları’nın durumunda olduğu gibi, bu ilkenin devletlerin bütünlüğünü bozmasına da karşıydı. Saar ve Rhein bölgesinin Alman olduğunun bilincindeydi ve Almanya’yı parçalamaktan yana değildi.

Clemenceau, ABD Başkanı Woodrow Wilson’ dan farklı olarak demokrasinin evrenselliğine inanmıyordu. Kurulacak olan Milletler Cemiyeti’nin de Fransa’nın güvenliğini tehlikeye düşürücü boş hayallere dayandığı kanısındaydı. Doğu’da anti-Alman, anti-Bolşevik bir Polonya kurulmasını istiyordu. Clemenceau’ya göre Almanya’nın da federal bir sisteme bağlı kalması yararlı olacaktı. Bu düşünceleri yüzünden de sık sık Wilson ve Lloyd George’la çatışıyordu.

Clemenceau, Marsal Foch’un Rhein ırmağının sol kıyısını ilhak fikrine karşı çıkarak, burada bağımsız bir devlet kurulabileceğini, Belçika ve Fransa’yla bir gümrük birliğine de gidilebileceğini, bölgenin Milletler Cemiyeti’nin denetimi altına da konulabileceğini savunuyordu. Fransa’ya yapılan Anglo-Amerikan bağlaşma ve garanti paketi önerisi Fransa’nın Almanya karşısında duyduğu kuşkuyu hafifletecekti. Bu durumda Clemenceau, Rhein ırmağının sol kıyısının Almanya’dan ayrılarak bu topraklar üzerinde bağımsız bir Rhein devletinin kurulması projesinden vazgeçmeye razı oldu. Yine de Alman saldırısına karşı güvenlik önlemi olarak Rhein’in sol yakasının tümüyle ve sağ yakasında da 50 km genişliğindeki bir bölgenin askersizleştirilmesini ve bitimi daha sonra saptanacak olan uzunca bir süre, bölgenin Müttefikler’in denetimi altında kalmasını istedi. Bu süre de daha sonra 15 yıl olarak saptandı.

Ne var ki Clemenceau’nun Fransa’yı güvence altına almak için tasarladıkları tam gerçekleşmedi. ABD’nin içe dönük bir politikaya dönmesi sonucu, ABD ve İngiltere’nin Fransa’ya güvence vermelerini sağlamak amacıyla hazırlanan ve 28 Haziran 1919’da

imzalanan antlaşma ancak üç tarafın da onayıyla geçerlilik kazanabileceği için yürürlüğe giremedi. Öte yandan Almanya gizli olarak silahlanmaya başladığı gibi savaş tazminatını da tam ödemedi.

Barış antlaşmasının imzalanmasından sonra Clemenceau’nun muhaliflerinden sağ kesim mecliste Vatikan’a karşı kayıtsız kalışına kızarken, sol kesim de militarist eğilimlerinden kuşkulanıyordu. Clemenceau, 1920’deki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Deschanel karşısında azınlıkta kaldı ve siyasetten çekildi.

Yaşamının geri kalan bölümünü seyahat ederek ve yazarak geçirdi. 81 yaşındayken ABD’ye gitti ve konuşmalar yaptı. 1918’de Fransız Akademisi’ne seçilmiş olan Clemenceau’nun *Démosthène* adlı yapıtı 1926’da yayımlandı; felsefi bir yapıt olan *Au soir de la pensée* (“Düşüncenin Akşamında”) ise 1927’de yayımlandı. Anılarını yazarken öldü.

• **YAPITLAR** (başlıca): *La melee sociale*, 1895, (“Toplumsal Mücadele”); *Le grand pan*, 1896, (“Büyük Yüzey”); *Les plus forts*, 1898, (“En Güçlüler”); *À pied de Sinai*, 1898, (“Sina’nın Eteğinde”); *Au fil des jours*, 1900, (“Günler Boyunca”); *Démosthène*, 1926, (“Demostenes”); *Au soir de la pensée*, 1927, (“Düşüncenin Akşamında”); *Grandeurs et miseres d’une victoire*, (ö.s.), 1930, (“Bir Zaferin İhtişam ve Sefaleti”).

• **KAYNAKLAR**: G. Bruun, *Clemenceau*, 1943; G.Gefroy, *Georges Clemenceau, sa vie, son oeuvre*, 1932; H.M.Hyndman, *Clemenceau, The Man and His Time*, 1919; J.H.Jackson, *Clemenceau and the Third Republic*, 1946; J.C.King, *Foch versus Clemenceau: France and German Dismemberment, 1918-1919*, 1960; J.Martet, *M.Clemenceau peint par lui-même*, 1929; J.Martet, *Le silence de M.Clemenceau*, 1929; G.Monnerville, *Clemenceau*, 1968; G.Wormser, *La République de Clemenceau*, 1961.

• **BAKINIZ**: DREYFUS, FOCH, R. POINCARÉ.

CLEMENS, Titus Flavius (150-215)

Hristiyan tanrıbilimci. Anadolu-Yunan felsefesiyle Hristiyanlık arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır.

Atina’da doğduğu, Filistin’de öldüğü sanılmaktadır. İskenderiyeli Clemens olarak da tanınır. Putatapıcı bir ailenin oğlu olan Clemens, önce Yunanistan, Güney İtalya ve Suriye’de din ve felsefe okudu; özellikle Platon felsefesiyle ilgilendi. 175’te Mısır’a giderek İskenderiye’ye yerleşti. Burada, Stoacı’yken sonradan Hristiyan olan ve “Kilise Felsefesi” denen, Hristiyan düşüncesinin öncülerinden Pantaneos’la tanıştı. Pantaneos’un başında bulunduğu okul, Hristiyanlar’a Yunan kültürünü, putatapıcılara da Hristiyanlık’ı öğretmek amacıyla kurulmuştu. Hristiyanlık’ı benimseyerek papaz olan Clemens, bu okulda dersler vermeye başladı; Pantaneos’un ölümünden sonra da okulun başına geçti. 202’de İmparator Septimus Severus Hristiyanlar’a karşı büyük bir kıyım başlatınca Clemens Suriye’ye kaçtı.

Clemens’in telsefeye yaklaşımı Platon’un görüş-

lerini, Stoacılık'ın ahlak anlayışını yorumlama yoluydudur. Eski Yunan felsefesiyle Hristiyanlık arasında bir bağlantı kurmaya çalışmıştır.

Felsefe tanrısal nitelikler taşıyan bir başarı ürünüdür. Felsefenin amacı bütün insanları aydınlatmak, onlara iyiliğin, güzelliğin, bilgeliğin ne olduğunu öğretmektir. Bu özelliği dolayısıyla felsefe Tanrı kayrasından kaynaklanan bir bilgi, aydınlatıcı bir ışıktır.

Clemens'in felsefeyle ilgili düşünceleri *Stromateis* adlı yapıtında toplanmıştır. Bu yapıtından felsefeyi Platonculuk'tan, Stoacılık'tan, Epikurosçuluk'tan ve özellikle Aristotelesçi görüşten ayrı bir biçimde yorumlar.

Bilgi, bir içedokuştur, bir aydınlanmadır. Bilginin gittikçe yükselen belli aşamaları vardır. Bu aşamaların en yükseği "gnosis"dir. Gnosis bütün akıl yürütmelerin, inanın üstündedir. Onun başlıca özelliği ruhu arındırması, onu tanrısal evrene doğru yükseltmesidir. Bu bilgiyi edinen bir kimsede tutku, üzüntü, öfke, kiskançlık, küçümseme gibi duygusal eğilimler bulunmaz, o kimse tanrısal evreni, derin bir içekapanışla kavrar. Felsefe kişinin bu bilgi aşamasına ulaşmasını sağlar. Bu nedenle felsefe ile Hristiyanlık arasında düşünce bakımından bir bağlantı vardır.

Felsefe ile bağlantılı olan Hristiyanlık'ın amacı da kişiyi eğitmek, olgunlaştırmak, ruhu tanrısal öze yaraşır bir biçimde arındırmak, gerçeklerin anlaşılmasını sağlamaktır. Hristiyanlık'ın dile getirdiği yaratılış olayının özünü, İsa'nın kişiliğinde somutlanan "kelam" oluşturur. Kelam, bir bakıma, insanın yaratılmasını sağlayan tanrısal güçtür. Kelam tanrısal evren olan göklerden inerek insan varlığında görünüş alanına çıkmıştır. Bu nedenle felsefenin başka bir görevi de kelamı bilmektir. Kelamı bilmek insanı başka nesneleri öğrenme gereğinden kurtarır. Gerçek bilgi bu kelamı bilendir. Bu kelamı bilmek inanın konusu olduğu gibi, insandan kaynaklanan ve gerçek felsefe olan Hristiyanlık'ın özü olan gnosisir.

Clemens'e göre Tanrı'nın varlığını kesin kanıtlarla saptama olanağı yoktur. Bir nesnenin varlığı ancak kendi ilkeleriyle saptanabilir. Oysa Tanrı bütün ilkelerin, tanımlamaların üstündedir. Onun ilkesi yoktur. Onun varlığına ancak inanılır.

Clemens, temel yapıtlarında putatapıcılara ve sapkın Hristiyanlara seslenir. Putatapıcılığın, tanrısalığın niteliğini böldüğü için yanlış olduğunu söyler. *Protrepticus* adlı yapıtında putatapıcıları bir inancın, özellikle de Hristiyan inancının savunulabilir olduğuna inandırmaya çalışır. *Stromateis*'de Gnostikler'e karşı bilginin inançtan doğduğunu ve gerçek bir Hristiyan bilgisinin varolduğunu savunur.

Paedagogus adlı yapıtında Hristiyan davranışı üzerine ayrıntılı önerilerde bulunan Clemens, ahlaka ilişkin düşüncelerini açıklar. Hristiyanlar'a Stoacı anlayışı andıran bir yaşama biçimi önerir.

Clemens, Tanrı'yı Pythagoras ve Platon'da görülen bir soyutlamayla anlamaya çalışır. Ona göre Tanrı'yı yarattığı nesnelerle bir tutmamak gerekir. Tanrı, deneyüstü basit birlik, ilk ilke ve her şeyin nedenidir. Ona mantıksal ilkeler uygulanamaz, bu yüzden de bilinemez. Oğul ya da Logos, her şeyi kapsayan evrensel bir bütünlüktür; bilgeliği, bilgeyi ve doğruyu yansıtır.

En yüce iyilikle iyi olan Tanrı, insanı iyilikle yaratmış, ancak insan, özgürlüklerini aşırılığa vardırarak dünyaya kötülüğü getirmiştir. Ancak Tanrı yine de bağışlayıcıdır. İsa Tanrı tarafından dünyaya yalnızca insanları aydınlatmak ve iyi örnek olmak için gönderilmiştir.

Doğrunun bir ve biricik olduğunu öne süren Clemens, onun Tanrı'dan geldiğini ve kilise geleneğinde korunduğunu söyler. Temel Hristiyanlık öğretileriyle uyumlu olan her şey doğrudur. Birçok parçalardan oluşan bir bütün olan, doğrunun parçaları bir araya getirilirse eksiksiz Logos ya da Doğru'ya ulaşılabilir.

Clemens'in Yunan felsefesinden etkilenecek yaptığı yorumların, biraz seçmeci bir nitelik taşımasına karşılık, ilk kez gerçek bir bireşime ulaşmayı başardığı söylenebilir. Bu bireşimi daha sonra Origenes geliştirmiş; 4.yy'daki Kilise Babaları'nın ve Augustinus'un tanrıbilimine kaynak olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Stromateis*, 1550, ("Derlemeler"); *Paedagogus*, 1550, ("Eğitimci"); *Protrepticus*, 1550, ("Öğütme").

• **KAYNAKLAR:** Ernesti, *Die Ethik des Clemens Alexandrianus*, 1952; A.Meyer, *Das Gottesbild im Menschen nach Clemens*, 1942; C. Mondesert, *Clément d'Alexandrie*, 1944; O.Stahlin, *Die griechischen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, 1936.

• **BAKINIZ:** AUGUSTINUS, ARİSTOTELES, PLATON, PYTHAGORAS.

CLERMONT-GENNEAU, Charles (1846-1923)

Fransız, dilbilimci ve arkeolog. Sami dili sorunlarını ortaya koyan ve çözümleyen sayılı bilim adamlarındandır.

19 Şubat 1846'da Paris'te doğdu, 15 Şubat 1923'te öldü. Doğu dilleri eğitimi gördü. 1867'de Kudüs'e Fransa'nın konsolos yardımcılığı görevine atandı. O dönemde yaptığı bir araştırmada Moab Kralı Meşa'ya ait bir *stel* (anıttaş) buldu. Sami yazısının en eski biçimiyle yazılmış çok zor bir yazıtı çözümlyerek ün yaptı. Önemli eski bir merkez olan Gezer'in yerini saptadı. Bu buluşları nedeniyle, Palestine Exploration Fund (Filistin Araştırma Vakfı) adıyla 1865'te Londra'da kurulmuş olan İngiliz kurumunun 1873-1874'te Hayfa'nın eski Musevi mezarlığında yaptığı arkeolojik araştırmaları yönetmekle görevlendirildi. Burada ortaya çıkardığı çift dildeki yazıtları ve mezarları inceledi.

1874'te Paris'e döndü ve 1876'ya değin l'École Pratique des Hautes Études'de çalıştı. 1881'de Fransa'nın Hayfa konsolosluğuna atandı, aynı zamanda orada arkeolojik araştırma yapacak heyetin de başkanı oldu.

Louvre Müzesi'nde bulunan Arami dilinde yazılı papirüslerin başka araştırmacılar tarafından ileri sü-

rüldüğü gibi Ptolemaioslar dönemine değil daha eski olan Pers çağına, İÖ 5.-4. yy'a ait olduğunu ortaya koydu. 1881'de Filistin'de, 1886'da Kızıldeniz'de, 1895'te Girir'te araştırma gezileri yaptı.

1889'da l'Académie des Inscriptions'a (Yazıtlar Akademisi) üye seçildi. 1890'da Collège de France'da Epigrafi ve Sami Kültürleri Kürsüsü'nde profesör oldu. 1906-1907, 1907-1908 yıllarında Mısır'da Nil nehri üstündeki Elephantine Adası'nda kazılar yaptı. Daha eski kazılarda ele geçmiş yazıtlarda adı geçen Yahudiler'in Yahve tapınağını bulmak amacındaydı. Ancak bu tapınak yerine III. Tutmosis adına yapılmış küçük bir tapınakla, Rozetta taşı gibi iki dilde yazılmış bir yazıt ve çeşitli heykeller buldu. 1921-1922'de Filistin'de Oumin Amad Mezarlığı'nda ve Tyr kentinde Fenike arkeolojisi için önemli sonuçlar veren kazılar yaptı.

Clermont-Ganneau araştırmalarında her zaman büyük bir titizlikle davranmış, yaptığı yorumlarda doğru sonuçlara ulaşmıştır. Arkeolojik yapıtların gerçek olup olmadığını tanımadaki yeteneğiyle, Berlin Müzesi'ndeki bazı eşyanın, British Museum'a satılmak istenen bazı İbranice metinlerin, Louvre Müzesi'nde bulunan ve uzun zamandır Saitafarne'nin taçı olduğuna inanılan bir tacın sahte olduklarını ortaya çıkarmıştır.

Doğu bilimleri konusunda yayın yapan *Syria* adlı derginin kurucularındandır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Les fraudes archéologiques en Palestine*, 1885, ("Filistin'de Arkeolojik Buluntular"); *Études d'archéologie orientale*, 8 cilt, 1885-1925, ("Doğu Arkeolojisi Araştırmaları"); *Origine perse de monuments araméens d'Égypte*, 1880, ("Mısır'daki Arami Yapıtlarının Pers Kökenleri"); *La Palestine inconnue*, 1867, ("Bilinmeyen Filistin"); *L'imagerie phénicienne et la mythologie iconologique chez les Grecs*, 1880, ("Fenike Resim Ticareti ve Yunanlılar'da Resimli Mitoloji").

- **KAYNAKLAR:** R.Dussad, "Les travaux et les découvertes archéologiques de Charles Clermont-Ganneau (1846-1923)", *Syria*, 1923.

CLEVELAND, Stephen Grover (1837-1908)

ABD'li siyaset ve devlet adamı. 1885-1889 ve 1893-1897 dönemlerinde başkanlık yapmıştır.

18 Mart 1837'de New Jersey Eyaleti'nde, Caldwell'de doğdu, 24 Haziran 1908'de Princeton'da öldü. Bir Presbiteryen papazının oğludur. Buffalo'da hukuk öğrenimi gördü. 1859'da New York barosuna kabul edildi. Daha sonra Demokratik Parti'ye girdi. 1863'te Erie ilçesi başsavcı yardımcılığına getirildi. 1865-1870 arasında özel bir firmada çalışarak hukuk konusundaki bilgi ve deneyimini arırdı. 1881-1882 arasında Demokratik Parti'den Buffalo belediye başkanını oldu. 1883'te de New York Eyaleti valiliğine seçildi.

Demokratik Parti 23 yıldır başkanlığı Cumhuriyetçi adaylara kaptırıyordu. Reformcu yanı ile De-

mokratik Parti'nin adayı olan Cleveland, 1885'te: Cumhuriyetçi aday James G.Blaine karşısında üstünlük kazanarak başkan seçildi.

Cleveland'ın başkanlığı döneminde kamu hizmetleri artırıldı, gümüşe dayalı para basılmasına son verildi ve gümrük reformu yapıldı. Yüksek gümrüklerin karşısında olan Cleveland, Mills Tasarısı olarak adlandırılan ve gümrüklerde belli bir oranda indirim uygulayan tasarımı kabul etti.

1888 seçimlerinde temel tartışma konusu gümrükler oldu. Cumhuriyetçi Parti adayı Benjamin Harrison'u koruyucu gümrük yanlısı işadamları ve sanayiciler destekliyordu. Seçimleri kazanamayan Cleveland, New York'a döndü, ancak politikadan uzaklaşmadı. 1890'da çıkarılan Mc Kinley gümrük yasasına, gümüşe dayalı madeni para basılması yoluyla piyasadaki paranın artırılmasına karşı çıkan Cleveland 1892 seçimlerinde yeniden başkanlığı elde etti.

1893 iktisadi bunalımı sırasında Amerikan halkı, dikkatini para sorununun çözümüne çevirdi. İşadamları da para sistemine olan güvenlerini yitirmeye başladıklarını belirtiyorlardı. ABD kamuoyu bunalımdan Demokratlar'ı ve Cleveland'ı sorumlu tutuyordu. Bunalımı hükümetin gümüş alımlarını artıran Sherman Gümüş Alım Yasası'na bağlayan Başkan Cleveland, 1893'te Amerikan Kongresi'nden bu yasanın geri alınmasına ilişkin bir karar çıkmasını sağladı. Altın stoklarının gittikçe azaldığı 1893 ve 1894'te bunalım daha da derinleşti. Cleveland azalan altın stoklarını yenilemek için bankerlerden altın satın almaya başladı.

Cleveland, dış politika alanında, Küba'nın İspanya'ya karşı başlattığı ayaklanmaya karışmamayı yeğledi. Buna karşın 1895-1896 arasında Venezuela ile İngiliz Ginesi arasındaki sınır anlaşmazlığına müdahale etti. İngiltere'nin Venezuela üzerinde hiçbir hak iddia edemeyeceğini söyledi. İngiltere'nin uzlaşmaya yanaşması Cleveland'ın prestijini artırdı.

1896'da Demokratik Parti serbest gümüş para basılması yanlısı William J.Bryan'ı aday gösterince Cleveland politikadan uzaklaştı. Yaşamının bundan sonraki yıllarını yazarak, Princeton Üniversitesi'nde zaman zaman ders vererek geçirdi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Presidential Problems*, 1904, ("Başkanlık Sorunları").

- **KAYNAKLAR:** R.M.Mc Elroy, *Grover Cleveland*, 2 cilt, 1923; J.Rogers Hollingsworth, *The Whirligig of Politics: The Democracy of Cleveland and Bryan*, 1963; H.S.Merrill, *Bourbon Leader: Grover Cleveland and the Democratic Party*, 1957; A.Nevins, *Grover Cleveland: A Study in Courage*, 1944.

- **BAKINIZ:** BLAINE, BRYAN, B.HARRISON.

CLIFT, Montgomery (1920-1966)

ABD’li sinema oyuncusu. James Dean ve Marlon Brando gibi oyuncularla birlikte tedirgin, sorunlu ve duyarlı erkek tiplerini canlandırarak başarı kazanmıştır.

17 Ekim 1920’de Omaha’da doğdu, 23 Temmuz 1966’da öldü. Annesi onu ve kardeşlerini küçük yaşta fotomodellik ve oyunculuğa yöneltti. Clift, 14 yaşında tiyatroya başladı, giderek önemli rollerde oynadı. Sinemadan gelen önerileri uzun süre geri çevirdikten sonra 1948’de Zinnemann’ın *The Search* (“Arayış”) filmiyle sinema oyunculuğuna başladı. Aynı yıl Howard Hawks’ın *Red River* (Kanlı Nehir) filmindeki oyunuyla dikkati çekti. Clift bu filmde, rolünü entelektüel bir yaklaşımla ele alan ve olanca duyarlılığını katarak yorumlayan bir oyuncu olduğunu kanıtladı. George Stevens’in *A Place in the Sun* (İnsanlık Suçu) ve Hitchcock’un *I Confess*’indeki (İtiraf Ediyorum) kişilik ve vicdan hesaplaşması içindeki tipleri canlandırırken Clift özel yaşamında da benzer, sarsıntılı bir dönem yaşamaktaydı. Bu sırada alkol ve uyku hırsı artışını arttı. Değerler çatışması içindeki bir askeri canlandırdığı *From Here to Eternity* (İnsanlar Yaşadıkça) filminin çekimi Clift’in en bunalımlı dönemine rastladı. 1957’de, *Raintree Country* (Hayat Ağacı) filmini çevirirken geçirdiği otomobil kazasında parçalanmış yüzü plastik ameliyatla onarılmaya çalışıldıysa da, başarılı olmadı. Yeni yüzündeki olgun, orta yaşlı erkek ifadesi *The Young Lions* (Genç Aslanlar), *Lonehearts* (Yalnız Kalpler), *Judgement at Nuremberg* (Nüremberg Duruşması) filmlerindeki rollerini ister istemez etkiledi. Ne var ki yeni yüzünün olanaklarını oyunculuk sezgileriyle kısa zamanda bağdaştıran Clift, Huston’ın *Misfits*’inde (Uygunsuzlar), Kazan’ın *Wild River*’ında (“Vahşi Nehir”), gene Huston’ın *Freud*’unda (Gizli Hakikatler), canlandırdığı orta yaşlı erkek tiplerine de tümduyarlığını yansıttı.

- **YAPITLAR (başlıca):** Oynadığı Filmler: *The Search*, 1948, (“Arayış”); *Red River*, 1948, (Kanlı Nehir); *The Heiress*, 1949, (Miras); *The Big Lift*, 1950, (İşgal Ordusu); *A Place in the Sun*, 1951, (İnsanlık Suçu); *I Confess*, 1952, (İtiraf Ediyorum); *From Here to Eternity*, 1953, (İnsanlar Yaşadıkça); *Raintree Country*, 1957, (Hayat Ağacı); *The Young Lions*, 1958, (Genç Aslanlar); *Lonehearts*, 1959, (“Yalnız Kalpler”); *Suddenly Last Summer*, 1959, (Geçen Yaz Birdenbire); *The Misfits*, 1960, (Uygunsuzlar); *Wild River*, 1960, (Vahşi Nehir); *Judgement in Nuremberg*, 1961, (Nüremberg Duruşması); *Freud*, 1962, (Gizli Hakikatler); *L’Espion*, 1966, (Hileli Tuzak).

CLODIUS, Publius (İÖ 93-52)

Romalı siyaset adamı. Cicero’ya karşı Caesar’ı destekledi.

İÖ 93’te doğdu, İÖ 18 Ocak 52’de öldü. Claudia adlı bir patrici aileden geliyordu. Pulcher sanıyla da anıldı. Akrabası Kilikya ve Asya eyaletleri valisi Lucullus’un (Licinius) Pontus Kralı Mitridates’le yaptığı savaşa katıldı. İÖ 68-67’de askeri birlikler arasındaki bir ayaklanmada kışkırtıcı rol oynadı.

İÖ Aralık 62’de Caesar’ın sarayında yapılan, erkeklerin katılmadığı, geleneksel Bona Dea törenlerine kadın kılığında katıldığı için fuhuşla suçlanarak senatoda yargılandı. Caesar’ın karısı Pompeia’yı boşamasına neden olan bu olayda, Cicero bulduğu tanıklarla Clodius’un suçluluğunu kanıtlamaya çalıştı. Ancak o tarihte Roma’da olmadığını iddia eden Clodius aklanmayı başardı. Clodius bu olayın ardından Cicero’ya düşman oldu.

Soylu bir aileden geldiği halde halk *tribunu* seçilebilmek için İÖ 59’da bir pleb aileye evlatlık oldu. Bu sırada Galya seferine çıkacak olan Caesar yokluğunda Cicero’nun senatoyu etkisi altına almasından çekiniyor ve onu Roma’dan uzaklaştırmanın yollarını arıyordu. Bu nedenle Cicero’nun hasmı olan Clodius’un İÖ 58’de halk *tribunu* seçilmesine yardımcı oldu.

Clodius *tribun* seçildikten sonra ilk iş olarak vatandaşları halkın onayını almaksızın ölümüne mahkûm edenlerin sürgün edilmesine ilişkin bir yasa önerdi. Cicero bu yasanın Catilina ayaklanmalarına ilişkin tavrı nedeniyle kendisine yöneleceğini anlayarak, kendi isteğiyle Makedonya’ya sürgüne gitti.

Clodius Caesar’ın Galya’da bulunduğu dönemde Azatlı kölelerden oluşturduğu güçlerinin de katkısıyla Roma’daki siyasi yapıya egemen olmaya çalıştı. Caesar’dan hoşnut olmayan *optimatların* (memur soyluların) Pompeius’a yanaşmalarını engelledi. Buna karşı soylular da İÖ 57’de halk *tribunu* Annius Milo’nun başında bulunduğu bir direnme gücü oluşturdular. Bu iki grup arasındaki mücadele Roma’da yoğun bir karmaşa dönemini beraberinde getirdi. İÖ 53’te Crassus’un ölümüyle triumvirlik bozulunca karmaşa daha da arttı ve o yıl devlet görevlilerinin seçimleri yapılamadı. Clodius Via Appia yolu üzerindeki bir çarpışmada Annius Milo’nun güçleri tarafından öldürüldü. İÖ Şubat 52’de de Pompeius tek başına konsül (Consul sine Collepa) seçildi.

- **BAKINIZ:** CAESAR, CATILINA, CICERO.

CLOUET, François (yık. 1516-1572)

**Flaman asıllı Fransız ressam. 16.yy
Fransız resminin portre alanında en
büyük adıdır.**

Tours kentinde doğdu, 22 Eylül 1572'de Paris'te öldü. 1486-1540 arasında yaşayan Flaman asıllı ressam Jean (Janet) Clouet'nin oğludur. Jean Clouet 1516'dan başlayarak Fransa Kralı I. François'ya Saray ressamı olarak hizmet etmişti. François Clouet babasının atölyesinde yetişti. 1542'de atölyenin yönetimini üstlendi. Babasının ölümü üzerine Saray ressamı oldu ve yaşamı boyunca I. François, II. Henri, II. François ve IX. Charles gibi dört ayrı krala hizmet etti.

Baba oğul Clouet'lar portreyi, Fransız resminin en yaygın ve etkili türlerinden biri haline getirdiler. Özellikle modelin tüm niteliklerini olduğu gibi yansıttıkları portrelerinde, yalın ve dingin bir üslup ortaya koydular. Her iki Clouet'nun üslubunu birbirinden ayırmak çok zordur. Ancak François babasına göre İtalyan resmine daha dönük ve arı bir görseleliğe sahiptir. Uffizi Galerisi'ndeki *II. Henri'nin Portresi*, Holbein'in *Elçiler*'ini çağırıştırır, bu da François'nın bu tabloyu görmüş olduğunu akla getirir. Louvre'daki yine onun yapıtı olan ikinci bir *II. Henri'nin Portresi*, o sıralarda Fransa'da yaygınlaşan figürün resmi ve törensel bir havada verilmesini örnekler.

François Clouet atölyesinde, yağlıboya tablolar-dan emaye (mine) eşyalar için desenlere, zafer takı tasarımlarından minyatürlere dek çok çeşitli konularda çalışmalar üretmiştir. Fransız Rönesansı'nı en iyi temsil eden sanatçı olarak nitelenir.

- **YAPITLAR (başlıca):** Jean Clouet: *I. François'nın Portresi*, 1520-1525, Louvre, Paris; *II. François'nın Portresi*, 1535, Güzel Sanatlar Müzesi, Autwerp; *Guillaume Bude'nin Portresi*, 1535, Metropolitan Sanat Müzesi, New York. François Clouet: *Boillon Düşesi'nin Portresi*, 1550, Conde Müzesi; *Yıkanan Kadın*, 1550, Ulusal Galeri, Washington D.C.; *Dişana'nın Yıkanması*, 1550-1560, Güzel Sanatlar Müzesi, Rouen; *II. Henri'nin Portresi*, 1559, Louvre, Paris; *IV. Charles'in Çocukluk Portresi*, 1561, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Rouen Düşesi*, 1563, Louvre, Paris.

CLOUZOT, Henri-Georges (1907-1977)

**Fransız film yönetmeni. Özellikle ge-
rilim filmlerindeki başarısıyla tanınır.**

20 Kasım 1907'de Fransa'da Niort'da doğdu, 12 Ocak 1977'de öldü. Siyaset bilimi öğrenimi gördü. Bir süre gazete muhabirliği yaptıktan sonra 1931'de senaryo yazarlığına başladı. 1931-1933 arasında Alman yönetmen E.A. Dupont ve Rus asıllı yönetmen Anatole Litvak'ın yanında asistan olarak çalıştı. Sağlığının bozulması nedeniyle filmlerini yönetme fırsatı

ara verdikten sonra 1938'de yeniden senaryo yazarlığına başladı.

Yönettiği ilk film *L'assassin habite au 21* ("Katil 21 Numarada Oturuyor") adlı korku filmidir. Ancak Clouzot'nun tüm Fransa'da ün kazanmasına yol açan filmi küçük bir Fransız kasabasında geçen *Le Corbeau* (Karga) adlı gerilim filmi oldu. Filmin yapımcılığını Naziler'in denetimindeki bir Alman şirketinin üstlenmesi, filmdeki boğucu taşra yaşamı görüntülerinin Almanlar'ın Fransa aleyhindeki propagandalarında kullanıldığı iddialarına yol açtı. Bunun üzerine Clouzot 1947'ye kadar yönetmenliğe ara verdi. O yıl *Quai des orfèvres* adlı filmiyle Venedik Film Festivali'nde Birincilik Ödülü'nü aldı. *Le salaire de la peur* (Dehşet Yolcuları) ile de 1953 Cannes Film Festivali Büyük Ödülü'nü aldı.

Ürkütücü bir anlatım ve soluk aldırmayan bir gerilim Clouzot'nun filmlerinin belirgin özelliklerindendir. *Manon* ve *La Verité* ("Gerçek") gibi korku ya da gerilim filmi olmayan yapıtlarında ise toplum ve kurumlar hakkındaki umutsuzluk dolu kötümser görüşleri ağır basar. Filmleri üzerindeki özenli ve titiz çalışmasıyla tanınan Clouzot, I. Dünya Savaşı sonrası yeni Fransız sinemasının parçası olmaktan çok savaş öncesi Fransız sinema geleneğinin bir devamıdır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *L'assassin habite au 21*, 1942, ("Katil 21 Numarada Oturuyor"); *Le Corbeau*, 1943, (Karga); *Quai des orfèvres*, 1947; *Manon*, 1948; *Le salaire de la peur*, 1953, (Dehşet Yolcuları); *Les Diaboliques*, 1955, ("Şeytan Ruhlu İnsanlar"); *Le mystère Picasso*, 1956, ("Picasso Esrarı"); *La vérité*, 1960, ("Gerçek"); *La Prisonnière*, 1968, ("Tutsak Kadın").

CLOVIS I (466-511)

**Frank kralı. Frank Krallığı'nın siyasi
birliğini sağlamıştır.**

Bazı kaynaklara göre 465'te, bazılarına göre 466'da Hlodovic'te doğdu, 27 Kasım 511'de Paris'te öldü. Tournai'deki Sala Frankları'nın kralı Childéric ile Basina'nın oğlu, Marovenj hanedanına adını veren Morovench'in torunudur. Babasının ölümü üzerine 481'de tahta çıktı ve ölümüne dek Frank Krallığı'nı yönetti.

Kral olunca küçük Frank Krallığı'nın sınırlarını genişletmek için önce, 486'da Gaul'un son Romalı yöneticisi Syagrius'a savaş açtı ve onu Soissons'da yenerek, Loire nehrine kadar uzanan tüm Gaul bölgesini ele geçirdi. Sonra, diğer barbar krallıklarına karşı bir dizi sefer düzenledi. Bir Cermen kabilesi olan Alamanlar'ı Tolbiac'ta yendi ve sınırlarını Rhine nehrine kadar genişletti. Bu arada, Aşağı Rhine bölgesinde yaşayan Thüringenler ile Ripuaire Frankları'nı egemenliği altına aldı. 493'te Burgonde Prensesi Katolik Clotilde ile evlendi. Piskoposların desteği ile Seine ve Loire nehirleri arasındaki bölgeyi savaşmadan ele geçirdi. Karısının ve Reims piskoposu Remi ile Avit'in etkisiyle 496'da çoktanrılı dini bıraktı ve Hristiyanlık'ı kabul eden ilk kral oldu. Clovis Hristiyanlık'ı kabul eden ilk

kral olarak Katolik halkın gözünde saygınlık kazandı.

Clovis Hristiyanlık'ı seçtikten sonra, kendi topraklarında yaşayan ve daha önce yandaşı olan kralları tasfiye etti. Clovis'in genişleme ve ülkeyi tek başına yönetme siyasetinden tedirgin olan Vizigotlar, Ostrogot Kralı Büyük Théodoric'in desteğiyle Clovis'e karşı bir cephe oluşturdular. Clovis, 500'de Burgonde Kralı Gondebaud ile yaptığı savaşı kazanarak bu ülkeyi haraca bağladı. Ardından Gondebaud'la birleşerek Vizigotlar'ın üzerine yürüdü. 507'de, Poitiers yakınlarındaki Vouillé'de Vizigot Kralı II. Alaric'i yenen Clovis, Toulouse ve Aquitaine'i ele geçirdi. Vouillé savaşıyla, Franklar'ın genişleme dönemi noktanmış oldu.

Clovis bundan sonra savaşmaya son verdi ve başkent yaptığı Paris'te oturmaya başladı. Paris'te 12 havari adına bir kilise yaptırdı. Daha sonra Sainte-Geneviève adı ile anılan kilisenin Hristiyan dünyasında ayrı bir konumu olmuştur. Clovis yaşamının son yıllarında Orléans'da 32 piskoposun katıldığı bir kilise kurulu topladı. Daha sonra da Lex Salica'yı (Salica Yasası) yayımladı. 65 cümleden oluşan bu yasayla Frank Krallığı'nın siyasi birliği sağlanmış oldu. Clovis'in ölümünden sonra Frank Krallığı, Cermen gelenekleri uyarınca, Childébert, Clodomir, Clotaire ve Thierry adındaki 4 oğlu arasında bölüştürüldü.

CLURMAN, Harold

(1901)

ABD'li sahne yönetmeni, oyuncu ve eleştirmen. ABD'deki en önemli deneme tiyatrolarından birinin kurucusudur.

18 Eylül 1901'de New York'ta doğdu. 1921'de New York'taki Colombia Üniversitesi'nde başladığı öğrenimini 1923'te Paris Üniversitesi'nde tamamladı. Sanat çalışmalarına 1924'te, New York'ta bir deneme tiyatrosu olan Greenwich Village Playhouse'da başladı. 1925'te Theatre Guild'e katıldı; 1931'e değin bu toplulukta oyuncu, yönetmen ve metin okuru olarak çalıştı. 1931'de Group Theatre'ı kurdu ve topluluğun prodüktörü oldu. 1931-1941 arasında bu grupta C. Odets, W. Saroyan, I. Shaw ve S. Kingsley gibi yazarların yapıtlarını sahneye koydu ve topluluğu ABD'nin en önemli deneme tiyatrosu haline getirdi. 1941'de grubun dağılmasının ardından bağımsız yönetmen olarak çalışmaya başladı.

1941-1945 arasında Kingsley'in *Men in White*'i ("Beyazlı Adamlar"), Odets'nin *Rocket to the Moon*'u ("Aya Roket") ve Saroyan'ın *My Heart's in the Highlands*'ı ("Kalbim Yaylalarda") başta olmak üzere birçok oyunu film çekti. 1950'de C. McCullers'in *Member of the Wedding* ("Düğünden Biri") adlı oyunuyla en iyi yönetmen seçilerek Donaldson Ödülü'nü kazandı. 1951'de *The Autumn Garden*'i ("Sonbahar Bahçesi") sahneye koydu. Aynı yıl Bard College'da edebiyat dalında doktora derecesi aldı. 1958'de E. O'Neill'in *A Touch of the Poet*, 1959'da B.

Shaw'ın *Heartbreak House* (Kırgınlar Evi) ve 1965'te A. Miller'in *Incident at Vichy* ("Vichy'de Olay") oyunlarını yönetti. Ayrıca yazım çalışmalarını da sürdürdü. 1946'da aylık *Tomorrow* dergisinin sanat bölümüne yazdığı makaleler ve Group Theatre'la çalışmalarını anlattığı *The Fervent Years* ("Gayretli Yıllar") adlı kitabıyla başlayan yayın yaşamını, 1958'de yazdığı *Lies Like Truth* ("Gerçek Gibi Yalanlar") adlı oyun eleştirileri, 1969'daki *The Naked Image* ("Çıplak İmge") ve 1972'de de *On Direction* ("Yöneticilik Üstüne") adlı yapıtıyla sürdürdü.

COBBETT, William

(1763-1835)

İngiliz, gazeteci. Sanayi Devrimi'nin yol açtığı yıkımların geleneksel tarım toplumuna geri dönüşle aşılabileceğini savunmuştur.

9 Mart 1763'te Surrey'in Farnham kentinde doğdu, 18 Haziran 1835'te Londra'da öldü. Küçük bir çiftlik sahibinin oğluydu. Okula ancak kısa bir süre devam edebildi. 19 yaşındayken ailesini terk ederek Londra'ya gitti ve bir matbaacının yanında çalışmaya başladı. 1784'te orduya katıldı ve 1791'e kadar askerlik yaptı. 1791'de zimmetine para geçirmiş bazı subayları mahkemeye verdi ve 1792'de bir broşür yayımlayarak ordudaki yolsuzlukları halka duyurmayla çalıştı. Ancak tüm bu çabaları kendisine karşı kullanılınca, 1792'de İngiltere'yi terketti. Cobbett, önce Fransa'ya, sonra da ABD'ye geçti ve gazeteciliğe başladı. Aralarında *Political Censor* ve *Porcupine Gazette*'nin de bulunduğu birçok dergi ve broşür çıkardı. Peter Porcupine imzasıyla yayımlanan yazılarında Fransız Devrimi'ne karşı çıktı, ABD'de Federalerle Demokratlar arasında süregelen mücadelede Federaler'i destekledi, kilise adamlarını eleştirdi. Fransız Devrimi'ni destekleyen bilim adamı Joseph Priestley'e karşı saldırılar yöneltti. Ünlü fizikçi, demokrat görüşlü Dr. Benjamin Rush'ı iyileştirme tekniğiyle hastalarını öldürmekle suçlayınca, Rush tazminat davası açtı. Cobbett davayı kaybetti ve böylece ABD'deki gazetecilik yaşamı sona erdi. 1800'de İngiltere'ye geri dönen Cobbett muhafazakâr Tory Partisi yandaşı oldu. Londra'da bir kitapçı dükkanı açtı. 1802'de Tory eğilimli *Weekly Political Register* dergisini yayımlamaya başladı ve dergiyi ölümüne dek kendisi yönetti.

Cobbett, ABD'deyken muhafazakâr görüşleri savunmuşken, İngiltere'ye dönünce radikal düşünceleri savunmaya başladı. 1804'te yeniden iktidar olan Pitt'in mali siyasetini eleştirdi. Hükümeti Napoléon Savaşları'nı sürdürmekle suçladı. Özellikle savaşın yol açtığı iktisadi sorunlarla ilgilendi ve tarım işçilerinin yaşam koşullarının bozulması karşısında önlemler alınması gerekliliğini savundu. Dergisi kısa bir süre içinde radikal düşünceleri yayan bir organ durumuna geldi. Cobbett orduda başgösteren bir ayaklanmaya karşı hükümetin aldığı tavrı eleştiren yazılarından dolayı, 1810'da 2 yıl hapse mahkûm edildi. 1812'de İngiltere'de çalışan kesimle-

rin çıkarlarının sözcülüğünü yapmaya başladı. Yeniden çıkarmaya başladığı *Register*'de parlamento reformunu savundu, hükümeti fazla vergi almakla ve savaş sonrası dönemde işsizliğin artmasına göz yummakla suçladı. Tüm bu çabalarının sonucunda 1815'ten sonra, aralarında Hunt, Burdett, O'Connell gibi kişilerin de bulunduğu Radikaller'in önderi oldu.

Cobbett 1816'da *Register*'in halk için ucuz bir nüshasını çıkarmaya başladı. Derginin tirajı kısa zamanda 60.000'e yükseldi. İngiliz hükümeti Cobbett'i 1817'de yeniden ABD'ye gitmek zorunda bıraktı. 1819'a kadar ABD'de kalan Cobbett, İngiltere'ye dönüşünde halkın yeni düşmanının sanayileşme olduğunu ileri sürdü ve geleneksel İngiliz tarımını yücelten denemeler yazdı. Bu denemelerini 1830'da *Rural Rides* ("Köyde Gezintiler") adlı bir kitapta topladı.

Cobbett, 1832'deki seçim reformu yasasının kabul edilmesinden sonra Avam Kamarası'na girdi. Ancak seçim reformu zanaatkarlara ve işçilere oy hakkı vermediği ve toprak sahiplerinin siyasetteki egemenliğini kırmadığı için Cobbett ve Radikaller tarafından eleştirildi. Cobbett, yeni Whig hükümetinin çalışmalarının çoğuna, özellikle 1834'te kabul edilen Yeni Yoksul Yasası'na karşı çıktı. Ticaret ve tarım kökenli kârların tümünün köylülerin sırtından elde edildiğini söyledi. Yoksulluğun ortadan kaldırılmasının ancak tarımda geleneksel üretim ilişkilerine geri dönüş ile gerçekleşeceğini ileri sürdü.

• **YAPITLAR** (başlıca): *English Grammer*, 1818, ("İngilizce Gramer"); *Advice To Young Men*, 1829, ("Gençlere Öğüt"); *Rural Rides*, 1830, ("Köyde Gezintiler").

• **KAYNAKLAR**: C. Brinton, *English Political Thought in The Nineteenth Century*, 1933; G.K. Chesterton, *William Cobbett*, 1925; M.E. Clark, *Peter Porcupine in America*, 1939; G.D.H. Cole, *The Life of William Cobbett*, 1924; L. Melville, *The Life and Letters of William Cobbett*, 1913; J.W. Osborne, *William Cobbett: His Thought and His Times*, 1966; W.B. Pemberton, *William Cobbett*, 1949.

• **BAKINIZ**: G. GREY, HARDIE, O'CONNELL.

COBDEN, Richard (1804-1865)

İngiliz sanayici, siyaset adamı. Serbest ticaret hareketinin önderidir.

3 Haziran 1804'te Sussex'te Midhurst yakınlarında doğdu. 2 Nisan 1865'te Londra'da öldü. Yoksul bir çiftçinin oğludur. Düzensiz ve kısa süreli bir okul eğitiminden sonra Londra'da amcasının ambarında çalışmaya başladı. 1828'de patiska ticaretine başlayan Cobden, 1831'de bir tekstil fabrikası açtı. Kısa zamanda zengin oldu, bu parayla Fransa, İngiltere, Almanya, İsviçre, Birleşik Devletler ve Ortadoğu ülkelerini gezdi.

1839-1846 arasında İngiltere'nin önde gelen politikacılarından biri oldu. İngiltere'de Tahıl Yasaları'nın kaldırılması için çalıştı, 1838'de kurduğu "Anti-Corn Law League" kısa zamanda ulusal bir örgüt olarak benimsendi. Cobden'a göre Tahıl Yasaları,

tarım ürünlerini koruyan gümrük vergileri getirdiği için, korumacılıktan, yalnızca toprak sahipleri yarar sağlıyordu. Toprak sahipleri zenginleşirken orta sınıflar ve işçiler giderek yoksullaşıyordu. Bu birliğin başkanı olan Cobden, 1841'de İngiliz Parlamentosu'na seçildi.

Cobden, Tahıl Yasaları'nın kaldırılması için daha büyük bir güçle çalıştı; 1841'de ünlü konuşmacı ve devlet adamı John Bright'in bu konuda kendi yanında yer almasını sağladı. Sonunda Başbakan Peel serbest ticaret uygulamasına geçmeye karar verdi ve 1846'da Tahıl Yasaları kaldırıldı. Bu uğraşının tüm servetini yitirmesine neden olmuştu. Devletin tanıdığı olanakla borçlarını ödeyen Cobden, dikkatini dış politikaya yöneltti, Lord Palmerstone'un dış politikasına karşı çıktı. Silahlanma harcamalarının azaltılmasını ve Rusya ile bir ticari işbirliği antlaşması imzalanmasını savundu. Bu görüşü benimsendi ve Lord Palmerstone savaş sonunda görevden alındı. Ancak Kırım Savaşı (1853-1856), bu durumu tersine çevirdi. Palmerstone başbakanlığa getirildi ve Cobden savaşa karşı oluşuyla sert biçimde eleştirilmeye başlandı. 1857'de bu nedenle meclise giremediyse de 1859'da yeniden seçildi.

Başbakan Palmerstone aralarındaki görüş ayrılıklarına karşın ona hükümette Ticaret Kurulu Başkanlığı'nı önerdiyse de Cobden bunu kabul etmedi. Paris'e giderek bir İngiliz-Fransız ticaret antlaşmasının hazırlanmasında katkıda bulundu. Cobden'in çabalarıyla 1860'ta 10 yıllık karşılıklı "en çok yeğlenen ülke antlaşması" imzalandı. Bu, İngiliz-Fransız düşmanlığının ortadan kaldırılmasında önemli rol oynadı.

1860'larda hem hasta olduğu için, hem de durgun bir politik dönem yaşandığından adı pek duyulmadı. Birleşik Devletler'de köleliğin kaldırılmasından yana olan Cobden, İç Savaş'ta Kuzey'i tuttuğunu açıkladı.

Cobden, ticaret üzerindeki tüm kısıtlamaların kaldırılması; hükümetin, sanayinin işleyişine, yabancı ülkelerin içişlerine karışmaması gibi düşünceleri savunarak, çağında "Cobdenism" denilen düşünce akımının öncüsü olmuştur. Serbest ticaretin ülkede refahı artıracığına ve uluslararası barışta yeni bir çağ açacağına inanan Cobden'e göre serbest ticaret ve barışın örneğindeki temel engel aristokrasi idi. Ancak, yönetimin bir süre sonra aristokrasiden orta sınıfa geçeceğine inanıyordu. Bir orta sınıf ülkesi olan Birleşik Devletler'in kısa zamanda gelişeceğini savunuyordu. Cobden İngiltere'nin sömürge politikasını da eleştirmişti.

• **KAYNAKLAR**: J.A. Hobson, *Richard Cobden*, 1918; J. Morley, *The Life of Richard Cobden*, 1881; D. Read, *Cobden and Bright: A Victorian Political Partnership*, 1967.

• **BAKINIZ**: J. BRIGHT, PALMERSTONE, PEEL.

COBEAN, Sam (1908-1951)

ABD'li karikatürçü. Yazısız karikatürün öncülerindendir.

Pennsylvania'nın Gettysburg kentinde doğdu, 2 Haziran 1951'de New York'ta öldü. Oklahoma Üniversitesi'nde önce bir yarıyıl mimarlık, sonra üç yıl hukuk eğitimi gördü. Bu sırada bir yandan üniversitede çıkarılan güldürü dergisini yayımladı, bir yandan da mektupla resim dersi aldı. Eğitimini yarıda bırakarak 1937'de Hollywood'a gitti. 1941'e değin Walt Disney stüdyolarında çalıştı. Burada karikatürçü Virgil Partch'la tanıştı. Çizgi film denemeleri yaptığı sırada askere alındı. Savaşın sonra askerliği sırasında tanıştığı karikatürçü Addams, *New Yorker* dergisi yayımcılarına Cobean'ın karikatürlerini gösterdi. Onların önerisi üzerine bunları yeniden çizen Cobean çok beğenildi ve kısa bir süre sonra ABD'nin önde gelen dergilerine karikatür çizmeye başladı. Avrupa'ya gitti, ancak iyi bir ressam olamayacağını anlayınca geri döndü. İlk kitabı 1950'de *Cobean's Naked Eye* ("Cobean'ın Çıplak Gözü") adıyla New York'ta basıldı. Ölümünden sonra karikatürçü Steinberg onun 1944-1951 arasında *New Yorker* dergisinde çizdiği karikatürlerinden bir derleme yaparak *The Cartoons of Cobean* ("Cobean'ın Karikatürleri") ad altında yayımladı.

Cobean karikatüre düşünce balonunu getirmesiyle ünlüdür. Bu yöntemle, günlük yaşamın çeşitli durumlarıyla karşılaşan insanların kafasından geçenleri çizebilmiş, karikatürlerinden yazıyı kaldırarak gülmeceyi, var olanla olması istenen arasındaki çelişki üstüne kurmuştur. Oldukça yalın bir çizgisi vardır. Yapıtları ABD dışında da kitap olarak yayımlanmış, Türkiye'deyse 1950'lerde kimi gülmece dergileriyle karikatür albümlerinde yer almıştır.

COCKCROFT, John Douglas (1897-1967)

İngiliz, fizikçi. Hızlandırılmış protonlardan yararlanarak atom çekirdeğinin parçalanabileceğini ve başka çekirdeklere dönüşebileceğini deneysel olarak kanıtlamıştır.

1897'de Lancashire'in Todmorden kentinde doğdu. 18 Kasım 1967'de Cambridge'de öldü. 1914'te Manchester Üniversitesi'nde başlayan matematik öğrenimi, I. Dünya Savaşı yüzünden yarım kaldı. Savaş sonrasında, önce Manchester Üniversitesi'nde elektrik mühendisliği, ardından da Cambridge Üniversitesi'nin St. John College'ında matematik eğitimi gördü. 1924'te Rutherford'un yönetimindeki Cavendish Laboratuvarları'nda çalışmaya başladı. 1932'de Walton ile birlikte, geliştirdikleri hızlandırıcıdan yararlanarak ilk yapay çekirdek dönüşümünü gerçekleştirdiler. Cockcroft 1929'da St. John College'da başlayan

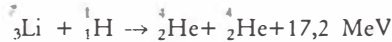
akademik görevini Cambridge'de çeşitli düzeylerde sürdürdü. 1934'de Royal Society'nin Cambridge'deki Mond Laboratuvarı'nın yöneticiliğine getirildi. "Jacksonian" profesörlüğüne getirildiği 1939'da İkmal Bakanlığı'na bağlı Bilimsel Araştırma Bölümü başkanlığıyla başlayan savaş hizmetini, Hava Savunması Araştırma ve Geliştirme Dairesi başkanlığıyla sürdürdü. Bu dönemde savunmada radar kullanımı konusunda çalıştı. 1946'da Atom Enerjisi Projesi'ni yönetmek üzere Kanada'ya çağrılan Cockcroft, bu ülkede ağır sulu iki nükleer reaktörün yapımını yürüttü. 1946'da Harwell Atom Enerjisi Araştırma Kurumu'nun başkanı olarak İngiltere'ye döndü. Sonraki yıllarda, İngiltere'de birçok bilimsel kuruluşun ve uluslararası bilimsel toplantının başkanlığını ya da üyeliğini yaparak hizmetlerini sürdüren Cockcroft, Walton ile paylaştığı 1951 yılı Nobel Fizik Ödülü ve "sir" unvanı da dahil pek çok ödül almıştır.

Cockcroft bilimsel çalışmalarının ilk dönemlerinde elektrik mühendisliğine ilişkin alanları seçti. O sıralarda Cambridge'de çok yüksek manyetik alanlar yaratabilecek düzeneklerin tasarımıyla uğraşmakta olan Kapitsa ile birlikte çalıştı. Rutherford için, alfa ışın spektroskopisinde kullanılmak üzere bir elektromıknatıs ve beta ışını spektroskopisi için bir alıcı mıknatıs tasarımı gerçekleştirdi. Elektrik mühendisliğinin daha pek çok konusunda çalışmaları olan Cockcroft'un en önemli başarısı ise çekirdek fiziklerinin temel sorunlarından birisinin kuramsal çözümüne deneysel kanıt sağlamak oldu.

1920'lerde Rutherford'un alfa taneciği adını verdiği artı elektrik yüklü ve ağır radyoaktif ışın parçacığının nasıl oluştuğu ve daha önemlisi çekirdeğin dışına nasıl çıkabildiği fizik dünyasını uğraştıran bir soruydu. Yapılan ölçümler alfa parçacığının enerjisinin, çekirdekten kurtulmak için yeterli olmadığını kesinlikle gösteriyordu. Bu çelişkinin açıklanabilmesi, Heisenberg ve Schrödinger'in kuramsal temellerine oturttuğu ve M. Born ile N. Bohr'un fiziksel olasılık yorumunu geliştirmeye başladıkları kuantum-dalga mekaniği yardımıyla başarılabildi. 1928'de Gamow, Condon ve Gurney kuantum mekaniğinin bulgularını alfa bozunmasına uygulayarak, yeterli enerjiye sahip olmayan alfa taneciklerinin belli bir olasılıkla çekirdekten kurtulabilmelerinin, Heisenberg'in "belirsizlik ilkesi"nin doğal bir sonucu olduğunu kanıtladılar.

Cockcroft aynı durumun çekirdeğe dışarıdan gönderilecek tanecikler için de geçerli olabileceğini düşündü. Hesapları, birkaç yüz bin voltluk enerjiye sahip protonların, hafif ve dolayısıyla elektrik yükü ve iticiliği küçük olan çekirdeklere sıkarak onları parçalama olasılığının çok düşük olmadığını gösterdi. O sıralarda yüklü taneciklerin hızlandırılmasıyla uğraşan Walton ile birlikte çalışarak 1932 başlarında, 500 bin voltun üzerine çıkabilecek bir hızlandırıcının yapımını tamamladılar. Cockcroft-Walton hızlandırıcısı, yüksek ve tek yönlü bir potansiyel farkını kesintisiz olarak uygulayabilen bir düzenektir. 14 Nisan 1932'de 400 bin volt dolayında bir potansiyel farkıyla çalışmakta olan Walton, hızlanan protonların bir lityum levhasına çarptıktan sonra, çinko sülfürle kaplı camda alfa parçacıklarına benzer ışıltılar doğurduğunu gözledi. Lityum çekirdeğinin içine

girebilen protonlar, çekirdeği iki alfa parçacığına dönüştürmüştü.

eşitliğine uygun olarak ortaya çıkan bu alfa parçacıklarından herbirinin 8,6 MeV'luk enerjiye sahip olduğu ve karşıt yönlerle fırlatıldığı anlaşıldı. Bu deney, yapay olarak gerçekleştirilmiş ilk çekirdek dönüşümüdür.

Aynı deneyler bor ve başka elementlerle yinelenildiğinde de benzer sonuçlar elde edildi.

Cockcroft ile Walton'un gerçekleştirdikleri deneyde çekirdeğin parçalanmasıyla Gamow-Condon-Gurney kuramı doğrulanırken, parçalanma öncesi ve sonrası yapılan ölçümlerle de Einstein'ın kütle-enerji eşdeğerliliği kuramının ilk deneysel kanıtına ulaşılmış oldu.

- **YAPITLAR** (başlıca): "High Velocity Positive Ions, Their Application to the Transmutation of Atomic Nuclei and the Productions of Artificial Radioactivity", *British Journal of Radiology*, X. (159-170), 1937. ("Yüksek Hıza Sahip Artı Yüklü İyonlar. Atom Çekirdeğinin Dönüştürülmesi ve Yapay Radyoaktiflik Yaratmada Kullanımları"); "The Development of Linear Accelerators and Synchrotrons for Radiotherapy and for Research in Physics", *Proceedings of the Institution of Electrical Engineers*, 96, (296-303), 1949, ("Radyoterapi ve Fizik Araştırmaları İçin Doğrusal Hızlandırıcı ve Senkrotronların Geliştirilmesi").

- **BAKINIZ:** BOHR, BORN, CONDON, GAMOW, W. HEISENBERG, KAPITSA, PLANCK, RUTHERFORD, SCHRÖDINGER, E.T.S. WALTON.

COCTEAU, Jean

(1889-1963)

Fransız şair, yazar, oyun ve senaryo yazarı. İki Dünya Savaşı arasında yazdığı öncü (avant-garde) tiyatro oyunları ile ün kazanmıştır.

Jean-Maurice Cocteau 5 Temmuz 1889'da Paris yakınlarındaki Maisons-Lafitte'de doğdu, 11 Ekim 1963'de Milly-la-Forêt'de öldü. Avukat olan babası resim ve müzikle ilgileniyordu. Evleri ünlü sanatçıların uğrak yeri. Cocteau, Condorcet Lisesi'nde okurken, *Comédie Française*'in bütün oyunlarını izledi. İlk şiir kitabı *La Lampe d'Aladin* ("Âlaaddin'in Lambası") 1909'da yayımlandı. Anna de Noailles (1876-1933), Proust, Rostand gibi ünlü kişilerle tanıştı. 1922'de yayımlanan romanı *Thomas l'imposteur*'ün ("Düzenbaz Thomas") malzemesini, ambulans şoförü olarak katıldığı I. Dünya Savaşı'nda topladı. 1917'de ilk bale oyunu *'Ballet réaliste'*, *Parade* ("Gösteri, 'Gerçekçi Bale'") sahnelendi. Cocteau o günlerde Max Jacob, Modigliani, Picasso, Raymond Radiguet (1903-1923) ile dost oldu. Radiguet'nin ölümü üzerine uyuşturucu kullanmaya başladı. Bu alışkanlıktan kurtulmak için zorlu bir savaşım verdi. En önemli yapıtları bu dönemde ortaya çıktı. 1926'da sahnelenen *Orphée* ile dikkatleri üzerine topladı. Eşcinsel yaşan-

Jean Cocteau

tısını anlatan *Le livre blanc* ("Beyaz Kitap") 1928'de, uyuşturucudan kurtuluşunu anlatan *Opium: Journal d'une désintoxication* ("Afyon: Zehirden Arınmanın Günlüğü") 1930'da yayımlandı. 1932'de ilk filmi *Le Sang d'un poète*'i ("Bir Şairin Kanı") yönetti. Koşuk diliyle yazdığı tek oyunu *Renaud et Armide*, Nazi işgali sırasında oynandı. Savaş sonrasında, senaryolarını kendi yazdığı birçok film yönetti. 1950'lerin sonlarına doğru çeşitli kiliselere freskler yaptı. 1962'de, ölümünden bir yıl önce, bir vasiyetname niteliğindeki şiir kitabı *Requiem* ("Ağıt") yayımlandı.

20. yy'nın çok yönlü sanatçılarından olan Cocteau, yaşamı boyunca "yeni"nin peşinden gitmiştir. Dada ve Gerçeküstücülük gibi akımların temsilcileriyle birlikte çalışmış, buna karşın hiçbir akıma bağlı kalmamıştır. İnsanda gizlendiğini söylediği "düşünen bitki ve hayvanı" bulmak için bütün yenilikçi akımların tekniğini denemiştir. Gramofon kılığına bürünmüş insanlar, aynalar, camcılık yapan melekler, mankenler, oyunlarının ve filmlerinin olağan görüntüleridir. Picasso ve besteci Erik Satie ile birlikte gerçekleştirdiği *Parade*'in ilk gösterilişi sırasında, oyunu küstah ve ahlaksız bulan bir grup kadının saldırısı, Cocteau'nun yarattığı görüntülerin kışkırtıcılığını anlatması bakımından ilginçtir. Aynı oyunun program dergisine bir yazı yazan Apollinaire de "gerçeküstücü" terimini ilk kez burada kullanmıştır. Dönemin eleştirmenleriyse onu, Alfred Jarry'nin başlattığı akımın bir temsilcisi olarak görmüşler, getirdiği yeniliği önemsememişlerdir.

1920'lerde mitolojik konuları çağdaş tiyatroya uyarlayarak dikkatleri üzerine toplayan Cocteau, daha sonra sahnelediği oyunlarda bu yönü sıklıkla kullanmıştır. 1934'teki *La machine infernale* ("Cehennem Makinesi") Oidipus teması üzerine kuruludur. Ancak klasik oyundaki koro kaldırılmış, yerine öyküyü zaman zaman hatırlatan bir ses konmuştur.

Cocteau'nun çocukluk ve gençlik dönemine duyduğu özlem bütün yapıtlarının havasına sinmiştir.

Kahramanları şair ruhlu kimselerdir. Sanatçı onların bu halini *angelisme* (meleklik) olarak adlandırır. Bu kahramanlar hep yabancıları oldukları, düşman bir ortamda varoluş kavgası verirler. Cocteau otuzu aşkın sahne yapıtında yarattığı çocuksu ve abartılı dünya ile izleyicinin düşgücünü zorlamayı amaçlamıştır.

1955'de Fransız Akademisi'nin "kırk ölümsüz sanatçıdan biri" olarak onurlandığı Cocteau, öncü (*avant-garde*) tiyatronun gelişmesinde büyük katkıları olmuş bir yenilikçidir.

• **YAPITLAR (başlıca):** Roman: *Thomas l'imposteur*, 1922, ("Düzenbaz Thomas"); *Les enfants terribles*, 1929, ("Korkunç Çocuklar"). Oyun: *'Ballet réaliste', Parade*, 1917, ("Gösteri, 'Gerçekçi Bale'"); *Le boeuf sur le toit*, 1920, ("Damdaki Öküz"); *Orphée*, 1926, ("Orfe"); *Edipe-Roi*, 1928, (Kral Oidipus); *La machine infernale*, 1934, ("Cehennem Makinesi"); *Renaud et Armide*, 1943, ("Renaud ile Armide"). Şiir: *La lampe d'Aladin*, 1909, ("Alaaddin'in Lambası"); *Le Cap de Bonne-Esperance*, 1919, ("Ümit Burnu"); *L'Ange Heurtebise*, 1925, ("Melek Heurtebise"); *Leone*, 1945; *Requiem*, 1962, ("Ağıt"). Film: *Le sang d'un poète*, 1932, ("Bir Şairin Kanı"); *Le testament d'Orphée*, 1959, ("Orfe'nin Vasiyeti"). Otobiyografi: *Le livre blanc*, 1928, ("Beyaz Kitap"); *Opium: Journal d'une désintoxication*, 1930, ("Afyon: Zehirden Arınmanın Günlüğü"); *La difficulté d'être*, 1947, ("Varolma Güçlüğü").

• **KAYNAKLAR:** M. Crosland, *Jean Cocteau*, 1956; J.J. Kihm, *Cocteau*, 1960; J.J. Kihm (E. Sprigge ile), *Jean Cocteau: the Man and the Mirror*, 1968; J.P. Millecam, *L'étoile de Jean Cocteau*, 1952.

• **BAKINIZ:** JARRY, PICASSO, SATIE.

COHEN, Hermann (1842-1918)

Alman, filozof. Yeni-Kantçı Marburg Okulu'nun kurucusudur.

Coswig kasabasında doğdu, Berlin'de öldü. Bir sinagog eğitimcisinin oğludur. Bir süre Dessau Lisesi'nde okuduktan sonra Breslau Yahudi Teoloji Semineri'nde ortaöğrenimini bitirdi. Breslau Üniversitesi'ne girdi. Orada öğrenciliği döneminde, *Über die Psychologie des Platon und Aristoteles* ("Aristoteles ve Platon'un Psikolojisi Üstüne") adlı çalışmasıyla Felsefe Fakültesi'nin ödülünü kazandı. 1864'te, üniversiteyi bitirdikten sonra, Berlin Üniversitesi'ne girdi, *Philosophorum de Antinomia Necessitatis et Contingentiae Doctrinae* ("Olumsuzluk ve Zorunluluk Öğretilerindeki Karşıtlık Konusunda Filozofların Düşünceleri") başlıklı yazısıyla üniversitenin açtığı yarışmaya katıldıysa da olumlu bir sonuç alamadı. Bu çalışmayı biraz değiştirerek Halle Üniversitesi'nin Felsefe Fakültesi'ne sundu, orada doktor sanını kazandı. Bir süre sonra Berlin'e döndü, Kant'la ilgili, geniş kapsamlı çalışmalara koyuldu, birkaç deneme yazısından sonra 1871'de *Kants Theorie der Erfahrung* ("Kant'ın Deney Kuramı") adlı yapıtını yayımladı.

Cohen, felsefeye Kant'ın yapıtlarını dilbilim açısından inceleyerek girmiştir. İlk yapıtında *Übersetzung*

Hermann Cohen

Erfahrung (deney) kavramı üzerinde durmuş, bu kavrama Kant'ın getirdiği yeni yorumu, kavramın felsefe tarihindeki gelişimini açıklamaya çalışmıştır. Bu çalışmaları Kant'ın "Kritik"lerinin yeni bir anlayışla yorumudur. Özellikle Kant'ın "a priori" kavramı ve bu kavramın bilgi kuramıyla olan bağlantısı üzerinde durmuş, Marburg Felsefe Fakültesi'ne sunduğu *Die systematischen Begriffe in Kants vorkritischen Schriften* ("Kant'ın Eleştiri Öncesindeki Yazılarında Sistematik Kavramlar") adlı denemesinde soruna çözümleyici bir tutumla yaklaşmıştır.

Cohen'a göre Kant'ın felsefesinde önemli bir yer tutan deneyin koşulları ile kendindeki nesnenin (Ding an sich) varlık koşulları arasında bir özdeşlik yoktur. Zaman ve mekân, deneyin deneyöncesi (a priori) koşulları olarak anlaşılırsa deneyin geçerliliğini sağlayan ilke ne olabilir? Ustelik zaman ve mekân nesnellik sağlayan da deneyin deneyöncesi koşullarıdır. Deneyle, onun koşulları olan zaman ve mekân arasında, çözülmesi gereken bir sorun vardır. Bu sorunu gözönünde tutan Cohen'a göre Kant'ın ileri sürdüğü deney kavramı önemlidir, ancak bu kavramın kaynağı Hume'dur. Oysa Cohen'ın konuya yaklaşımı başkadır. O, ne Kant'ın deneyle ilgili görüşlerini olduğu gibi benimser, ne de Hume'un kuşkuculuğa yönelik tutumunu onaylar. Ona göre zaman, mekân, kategoriler birtakım yorumlarla, açıklamalarla değil bilimden kaynaklanan bir olgu (Faktum der Wissenschaft) ile ortaya konabilir. Bu nedenle, Kant'ın öne sürdüğü duyu bilgisiyle deneyöncesi bilgi arasındaki kesin ayrımın anlamı yoktur, onu kaldırmak, iki bilgi türü arasında bir bağlantı kurmak gerekir. Cohen, bunu sağlayacak yönteme kendi düşünce dizgesinde aşkın yöntem (transzendente Methode) adını verir. Bu yöntem, bütün bilgilerin ilke olarak, deneyöncesi olduğunu gösterir. Cohen bu konuyla ilgili görüşlerini kaynak düşünce (Denken des Ursprungs) olarak niteler. Bu nitelemeye göre bilgi bütün ilkeler alanını kapsayan ve kendisine kaynak olabilecek bir düşünme biçimini gerektirir. İnsan bir "düşünen varlık"tır, onun bütün başarıları-
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://trantey.org>

Düşünmek bir eylemdir. Bu eylemde düşünene düşünülen iç içedir. Düşünmek düşünce üretmek olduğuna göre, düşünce kendi kendinin ürünüdür.

Cohen, bu “kaynağı düşünme” sorunundan yola çıkarak metafiziğe geçer. Ona göre, metafizik sorunlarının konusu olan varlık alanının dency verileriyle ilgisi yoktur. Bu alan yalnız düşünce evreninde vardır ve onun içerdiği sorunların çözümü de kendine özgü bir yöntemi gerektirir. Metafiziğin başlıca konusu kaynak sorunudur.

Toplum ve birey

Toplum ve devleti oluşturan bireylerin yaşamlarıyla ilgili sorunların çözümünde, Kant’ın bilgi kuramı ile ahlak arasında kurmaya çalıştığı bağlantıdan yola çıkan Cohen’ın Hegelci bir tutumu benimsediği görülür. Özellikle Hegel’in geliştirdiği devlet felsefesiyle Kant’ın ahlak anlayışını, belli odaklarda, birbirine yaklaştırmaya çalışır. Bu konuda Kant’ın “görev ahlakı” ile Hegel’in, devlet karşısında bireyin durumu, temel sorun olarak ele alınır.

Ahlak felsefesinin odağını oluşturan erdem kavramıdır. Cohen, bu kavramı, Aristoteles’in görüşlerinden kaynaklanan bir yorumla gerçekleştirerek, Kant’ın ahlak anlayışıyla uzlaştırmaya çalışır. Böylece Kant’ın ahlakla ilgili (a priori) varsayımları ile Aristoteles’in erdem anlayışı arasında kurmak istediği bağlantıyı adalet kavramıyla temellendirir. Ona göre adaletin içeriği erdemdir. Erdem, ahlak ve adalet sorunları arasında, varlık bakımından bir bütünlük söz konusudur. Birinin çözümü ötekinin çözümünü,

Erdem Kuramı

birinin varlığı ötekinin varlığını gerektirir.

Cohen’ın bilgi sorununa yaklaşımı eleştirici bir anlayış çerçevesi içindedir. Ona göre kendindeki nesne ile görünüş arasında bir ayrım yoktur. Bilginin oluşmasında, biçimlenmesinde algı ile düşünme özdeşdir. Gerçekte algılama da bir tür düşünmedir. Biimek duyularla sağlanan bir veriyi işlemektir. Kant’ın ileri sürdüğü gibi, algılar düşünmenin gereçlerini sağlayamaz, düşünme eylemiyle özdeş akış içinde bulunur. İnsan bilincinde, düşünme eylemi bakımından, verileni işlemekle onu tanımlamak eşzamanlıdır. Algı ve duyum düşünmekle bağlantılıdır. Bu nedenle bütün algı ve duyumlarda düşünce yönünden, işlenmiş yanlar vardır.

Cohen için felsefenin odağını oluşturan başlıca öge kültürdür. Felsefenin görevi de insanın yarattığı bu kültürün anlam ve ereğini kavramak, içeriğini açıklığa kavuşturmadır. Kültürün üç ayrı başarı ve varlık alanı vardır. Bunlar da bilim, hukuk ve sanattır.

Kant’ın deneyöncesi bilgi kuramını eleştiren ve sorunların çözümünde bir aşkın yöntem ileri süren Cohen, bütün deneyöncesi bilgilerin doğru olabilmesi için, olgulara dayalı bir bilimin gerekliliğini savundu. Ona göre Kant, böyle bir bilimin gerekliliğini düşünmemiştir. Oysa adalet düşüncesini temel ilke olarak alan hukukta böyle bir bilim niteliği vardır.

Cohen yalnız bilgi kuramı üzerinde durmamış, yaşadığı dönemin Alman toplumundan etkilenecek

Kültür

Uygarlığın, yaratıcı düşünce ürünleriyle başladığı, insanın düşünen bir varlık olarak ortaya koyduklarıyla anlam kazandığı tartışma götürmez bir gerçek sayılmaktadır. Bu gerçeğin temelini oluşturan başarılar arasında en önemlilerinden biri de felsefedir. Felsefe düzenli düşünmekle, üzerinde durulan konuları belli bir görüş dizgesi içinde sorun durumuna getirmekle başlamıştır. Nerede düşünen insan varsa orada bir varlık sorunu söz konusudur. Düşünme eylemiyle ilgili ürünlerin toplamına “kültür varlıkları” demek, uygarlık tarihi boyunca, yaygın bir kanıdır. Cohen, bu kültür varlıklarını konu edinen araştırma alanına felsefe adını vermiştir. Bir ülkede, belli bir varlık anlayışına dayalı dizgelerden oluşan felsefe doğmayabilir, doğması için yeterli ortam olmayabilir. Ancak, gelişim bakımından, en ilkel durumda kalmış toplumalarda bile, bir kültürden söz edilebilir. Bir toplum ne denli geri kalmış olursa olsun, kendi bütünlüğünü kuran öğelerin birer kültür varlığı olduğu kesindir.

Kültür varlıkları, toplumların kimlikleridir, onların hangi uygarlık aşamasında bulunduklarını gösterir. Uygarlığın gelişmesiyle kültür ürünlerinin ortaya konuş biçimlerinde, türlerinde de bir ilerleme görülür. Ancak, kültür varlığının doğuşu uygarlık aşamalarına bağlı değildir. Bu

aşamalara bağlı olan, kültür varlıklarının nitelikleri, biçimleridir. Çok gelişmiş toplumlarda kültür varlıklarının da gelişmiş olması açıktır. Buna karşın, bir toplum gelişmemişse, onda kültür ürünü yoktur demek gerekmez. Kültür ürünleri toplumların yapılarıyla bağlantılıdır, ikisi birbirini gerektirir. Birinin olmadığı yerde öteki de olamaz. Yaşadığı doğal ortamda, en ufak ölçüde bir değişiklik yapan, doğanın verdikleriyle yetinmeyen, ona kendinden bir nesne katan en ilkel insan bile bir kültür ürünü ortaya koymuş demektir.

Cohen’e göre felsefe, bu kültür ürünlerinin en yüksek düzeyde olanıdır. Bu nedenle felsefe, kendi kaynağını açıklama gereğindedir. Bir toplumun kültürünü anlamadan, ondan kaynaklanan felsefesini kavrama olanağı yoktur. Kültür ürünlerinin türleri, onları ortaya koyan toplumun başarı aşamalarını, yaratıcı gücünü gösterir. Bütün sanat türleri, inançlar, halkbilgisi varlıkları, bilimler, teknik kavramı altında toplanan başarılar kültürün kapsamı içine girer. Cohen’ın kültürü felsefenin araştırma konusu olarak değerlendirilmesi, uygarlık tarihinin içerdiği sorunlara yeni bir yorum getirmiştir. Bu görüş, felsefeye yeni araştırma alanlarının varlığını göstermiş, bu alanlarda çalışmanın da yeni bir yöntem gerektirdiğini vurgulamıştır.

ulus yönetimiyle ilgili görüşler de ortaya atmıştır. Özellikle Marburg'a yerleştikten sonra, Almanya'da beliren Yahudi düşmanlığı karşısında uzlaştırıcı bir yol tutar. Ona göre Almanya'da yaşayan Yahudiler, uygarlık ve yetişme bakımından Alman sayılır. Almanlar'ın filozof yetiştiren bir ulus olmalarına karşılık, Yahudiler de Batı dünyasına peygamber yetiştirmişlerdir. "Bu peygamberlerin ileri sürdükleri öğretilerle Kant'ın geliştirdiği idealizm arasında bir özdeşlik vardır." Cohen, son yıllarında, toplum sorunlarına yönelik çalışmalarına yeni bir içerik kazandırmıştır. Bu da Kant ile Marx arasında birtakım benzerliklerin bulunduğu kanısını uyandıran düşüncedir.

Kendi görüşleriyle Marx'ın toplum anlayışı arasında bir yakınlık bulunduğu savından yola çıkan Cohen, devlet kuramına yeni bir yorum getirmek istemiştir. Ancak bu kurama yaklaşımı da Kant'ın felsefesinden kaynaklanan bir görüşü içerir. İşte Kant-Cohen yakınlığının Cohen-Marx yakınlışmasını doğurması ya da böyle bir yorumun yayılma olanağı bulması, Cohen'a karşı çok sert eleştirilere yol açmıştır.

Cohen, Marburg'tan ayrılıp Berlin'e yerleştikten sonra, kendine yeni bir uğraş alanı olarak tanrıbilimi seçmiştir. Ona göre, dinlerin getirdiği kimi sorunlara felsefe çözüm bulamamaktadır. Bu durum, kişinin içinde birtakım boşluklar yaratır, güvensizliğe yol açar. Bu boşlukları ancak kişisel inançlar, kişinin kendine yeterli bulduğu bir umut kaynağı, bir tanrı düşüncesi doldurabilir. Kişi, bu durumda, felsefenin çözemediği sorunu, kendi kendine çözmek zorunda kalır.

Cohen'ın etkisi büyük olmuştur. Özellikle Yeni-Kantçılık'ın gelişip yayılmasında, bu konudaki felsefe tartışmalarının belli dizgeye kavuşmasında öncüdür. Cohen, Aydınlanma Dönemi'nin felsefesini, bir bütünlük içinde, 19. ve 20. yy'lara tanıtan, onun anlaşılmasını sağlayan başlıca düşünürler arasındadır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Kants Theorie der Erfahrung*, 1871, ("Kant'ın Deney Kuramı"); *Kants Begründung der Ethik*, 1877, ("Kant'ın Etiği Temellendirisi"); *Kants Begründung der Aesthetik*, 1889, ("Kant'ın Estetiği Temellendirisi"); *Die Logik der reinen Erkenntnis*, 1902, ("Salt Bilginin Mantığı"); *System der Philosophie*, 1902, 1904, 1912, ("Felsefenin Dizgesi").

• **KAYNAKLAR**: E. Bréhier, *Histoire de la philosophie*, 1982; S.H. Joachim, *Kleine Weltgeschichte der Philosophie*, 1954; V. Karl, *Geschichte der Philosophie*, 2 cilt, 1913.

• **BAKINIZ**: CASSIRER, MARX, KANT, NATORP.

COHEN, Leonard (1934)

Kanadalı şair, roman yazarı, şarkıcı ve besteci. Kendine özgü anlatımıyla çağdaş Kuzey Amerika edebiyatının ve müziğinin önemli isimlerinden olmuştur.

Leonard Norman Cohen, 21 Eylül 1934'te, Montreal'de doğdu. Yahudi bir aileden gelmekteydi.

McGill Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü yıllarda yazdığı şiirlerini, 1956'da yayımlanan *Let Us Compare Mythologies* ("Mitologyaları Karşılaştıralım") adlı kitabında topladı. Yüksek lisans öğrenimi için Columbia Üniversitesi'ne girdiyse de yazarlığa ağırlık vermek amacıyla öğrenimini yarıda bıraktı. Ayrıca, Montreal'deki gece kulüplerinde şarkı söylemeye başladı. 1961'de yayımlanan ikinci şiir kitabı *The Spice-Box of Earth* ("Dünyanın Baharat Kutusu") Kanada'da en çok satan şiir kitapları arasına girdi. *The Favourite Game* ("En Sevdiğim Oyun") ve *Beautiful Losers* adlı romanları ile *Flowers for Hitler* ("Hitler'e Çiçekler") ve *Parasites of Heaven* ("Cennetin Sirtından Geçinenler") adlı şiir kitapları yurt dışında özellikle de Yunanistan'da geçirdiği yıllarının ürünüdür. Daha sonra Montreal'e dönen ve bir süre için de New York'ta yaşayan Cohen'ın son şiir kitabı 1978'de yayımlanan *Death of a Lady's Man*'dir ("Bir Kazanova'nın Ölümü").

Şiir ve romanlarının yanı sıra 1960'larda şarkıcı ve besteci olarak da adını duyuran Cohen, 1967'deki ilk albümü *Songs of Leonard Cohen*'den 1979'daki son albümü *Recent Songs*'a kadar birçok albüm yaptı. "Suzanne", "You Know Who I am", "Nancy" ve "Hey, That's No Way to Say Goodbye" gibi besteyle Kuzey Amerika dışında da ün kazandı.

Cohen'ın şiiri, Kanada şiirindeki bir geleneğin devamı olmaktan çok kendine özgü nitelikleriyle öne çıkar. Şiirlerinde, şiirin kendini ağırlıklı hissettirdiği şarkılarında ve uzun bir düzyazı şiiri andıran *The Favourite Game* adlı romanında öne çıkan kendi yaşamıdır. Şair, *Flowers for Hitler*'de toplumsal ve siyasal konulara da yer vermiştir, ama sevgi ve cinsellik şiirinde tekrarlanan temaları oluşturur. Cohen, sevgiyi ve cinselliği, içerdikleri karşıtlıklarla, hazzın ve bağımlılığın, tutku ve sıkıntının, yakınlık ve uzaklığın bir ifadesi olarak ele alır. Çözumsuzluklarla dolu bir varoluşu yansıtırken bazen ironi dolu bir romantizme, bazen mistisizme, bazen de değerleri hiçe sayan bir anlatıma yönelmiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): Şiir: *Let Us Compare Mythologies*, ("Mitologyaları Karşılaştıralım"), 1956; *The Spice-Box of Earth*, 1961, ("Dünyanın Baharat Kutusu"); *Flowers for Hitler*, 1964, ("Hitler'e Çiçekler"); *Parasites of Heaven*, 1966, ("Cennetin Sirtından Geçinenler"), *Death of a Lady's Man*, 1978. Roman: *The Favourite Game*, 1963, ("En Sevdiğim Oyun"); *Beautiful Losers*, 1966. Albüm: *Songs of Leonard Cohen*, 1967; *Songs from a Room*, 1969, ("Bir Odadan Şarkılar"); *Songs of Love and Hate*, 1971, ("Aşk ve Nefret Şarkıları"); *New Skin for the Old Ceremony*, 1973; *Recent Songs*, 1979.

• **KAYNAKLAR**: M. Ondaatje, *Leonard Cohen*, 1970.

COHL, Émile (1857-1938)

Fransız, sinemacı. Çizgi film türünün öncülerindendir.

4 Ocak 1857'de, Paris'te doğdu, 1938'de öldü. Asıl adı Émile Courtet'dir. Bir kuyumcu çırağı olarak yetişti. Askerliği sırasında karikatür çizmeye başladı.

Ünlü karikatürcü André Gill tarafından eğitildi. 1885'te çeşitli dergilerde çizdiği siyasi karikatürlerle ün kazandı. 1905'te Paris'teki Gaumont Stüdyosu'nda çalışmaya başladı ve ilk çizgi filmi olan *Fantasmagorie*'yi 1908'de tamamladı. 1908-1918 arasında 100'den fazla çizgi film yaptı. 1910'da Gaumont'dan ayrıldı ve Pathé Şirketi ile çalışmaya başladı. 1912'de ABD'ye giderek iki yıl boyunca "Snookums" dizisi üzerine çalıştı. 1918'den sonra sinemayı bıraktı. Yaşamının son yirmi yılını yoksulluk içinde geçirdi. Yaşamakta olduğu elektriksiz odada bir mumdan sakalının tutuşması sonucu ağır yaralandı ve kısa bir süre sonra öldü. Ölümünden sonra adına bir çizgi film ödülü verilmeye başlandı.

Cohl çizgi film türünün öncülerindendir. Filmlemini yaptığı on yıl boyunca ortaya çıkmış olan tüm teknik yenilikleri kullanmış, yeni bir alan olan çizgi filmin olanaklarını büyük ölçüde geliştirmiştir. Canlandırma ile canlı film çekimlerini birleştirme gibi teknik denemelerinin yanı sıra, ilk sürekli çizgi film tipinin de yaratıcısıdır. 1908'de yaptığı *Le Cauchemar du Fantoche* filmiyle ortaya çıkan "Fantoche" tipi, çizgi film tarihindeki "küçük adam" tiplerinin atasıdır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Fantasmagorie*, 1908; *Le cauchemar du Fantoche*, 1908, ("Fantoche'un Karabasanı"); *Les allumettes animées*, 1908, ("Canlandırma Kibritler"); *Drame chez les Fantoche*, 1909, ("Fantoche'lar'daki Dram"); *La vengeance des esprits*, 1909, ("Ruhların Öcü"); *Transfiguration*, 1909; *Histoire des chapeaux*, 1910, ("Şapkaların Tarihi"); *Le peintre néo-impressioniste*, 1910, ("Neo-empresyonist Ressam"); *Le musée des grotesques*, 1911, ("Gudubetler Müzesi"); *Les aventures d'un bout de papier*, 1911, ("Bir Kağıt Parçasının Serüvenleri"); *The Newlyweds and Their Baby*, 1912, ("Yeni Evliler ve Bebekleri"); *Le Subway*, 1916, ("Metro"); *Les aventures des pieds-nickelés* (B. Rabier ile), 1918, ("Uyuşukların Serüvenleri").

COHN, Edwin

(1892-1953)

ABD'li biyokimyacı. Proteinler üzerinde çalışmış ve kan plazmasını ayırarak taşınabilir duruma getirmiştir.

Edwin Joseph Cohn 17 Aralık 1892'de New York'ta doğdu, 1 Ekim 1953'te Boston'da öldü. 1917'de Harvard, daha sonra Chicago Üniversitesi'nden doktora derecesini alarak, 1920'de Harvard Tıp Fakültesi'nde yeni kurulan fiziksel kimya bölümünde öğretim görevlisi oldu. Ömrünün sonuna değin aynı üniversitedeki görevini ve protein kimyasına ilişkin araştırmalarını sürdürdü.

Cohn, 1930'lardan başlayarak proteinlerin temel yapı taşı olan aminoasitler ve aminoasitler arasındaki peptit bağları üzerinde yoğunlaştırdığı araştırmalarıyla, protein moleküllerinin yapısının ve fiziksel özelliklerinin anlaşılmasına büyük katkıda bulunmuştur. Polar molekül türünden olan, başka bir deyişle iki kutuplu bir elektrik momenti taşıyan proteinlerin elektrik momentlerinin ölçümü, iyonlaşma gücü, çözünürlüğü, molekül ağırlığı gibi temel fiziksel

özelliklerinin belirlenmesinde, Cohn ve çalışma arkadaşlarının incelemeleri öncü nitelik taşır.

Kan proteinleri üzerinde çalışırken kan plazmasını ayırarak taşınabilir duruma getiren Cohn'un bir laboratuvar araştırması niteliğindeki bu çalışması da, sonradan sanayi boyutlarına ulaşarak tıbbın büyük bir sorununa çözüm getirmiştir. Kan plazmasından ayrılan serum albümini kanamalı hastaların tedavisinde, gammaglobülin ya da antikorlar ise kızamık, kabakulak gibi hastalıklara karşı bağışıklık etkini olarak kullanılır.

• **BAKINIZ:** ANFENSEN, MINOT.

COHN, Ferdinand Julius

(1828-1898)

Alman doğa bilgini. Özellikle suyunları ve mantarlar üzerinde çalışmış, bakteriyolojinin temellerini atmıştır.

24 Ocak 1828'de Silezya'daki Breslau (bugün Polonya'da Wrocław) kentinde doğdu. 25 Haziran 1898'de aynı yerde öldü. Üç çocuklu, yoksul bir Yahudi ailesinin oğluydu. Daha çok küçük yaşta üstün yeteneğini sezen ailesinin gösterdiği tüm ilgi ve çabalara karşın, çelimsiz ve çekingen bir çocuk olan, üstelik kulakları çok ağır işiten Cohn'un ilk gençlik yılları oldukça mutsuz geçti. 1842'de Breslau Üniversitesi'nde felsefe öğrenimine başladıysa da, botanığe duyduğu ilgi giderek arttığından 1846'da Berlin Üniversitesi'ne geçti ve bir yıl sonra, henüz 19 yaşındayken botanik dalında doktora derecesini aldı. Cohn'un botanığın yanı sıra mikrobiyolojiye yönelmesinde, Berlin Üniversitesi'ndeki öğretmenlerinden Johannes Müller ile özellikle Ehrenberg'in büyük payı olmuştur.

1849'da, ömrünün sonuna değin yaşayacağı Breslau'ya dönen Cohn, ertesi yıl Breslau Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak ders vermeye başladı, 1859'da yardımcı profesörlüğe, 1872'de de profesörlüğe getirildi. İsteğini yetkililere kabul ettirebilmek için on yıldan çok uğraşarak, kendi önerisi ve girişimiyle 1869'da Breslau'da dünyanın ilk bitki fizyolojisi enstitüsünü kuran ve ölünceye değin yöneticiliğini üstlenen Cohn, ertesi yıl da *Beitraege zur Biologie der Pflanzen* (Bitki Biyolojisine Katkılar) adlı derginin yayımını başlatarak bakteriyoloji alanındaki yeni gelişmeleri bu dergi aracılığıyla duyurdu.

Meslek yaşamının ilk yıllarında, sınıflandırmanın alt basamaklarındaki bitkiler, özellikle birhücreli su yosunları ve mantarlar üzerinde çalışan, ayrıca rotatorlar, kirpikliler gibi basit yapıları hayvanların gelişmesini inceleyen Cohn, bu çalışmaları sonucunda, gerek hayvan gerek bitki hücresinde protoplazmayı tüm yaşamsal etkinliğin temeli olarak tanımladı. Bitki ile hayvan hücresinin aynı yapısal özellikte olduğunu ve canlı organizmadaki tüm metabolizma olaylarının gerçekleştiği protoplazmanın yaşamsal önemini vurgulaması, Schwann ile Schleiden'in geliştirdikleri

"hücre kuramı"na yeni bir güç kazandırmıştı.

1866'dan sonra hemen tüm ilgisini bakteriler üzerinde yoğunlaştıran Cohn, bakteriyolojinin kurucularından ve çağının en yetkili bakteriyoloji bilginlerinden biridir. Dergisinde yayımladığı makalelerinde ve 1872'de basılan *Über Bacterien, die kleinsten lebenden Wesen* ("Bakteriler, En Küçük Canlı Organizmalar Üstüne") adlı kitabında, "daire, dikdörtgen ya da silindir biçiminde, klorofilsiz hücre grupları" olarak tanımladığı bakterileri adlandırıp, dört temel grupta sınıflandırarak bakteriyolojinin temellerini atmıştır. Cohn, bakterilerin de öbür canlılar gibi morfolojik ve fizyolojik özelliklerine göre türlere ve cinslere ayrılabilceğini savunan, üstelik her cinsin değişmez olduğunu, değişik çevre koşullarında bir bakteri cinsinin başka bir cinsle dönüşmediğini kanıtlayan ilk doğa bilginidir. Ayrıca, bazı bakterilerin elverişsiz ortam koşullarında yaşamlarını sürdürebilmek için sporlar oluşturdıklarını ortaya koyan Cohn, kimi basillerin kaynama derecesindeki sıcaklıklara dayanabilmesini bu olguyla açıklayarak sterilizasyon tekniklerine de katkıda bulunmuştur.

Koch'un çalışmalarını destekleyerek yetişmesinde emeği geçen, dergisiyle bakteriyolojinin gelişmesine büyük katkıda bulunan Cohn, özellikle bakteri sporlarını gözlemleyip işlevlerini açıklayarak bakterilerin "kendiliğinden üreyen canlılar" olduğu yolundaki eski ve yanlış inancın yıkılmasında Pasteur ve Tyndall kadar etkili olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Über Bacterien, die kleinsten lebenden Wesen*, 1872, ("Bakteriler, En Küçük Canlı Organizmalar Üstüne"); *Untersuchungen Über Bacterien*, *Beitraege zur Biologie der Pflanzen*, (2), 1876, ("Bakteriler Üstüne Araştırmalar"); *Die Pflanze: Vortraege aus dem Gebiete der Botanik*, 1882, ("Bitkiler, Botanik Alanından Raporlar").

• BAKINIZ: BILLROTH, C.G. EHRENBURG, R. KOCH, J. P. MÜLLER, PASTEUR, SCHLEIDEN, SCHWANN, TYNDALL.

COHN, Gustav (1840-1919)

Alman,iktisatçı. Kürsü Sosyalistleri'nin temsilcilerindendir.

12 Aralık 1840'ta Marienwerder'de doğdu. 17 Eylül 1919'da Göttingen'de öldü. 1866'da Leipzig Üniversitesi'nde doktora yaptıktan sonra iki yıl süreyle Berlin'de bir istatistik seminerine katıldı. 1869'da doçent olarak Riga Politeknik Okulu'nda görev aldı. 1875-1884 arasında Zürih Politeknik Okulu'nda, 1884-1918 arasında da Göttingen Üniversitesi'nde ders verdi.

Cohn, 1870'lerde Almanya'da Kürsü Sosyalistleri olarak adlandırılan iktisatçıları grubundandır. 1872'de Brentano, Engel, Hildebrand, Knapp, Knies, Schmoller ve Wagner gibi o dönemin ünlü iktisatçılarıyla birlikte Verein für Sozialpolitik (Sosyal-politika Derneği) adlı derneğin kurucuları arasında yer aldı. *Schriften* adlı bir de dergi çıkaran Kürsü Sosyalistleri,

toplumsal reformdan yanaydılar ve iktisadi yaşamda ahlaki öğelere önem veriyorlardı. Cohn, *System der Nationalökonomie* ("Milli Ekonomi Sistemi") adlı üç ciltlik kitabında klasik iktisat öğretisinin dışına çıkarak, ekonomi-politikte toplumsal, psikolojik ve ahlaki etmenlerin önemine dikkati çekti. O zamana dek yaygın olan soyut tümdengelim yönteminin tersine tarihsel incelemeye dayanan tümevarım yöntemini kullandı.

Cohn, Roscher, Lorenz von Stein ve A. Wagner'le birlikte günümüz kamu maliyesinin kurucusu sayılmaktadır. *Finanzwissenschaft* ("Maliye Bilimi") adlı kitabında asgari geçim indirimi ve vergilerde kademelendirme konularının yanı sıra, vergilerde eşitlik konusunda da önemli görüşler getirmiştir. Cohn, ulaşım ekonomisi üzerine de çalıştı. İngiltere'ye yaptığı bir geziden sonra *Untersuchungen über die englische Eisenbahnpolitik* ("İngiliz Demiryolu Politikası Üzerine İncelemeler") adlı bir kitap yazdı. Meclis arşivlerindeki zengin belgelerden yararlanarak yaptığı bu çalışmada demiryollarının birleştirilerek devlet mülkiyetine geçirilmesinin gerekliliğini savundu.

• YAPITLAR (başlıca): *Untersuchungen über die englische Eisenbahnpolitik*, 2 cilt, 1874-1875, ("İngiliz Demiryolu Politikası Üzerine İncelemeler"); *Finanzlage der Schweiz*, 1877, ("İsviçre'nin Mali Durumu"); *Volkswirtschaftliche Aufsätze*, 1882, ("İktisadi Makaleler"); *Die englische Eisenbahnpolitik der letzten zehn Jahre, 1873-1883*, 1883, ("Son On Yılda İngiliz Demiryolu Politikası, 1873-1883"); *Nationalökonomische Studien*, 1886, ("Milli Ekonomi İncelemeleri"); *Finanzwissenschaft*, 1889, ("Maliye Bilimi"); *System der Nationalökonomie*, 3 cilt, 1885-1898, ("Milli Ekonomi Sistemi").

• BAKINIZ: ROSCHER, A. WAGNER.

COHNHEIM, Julius Friedrich (1839-1884)

Alman patoloji uzmanı. İltihaplanma mekanizması ve kanserin embriyon kökeni konularındaki çalışmalarıyla deneysel patolojinin öncülerinden sayılır.

20 Temmuz 1839'da Pomeranya'nın Demmin kentinde doğdu, 15 Ağustos 1884'te Leipzig'de öldü. Würzburg, Marburg ve Greifswald üniversitelerinde okuduktan sonra 1861'de Berlin Üniversitesi'nden mezun oldu ve kısa bir aradan sonra bu kurumda Virchow'un asistanlığına getirildi. 1867-1872 arasında Kiel Üniversitesi'nde 1872-1878 arasında da Breslau Üniversitesi'nde patoloji kürsülerinde çalıştı. 1878'de gittiği Leipzig Üniversitesi'nde patolojik anatomi kürsüsündeki çalışmalarını ölümüne değin sürdürdü.

Cohnheim 1867 yılından başlayarak deneysel olarak iltihap olaylarını geliştirdi ve iltihap sırasındaki değişiklikleri mikroskop altında izledi. Bu deneylerini canlı kurbağanın dilinde, parmakları arasındaki deride, canlı tavşanın kulağında ve sıçanın bağırsak damarları üzerinde yürüttü. Böylece canlı hayvanlardaki bu gözlemleri ile dinamik patolojinin geçerliliği-

ni kanıtladı. 1873'te yayımladığı "Neue Untersuchungen über die Entzündung" ("İltihaplanma Üzerine Yeni Araştırmalar") adlı makalesinde Virchow'un, iltihap hücrelerinin kandan değil, hastalanan dokulardan çıktığı ve iltihaptaki damar değişikliklerinin ikincil olarak geliştiği yolundaki görüşlerine karşı çıktı. İltihaplanma sürecinin en önemli aşamasının damar değişiklikleri sonucu akyuvarlarının kılcal damar çeperlerinden dışarı çıkarak iltihap bölgesine gitmesi olduğunu kanıtladı. İltihaplanma sürecini izlemek amacıyla canlı kurbağa bağırsağını karından dışarıya doğru sarkıttığında ilk gözlediği şey önce atardamarlarda, sonra toplardamarlarda ve biraz da kılcal damarlarda genişlemeler olmasıydı. Bu genişlemeler 15-20 dakika içinde geliyor ve damar normal eninin yaklaşık iki katını buluncaya değin sürüyordu. Bu nedenle damarlardaki kan akım hızı 30-60 dakika süreyle artıyor, daha sonra da normalin altına iniyordu. Kan akım hızı düşünce damarlarda kan hücrelerindeki değişiklikler görülebiliyordu. Kılcal damarlar, çeperlerinde hücrelerin birikmesi nedeniyle daha kırmızı görülüyordu. Toplar damarların çevresinde git-tikçe miktarı artarak toplanan renksiz sıvı mikroskop altında gözlenince akyuvarlar görülüyordu. 6-8 saat sonra bölgedeki tüm damarların çeperleri akyuvarlarla kaplanıyor ve böylece doku da şişmeye başlıyordu. Sonuçta dokuda daha fazla sıvının toplanamayacağı bir nokta geliyor ve bundan sonra bağırsaklarda ve damar çevresinde içinde yoğun halde ölü akyuvar ve az sayıda alyuvar bulunan yapışkan ve zarsı bir yapı toplanıyordu.

Cohnheim, kanser hücrelerinin kökeni ve tümör geliştirmelerindeki rolü konusunda da çalışmalar yaptı. Tümörlerin organizmada embriyon gelişmesinin çok erken döneminden kalan hücre topluluklarından çıkabileceğini ileri sürdü. Embriyondaki nitelikleri taşıyan bu hücrelerin çoğalma hızları ve yetenekleri kanser hücrelerinininki gibi yüksekti. Erişkinlerde tümör gelişmesi için gerekli koşulların oluşması ile bu hücrelerin çoğalmaya ve tümör oluşturmaya başlayacaklarını düşünüyordu. Ancak Cohnheim'in ileri sürdüğü bu savın tüm tümörler için geçerli olmadığı daha sonra anlaşıldı.

Cohnheim, hücrel patoloji ve yaraların iyileşmesi konularında ilk model çalışmaları yapan Rudolf Virchow'un en başarılı öğrencisi ve izleyicilerindendi. Normal ve patolojik anatomi, histoloji (dokubilimi) ve deneysel patoloji alanlarında yeni yöntemler getiren önemli incelemeler yapmış, dokuların yabancı ortamlarla karşılaşmaları sonucu geliştirdikleri iltihabın dokulardaki genel görünümü ve bu görünüme yol açan olayları ilk kez başarılı bir şekilde açıklamıştır.

• **YAPITLAR**(başlıca): *Untersuchungen über die embolischen Prozess*, 1872, ("Ambolik Süreç Üzerine Araştırmalar"); *Gesammelte Abhandlungen*, (ö.s.), 1885, ("Toplanmış Yazılar").

• **KAYNAKLAR**: E.R. Long, *History of Pathology*, 1928.

• **BAKINIZ**: VİRCHOW.

Jean Baptiste Colbert

COLBERT, Jean Baptiste (1619-1683)

Fransız devlet adamı. Merkantilizm'in Fransa'daki en önemli temsilcisidir.

29 Ağustos 1619'da Reims'de doğdu, 6 Eylül 1683'te Paris'te öldü. Varlıklı, sanayici bir aileden geliyordu. 1650'de Fransız monarşisinin hizmetine girdi. 1651'de XIV. Louis'in başbakanı Kardinal Mazarin'in kişisel yardımcısı oldu. Mazarin'in kısa zamanda gözüne girdi ve vasiyetnamesindeki tavsiyesi sonucu 1661'de kralın güvenini kazandı. Maliye Bakanı Fouquet'nin yolsuzluk nedeniyle hapsedilmesinden sonra, yeni kurulan mali kurulun mutlak hakimi oldu. Birkaç yıl içinde devlet yapım işlerinin, ticaretin sorumluluğunu ve krallık sarayı, donanma ve ticaret filosofunun yönetimini üstlendi. 1665'te genel kontrolör oldu. En ciddi rakibi Bakan Louvois idi. Kralın güvenini kazanmak amacıyla birbirlerine karşı entrikalara giriştiler. 1679'dan sonra Louvois üstünlüğü eline geçirdi ise de, Colbert ölümüne dek olağanüstü gücünü korudu.

15. yy'da başlayan denizası keşiflerin ardından yükselen sömürgecilik hareketleri ile birlikte, Amerika ve Uzak Doğu'nun zenginlikleri Avrupa'ya akmaya başlamıştı. Bu özellikle bazı Avrupa ülkelerinde lüks tüketim talebini kamçıyordu. Yapım işlerinden döşemeciliğe, giyimden yiyeceğe kadar her alanda görülen lüks tüketim yüzünden, ülkelerin ellerinde biriken servetler ithalat ödemeleriyle kaybediliyordu. Değerli madenleri ülke içinde tutmak ve sanayi sermayesine dönüştürmek amacıyla, Batı Avrupa'da, 16. yy'ın başından 18. yy'ın ortalarına değin korumacı iktisat politikaları uygulandı. Merkantilizm adı verilen bu politikalarla, servet akışının yönü değiştirilmeye, dışalının sınırlandırılarak dışsatımın artırılmasıyla, dış ticarete bir "fazla" yaratılmaya çalışıldı. Merkantilizm ticari sermaye birikimini hızlandırarak, 19. yy'ın sanayi çağına doğuşunu hazırladı.

Fransa'da ilk merkantilist uygulamalar 16. yy'da Kral IV. Henri döneminde başladı. Bu dönemde ipek, saten, kadife gibi lüks tüketim malları üreten krallık

imalathaneleri kurularak ülke dışına değerli maden akışı durdurulmak istendi. Kralın bu girişiminde işsiz güçsüz halktan ürkmesi de rol oynuyordu. 1603 Fermanı'nda, IV. Henri bu kesimin günlük "aşını" sağlamak için değil, "krallığın işsizliğin doğurduğu onca kötülükten temizlenmesi için sanayi tezgâhlarının kurulması gerektiğini" söylüyordu. Bu amaçla kurulan krallık imalathanelerinin altın çağı, 17. yy'da XIV. Louis döneminde başladı.

Merkantilizm'in Fransa'daki en büyük temsilcisi Colbert'dir. Fransız Merkantilizmi'ne Colbertizm de denir. Colbert yalnızca krallık imalathaneleri sistemi ile değil, sanayi düzenlemeleri ve gümrük koruyuculuğu ile de tanınmıştır. Colbert, 1663'te XIV. Louis' nin başbakanı Mazarin'e sunduğu muhtıradaki: "Lüks tüketim dahil tüm sanayileri düzenlemek, kurmak, gümrüklerde koruyucu sistemi yaratmak, üreticileri ve tüccarları loncalar halinde örgütlemek, halkı bezdi-

ren mali yükleri hafifletmek, Fransa'da ürünlerin su yolu ile ulaşımını sağlamak, ticari donanmayı korumak için askeri donanmayı geliştirmek" gerektiğini söylüyordu. Bu anlamda Colbertizm, aşırı koruyuculuk değil, sanayi, maliye, ticaret, denizcilik ve sömürgeleri kapsayan, büyük çaplı bir ekonomik plandı. Fransa'daki Colbert ile gelişen sanayileşme hareketi, buharlı makine çağına gelene dek, büyük sanayinin ülkede yavaş yavaş yerleşmesini sağladı. Bu nedenle Colbert "Fransız büyük sanayiinin babası" sayılır.

1661-1672 arası Colbert'in en başarılı yılları oldu. 1665'te genel kontrolörlüğe getirilen Colbert vergi reformuna yöneldi ve ülkenin en büyük tarım vergisi olan "taille"de dahil olmak üzere tüm vergileri daha adil ve etkin hale getirmeye çalıştı. Krallık imalathanelerinin kurulması için gerekli olan mali olanakları yarattı. Colbert'den önceki dönemde kurulmuş olan 68 krallık imalathanesinin sayısı, Colbert'in ölümüne dek geçen zamanda 113'e çıktı. Başlıcaları halı, dokuma, dantel, ayna, makine işi ipek örgü ve çorap, maden, kimya sanayilerinde kurulan imalathaneler son derece pahalı kuruluşlardı. Devlet, lüks tüketim malları üreten bu sanayileri teşvik etti, mali kolaylıklar sağladı. Örneğin, 1664-1683 arasında devlet, sadece dokuma sanayine beş buçuk milyon frank harcadı. Colbert, 1664'te Beauvois krallık halı dokuma fabrikasını kurduğu zaman, yönetici Louis Hinard'a, başka ayrıcalıkların yanı sıra 30 yıl süreyle "manzara ve insan desenli halı dokuma" tekeli, gümrük vergilerinden, başka vergilerden, ayakbastı parasından bağışıklık tanımakla kalmıyor, ayrıca arsa ve yapım giderlerinin 2/3'ünü karşılıyor, ayrıca 6 yıl süre ile faizsiz 30.000 gümüş frank, yanında çalıştıracağı her yabancı işçi için 20 franklık bir prim her Fransız işçi için yıllık 30 franklık prim de veriyordu.

Merkantilizm döneminde yaşamış en önemli merkantilist iktisat politikacılarından biri olan Colbert, Fransa'nın sanayi gücünü artırma uğraşını dış ticarette korumacılık uygulamalarıyla pekiştirdi. Dışsatımı teşvik etti, özellikle lüks malların dışalımını kısıtladı, dışarıya gümrükler koydu. Bu önlemlerle Fransa'nın dış ticaret fazlasını ve uluslararası ticaretteki payını artırmaya çalıştı. Colbert aynı dönemde, Hollanda ve İngiltere'nin dış ticaretteki egemenliğini kırmak ve Uzakdoğu, Amerika ticaretinde bu ülkelerle rekabet etmek üzere krallık ticaret şirketleri kurdu. Bu şirketlerin hemen hepsi başarısızlığa uğradıysa da Colbert, Avrupa'nın en güçlü donanmalarından birini ve güçlü bir ticaret filosu kurmayı başardı. Böylece, Kanada, Uzakdoğu ve Batı Hindistan'ı içeren deniz aşırı Fransız İmparatorluğu'nun temellerini attı. Fransız ticaret ve sanayiinin bir yüzyıl sonraki büyük atılımı, önemli ölçüde bu çabalardan kaynaklandı.

Colbert'in merkantilist sanayileşme politikası döneminde tarımsal üretim geriledi. 1660-1715 arasında kırsal nüfusun % 20 oranında, tarımsal üretim % 30 oranında azaldığı tahmin edilmektedir. Köylüler ve kiracı çiftçiler ağır bir vergi yükü altındaydı. Orta derecede verimli topraklar üzerinde bile toprak vergisi yükü tarım gelirinin % 80' ine ulaşmaktaydı. Yollarda angaryaya koşulan köylüler, ayrıca kiliseye ve feodal lordlara vergi ödemek zorundaydı.

Colbertizm

*Colbertizm, 16. ve 17. yy'larda Batı Avrupa'da ortaya çıkan ve ticari kapitalizmin ideolojisini yansıtan Merkantilist iktisat politikasının 17. yy'da Fransa'da aldığı özgün biçimdir. Kral XIV. Louis'nin maliye bakanı olan Colbert'in öğretisi ve uygulamaları üstüne temellenen Colbertizm ekonominin tüm alanlarında devletçilik, korumacılık ve müdahalecilikle klasik merkantilizmden ayrılır. Colbertizm'in öncülleri Lafemas, Montchretien ve Richelieu'dür.**

Colbert'e göre bir ülkenin siyasi, iktisadi ve askeri gücü, elinde tuttuğu değerli madenlerin miktarıyla orantılıdır. Devletin görevi bu madenlerin dışsatımını azaltıp dışalımını artırarak, stoklarını çoğaltmaktır. Dış ticaret dengesinin bozulmasını önlemek için ise, sanayi hammaddeleri ve temel gereksinimler için gerekli olan malların dışında, gümrük duvarları yükseltilerek dışalım azaltılır. Devlet ulusal bir ticaret filosu kurarak, bazı ulaşım işlerinin yabancı gemilerle yapılmasını engeller; sömürgelerden elde edilen kârların ülkeye akmasını sağlar. Devletin en önemli uğraşlarından biri de, üretimi geliştirmek, bazı malların üretimini üstlenmektir. Sanayi işletmelerine tekel ayrıcalıkları tanıyan devlet, şirketlerin çalışmalarına yön verir. Yabancı teknolojiyi ülkeye getirir ve uzmanlık okulları açar.

Colbertizm'de, tarımın önemi ikincildir. Tarımsal ürünler içinde yalnızca keten, kenevir, ipek, yün, çivit ve kök boya gibi, ya işgücünün değerini ucuzlatan, ya da dokuma sanayiine hammadde sağlayan ürünler desteklenir. Bunun yanı sıra, tabii dışalımını kolaylaştırıcı, dışsatımını engelleyici dış ticaret uygulamalarıyla, sanayi işgücünün maliyeti düşürülmeye çalışılır. Bu uygulamalar, Fransa'da kapitalizmin gelişmesinin önündeki engellerin kaldırılmasını ve devletin koruyucu gücü altındaki ticaret ve sanayi sermayesinin güçlenmesini sağlamıştır.

Colbert, bakanlığı döneminde, Fransa'nın kültürel ve sanatsal yaşamına da müdahalelerde bulundu. Çıkardığı bir dizi yönetmelik, sonradan Napoléon'un yasal sisteminin özünü oluşturdu. Colbert, XIV. Louis'nin yapım programını da hazırladı. Colbert'in önemli bir özelliği de yönetmelik tutkusuydu. Sanayi ve dışsatımdaki ilerlemeleri hızlandırmak için yayımladığı, kesin ve buyurucu hükümler taşıyan yönetmelikleriyle, sahtekârlığa, ihmalciliğe ve bilgisizliğe karşı iyi üretim sağlamanın ve ürünleri standartlaştırmanın yollarını aradı. Colbert, yönetmeliklerinin uygulanmasını sağlamak üzere bugünkü "iş müfettişleri"ne benzeyen "genel imalathane memurlukları" kurdu. 1650 sonrasında kurduğu ticaret odaları daha sonraki ticaret meclisine temel oldu.

Colbert'in uygulamaları ve öğretisi uzun yıllar gücünü ve etkinliğini korudu. Ekonomiye getirdiği kayıtlar ancak Fransız Devrimi ile, bazıları da 19. yy'ın sonlarında ortadan kalktı.

• **KAYNAKLAR:** C.W. Cole, *Colbert and a Century of French Merchantism*, 2 cilt, 1939; P. Clément, *Lettres, instructions et mémoires de Colbert*, 7 cilt, 1861; P. Clément, *Histoire de la vie et de l'administration de Colbert*, 1846; P. Clément, *Histoire de Colbert*, 2 cilt, 1892; C.J. Gignoux, *Monsieur Colbert*, 1942; G. Mongredien, *Colbert 1619-1683*, 1963; A. Neymarck, *Colbert et son temps*, 2 cilt, 1877.

• **BAKINIZ:** LOUIS XIV., MAZARIN, RICHELIEU.

George Douglas Howard Cole

COLE,
George Douglas Howard
(1889-1959)

İngiliz, iktisatçı. Lonca Sosyalizmi'nin kurucularındandır.

25 Eylül 1889'da Cambridge'de doğdu, 14 Ocak 1959'da Londra'da öldü. Londra'daki St. Paul okulundan sonra, Oxford Üniversitesi'nde Balliol College'ı bitirdi ve daha 22 yaşındayken aynı üniversitedeki

Magdalen College'da öğretim üyesi oldu. 18 yaşında bir öğrenciyken, Fabian Derneği'ne ve Bağımsız İşçi Partisi'ne girdi; 1912'den başlayarak bu derneğin araştırma bürosunda çalışmaya başladı. Aynı zamanda, İşçi Eğitimi Derneği'nde etkinlik gösterdi, yıllarca bu örgütün yöneticiliğinde bulundu. 1913'te Lonca Sosyalisti oldu ve bu akımın yayılması için birçok yayın çıkarttı. 1913-1914 ders yılında Durham Üniversitesi'nde Armstrog College'da felsefe profesörlüğüne getirildi.

I. Dünya Savaşı sırasında Birleşik Makinistler Sendikası'nın (Amalgamated Society of Engineers) araştırma bölümünü yönetti, bir yandan da çeşitli sendikalarda, savaşın yarattığı iktisadi sorunlar üstüne danışmanlık yaptı. Savaşın sonunda, İngiliz İşçi Partisi'nin araştırma çalışmalarının yöneticisi oldu. Cambridge Üniversitesi profesörlerinden J.P. Postgate'in kızı ve tanınmış iktisatçı Raymond W. Postgate'in kız kardeşi, Margaret Isabel ile evlendi.

Cole, 1919-1925 arasında, Londra Üniversitesi'nde Araştırma Sınıfları Bölüm Başkanlığı, ondan sonra da Oxford'da 1944'e kadar University College'da iktisat, 1944-1957 arasında da All-Souls College'da toplumsal ve siyasal teori profesörü olarak öğretim üyeliği yapmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında Nuffield College'ın Toplumu Yeniden Kurma Araştırması'nı yönetmiş, Lord Beveridge ile İnsan Gücü Araştırması'nda işbirliği etmiştir. Aynı zamanda, üç kere (1939-1946, 1948-1950 ve 1952-1959 arasında) Fabian Derneği'nin başkanı olmuştur.

G.D.H. Cole çok verimli bir yazarlık yaşamının yanı sıra Uluslararası Toplumsal Tarih Kurumu üyeliğinden, Yetişkinler Eğitimi Derneği'nin kuruculuğuna ve Şeker Hastaları Derneği başkan yardımcılığına kadar, çeşitli uğraşlarda da bulunmuştur. 30 yaşlarında bir ara hastalanınca doktorlar yorulmamasını salık vermişler, o da boş durmaya dayanamayıp cinayet romanları yazmaya başlamıştır. Karısıyla ortaklaşa ürettiği —sayıları otuza varan— bu kitaplar, belki diğer yapıtlarından daha çok okunmuştur.

19. yy'ın sonlarına doğru İngiltere'de gelişen sosyalist akımın düşünsel çatısını başlıca Fabiancılık oluşturur. Buna göre, sosyalizme geçiş, barışçı, parlamenter yollardan ve yavaş yavaş gerçekleştirilecek bir kamulaştırma programıyla olabilecektir. Fabiancılık, sosyalizmi yalnızca işçi sınıfının sorunu saymayıp, iyi niyetli bir aydın çevresinin işi olarak da görür.

G.D.H. Cole, önceleri Fabiancı olmakla birlikte, çok geçmeden, her türlü devletçilik gibi Fabiancı kolektivizmin de bir sanayi bürokrasisi yönetimine varacağı düşünerek Fabian Derneği'ne "sanayi demokrasisini" amaçlayan Lonca Sosyalizmi'ni kabul ettirmeye çalışmıştır. On iki yıl boyunca bu uğurda mücadele ettikten sonra, 1925'te Londra'dan ayrılmış, Oxford'a çekilmiştir. Fakat burada da akademik çalışmalarının yanı sıra, öğrencilerini sosyalizm doğrultusunda etkilemeyi sürdürmüştür. O yıllarda, Oxford Öğrenci Birliği'nin "Kral ve Ülke uğruna" savaşmayı reddeden bir kararı, bütün İngiltere'de büyük tepkiler uyandırmıştır. Bu doğrudan doğruya, G.D.H. Cole'un etkisine yorulabilir.

Lonca Sosyalizmi girişiminin üstünden bir süre geçince, Fabiancılık'la yeniden ilişki kuran G.D.H. Cole, II. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere'de İşçi

Partisi'nin ve sosyalizmin güçlenmesine yardım etmiştir. İki savaş arası dönemde, iktisat bilimine büyük bir yenilik getirdiği düşünülen Keynes, Cole'a göre, refah devleti amacına yaklaşmak bakımından yararlı olmakla birlikte, kapitalist toplumun işleyişindeki aksaklıkları ortadan kaldıracak görüşler geliştirmiş değildir; Keynes'in salık verdiği önlemlerle, ancak bu düzenin bir süre daha ayakta tutulması sağlanabilir.

II. Dünya Savaşı sonunda, Avrupalı sosyalistlerin büyük bir çoğunluğu, Soğuk Savaş havasına girerek, SSCB'ye ve sosyalizme karşı bir tavır alırken, Cole, Sosyal Demokrasi için kapitalizmin başlıca düşmanı olmaya devam ettiğini vurgulamıştır. Ona göre, Sovyetler Birliği üretim araçlarından özel mülkiyeti kaldırarak, sosyalizme doğru büyük bir adım atmıştır. Toplumsallaştırma, sosyalizmi kurmak için yeterli koşul değildir, ama zorunlu koşuldur.

• YAPITLAR (başlıca): *Self Government in Industry*,

1917, ("Sanayide Kendi Kendini Yönetim"); *Guild Socialism Re-Stated*, 1921, ("Lonca Sosyalizminin Yeniden Açıklanması"); *A Short History of British Working-Class Movement*, 3 cilt, 1925-1927, ("İngiliz İşçi Sınıfı Hareketinin Kısa Tarihi"); *Fabian Socialism*, 1943, ("Fabian Sosyalizmi"); *The Meaning of Marxism*, 1948, ("Marxizm'in Anlamı"); *A History of the Labour Party*, 1948, ("İşçi Partisi'nin Tarihi"); *Essays in Social Theory*, 1950, ("Toplumsal Kuram Üstüne Denemeler"); *A History of Socialist Thought*, ("Sosyalist Düşünce Tarihi"); *A Re-Definition of World Socialism*, 1956, ("Dünya Sosyalizminin Yeniden Tanımlanması").

• BAKINIZ: G.B. SHAW, TAWNEY, S. WEBB, H.G. WELLS.

Lonca Sosyalizmi

I. Dünya Savaşı öncesinde, Georges Sorel'in* düşüncelerinden esinlenerek gelişen ve Fransa'nın en büyük işçi konfederasyonu (Confédération Générale du Travail) tarafından benimsenen devrimci sendikalizm, işçilerin işyeri denetimini savunmaktaydı. İngiltere'de ise Fabian evrimcilik egemen bir akımdı ve doğrudan eylemci sendikalizm de Lonca Sosyalizmi akımı içinde yumuşatılmaktaydı.

Lonca Sosyalizmi, sanayi işletmelerinin yönetiminin, yönetici ve mühendis gibi çalışanlar da dahil, üretimle ilgili herkes tarafından paylaşılması gerektiğini savunmaktadır. Bu anlayış, yalnız beden işçilerini kapsayan Sendikalizm'den farklı olduğu gibi, Fabiancılar'ın devlet mülkiyeti ve bürokratik yönetim konularındaki ısrarlarından da ayrılıyordu. G.D.H. Cole'un 1913'te geliştirdiği kuram, Sendikalist etkiyi, John Ruskin* ve William Morris'e* dayanan daha eski bir İngiliz köktenci geleneğiyle birleştirmektedir. Buna göre, Marxist olsun, Fabiancı olsun, kolektivizmin her türü, devlete çok fazla yetki vermektedir. Toplumda, bireyle devlet arasında yer alan kolektif birimler (örneğin, sendika veya loncalar), gerçek irade ve kişiliği olan varlıklar sayılmalıydı. Bunlar, devlet tarafından yaratılmadıkları gibi, mantıkça da, tarihi olarak da, devletten önce gelirlerdi. Fabiancılık'tan hayal kırıklığına uğrayan S.G. Hobson da, 1910-1914 arasında, aynı yönde düşünceler ileri sürmüştü.

Aslında, G.D.H. Cole ve S.G. Hobson'la, daha eski kuşaktan J. Ruskin ve W. Morris'in görüşleri arasındaki köprüyü kuran, A.J. Pentry adlı bir mimardır. Bahçe-Şehir tasarımlarıyla ün kazanan bu İngiliz sosyalisti, çağdaş kapitalizme, iktisadi, toplumsal ve siyasal nedenlerle olduğu kadar, ahlakçı ve estetik gerekçelerle de

karşı çıkıyordu. 1906'da yazdığı, *Restoration of the Guild System* ("Lonca Sisteminin Canlandırılması") başlıklı kitabı, Orta Çağ kalıtının, mimarlıkta olduğu gibi, yalın ve sağlam güzelliğinin diriltilmesi isteklerinden kaynaklanmaktaydı. Bu tür geçmiş özelemleri de, Lonca Sosyalizmi'nin kurulmasına katkıda bulunmuştur. Pentry'den sonra, onun Hristiyan-Sosyalist eğilimli arkadaşı A.R. Orage da 1907-1914 arasında yayımladığı *New Age* ("Yeni Çağ") dergisiyle, Lonca Sosyalizmi'nin temellerini hazırlamaya yardım etmiş; ama bu akımı, temel olarak Hobson ve Cole oluşturmuşlardır.

Lonca Sosyalizmi, parlamentodan çıkacak yasalar yoluyla düzeltimler sağlanabileceği konusunda, tıpkı Sendikalizm gibi karamsardır. Siyasal gücün, iktisadi güce önderlik etmesini beklemek yerine, tam tersini yapmak gerekir. Bu nedenle, tüketicilerin oransal temsiline dayanan varolan siyasal örgütlenme yerine, üreticilerin işlevsel (mesleki) temsiline göre yeni bir siyaset yapısı kurulmalıdır. Böylece oluşturulan parlamentonun karşısında, onunla işbölümü ve işbirliği içinde çalışacak bir Loncalar Kongresi yer almaktadır. Aslında, Lonca Sosyalizmi geniş ölçüde yerinden-yönetim (adem-i merkeziyet) kurallarına göre işleyeceği için, siyasetin alanı daralacak ve devlet, mutlak egemenlik yetkisini yitirecektir.

Bu akım, 1915'te İngiltere'de bir Milli Loncalar Birliği, bir de Lonca Sosyalizmi Propaganda Derneği kurarak yayılmaya çalışmış, ancak on yıl içinde herhangi bir pratik başarı umudu olmadığı anlaşılmış ve sönmüştür. Yine de, Lonca Sosyalizmi'nin bazı ilkeleri ve özellikle "özyönetim" istekleri, farklı derecelerde olmakla birlikte, hemen hemen bütün sosyalizm akımları içinde yaşamaya devam etmektedir.

COLE, Nat King

(1919-1965)

ABD'li piyanist ve şarkıcı. Yumuşak sesiyle söylediği balad türü şarkılarla, cazın popülerleştiği dönemde ün kazanmıştır.

Nathaniel Adams Cole, 17 Mart 1919'da, Alabama Eyaleti'nin Montgomery kentinde doğdu, 15 Şubat 1965'te öldü. 1930'larda piyanist olarak profesyonel müzik yaşamına girdi ve kısa sürede Nat King Cole Üçlüsü'nü kurarak ün kazandı. 1940'larda bir balad şarkıcısı olarak tanındı, aynı zamanda çeşitli filmlerde rol aldı. 1958'de caz müziğinin yaratıcılarından biri olan W.C. Handy'nin yaşamını anlatan *St. Louis Blues* filminde Handy rolünü oynadı. Louis Armstrong'dan sonra en çok tanınan sanatçı olarak anıldı.

Ütopik toplum denemesi

- **YAPITLAR (başlıca):** Oynadığı filmler: *Here Comes Elmer*, 1943, ("İşte Elmer"); *Stars on Parade*, 1944, ("Yıldızlar Resmigeçidi"); *See My Lawyer*, 1945, ("Avukatımı Gör"); *Make-Believe Ballroom*, 1949; *St. Louis Blues*, 1958; *Cat Ballou*, 1965, (Kanunsuz Silahşör).

Samuel Taylor Coleridge

COLERIDGE, Samuel Taylor

(1772-1834)

İngiliz, şair. İngiliz edebiyatına özellikle Kant ve Schiller'in sanat kuramlarını yansıtmış ve Wordsworth'la birlikte İngiliz Romantik şiir akımını başlatmıştır.

Samuel Taylor Coleridge Devonshire'da doğdu, 25 Temmuz 1834'te öldü. Bir din adamının oğluydu.

Ortaokul ve liseyi Christ's Hospital School'da okudu. On yaşından başlayarak olağanüstü okuma sevgisi, büyük düşler kurması, dostseverliği ile dikkati çekti. Oyun yazarı, şair ve eleştirmen Charles Lamb'le yaşam boyu sürececek arkadaşlığı okul sıralarında başladı. Bir yandan Yeni-Platoncular'ı okurken bir yandan da Fransız Devrimi'nin verdiği coşkuyla özgürlükçü şiirler yazdı.

1791'de Cambridge Üniversitesi'ne kabul edildi ama düzensiz üniversite yaşamı onun yeteneklerine bel bağlayanları düş kırıklığına uğrattı. Cumhuriyetçiliği savunurken laikliğe karşı olması arkadaşlarını bile şaşırtıyordu. Biriken borçları ve Mary Evans adlı bir kıza duyduğu umutsuz aşk yüzünden 1793'te Cambridge'i terkederek İngiliz Süvari Birliği'ne yazıldı. Ailesinin borçlarını ödemesi yüzünden Cambridge'e geri döndü. 1794'te Oxford'a gitti ve orada şair Robert Southey'le tanıştı. Coleridge ve Southey radikal düşüncelerini yaşama geçirmek amacıyla Amerika'ya göç etmeye ve orada geleneklerden, önyargılardan ve özel mülkiyetten arınmış bir toplum kurmaya karar verdiler. Bu düşüncelerinin coşkusu Coleridge'in o yıllarında yazdığı sonelerde ve "The Fall of Robespierre", ("Robespierre'in Düşüşü") şiirinde görülür. Aile bu ütopyanın zorunlu bir parçası olduğundan Coleridge sırf evlenebilmek için Southey'in nişanlısının kız kardeşi Sarah Flicker'la nişanlanarak mutsuz bir evliliğe ilk adımı attı. Bu sırada yazarlık yaptığı *The Morning Chronicle*'dan aldığı parayla ve ünlü kişilere yazdığı sonelerle geçinemeyeceğini anlayınca Londra'ya iş aramaya gitti. Londra'da yeniden buluştuğu Charles Lamb'le edebiyat sohbetlerine dalıp ütopik toplum tasarısını unutması Southey'le arasının açılmasına neden oldu. Southey'in zorlamasıyla Bristol'a dönerek orada siyaset ve din konulu konferanslar verdi. Aynı zamanda *The Watchman* adlı bir dergi çıkarmaya başladı, ama dergi onuncu sayıda iflas etti. İşsiz kalınca, arkadaşlarının uyarılarına karşın, çiftçilikle yaşamını kazanmaya karar vererek Nether Stowey adlı bir köye taşındı. Bu sıralarda esrar alışkanlığını da yakınlarına itiraf etti. 1796 sonunda yazdığı bir şiirde "Ode to the Departing Year" ("Giden Yıla Od") ölümler göremese de yaşamın üstün ve iyi güçler tarafından düzenlendiğini savunur. 1797'de konusunu Schiller'in *Der Geisterseher* ("Ruhları Gören") adlı romanından aldığı *Osorio* tragedyasını yazdı, ama bu yılın daha önemli olayı büyük İngiliz şairi William Wordsworth'la işbirliğinin başlamasıdır. Bu dönemin "This Lime-tree Bower My Prison" adlı şiirinin görkemli ve doğaya dönük dizelerinde Wordsworth etkileri görülmeye başlar.

William Wordsworth ve kızkardeşi Dorothy Wordsworth'la geçirdiği 1797-1798 yılları Coleridge'in en verimli yılları oldu. "The Rhymer of the Ancient Mariner" ("İhtiyar Denizci'nin Türküsü"), "Christabel" in ilk bölümünü, *The Wanderings of Cain* in ("Kabil'in Sürgünü") bir bölümünü yazdı. Aynı yılın Eylül ayında Almanya'ya gitti. Bir süredir Alınan şairi Schiller'le ilgileniyordu. 1799'da Almanya dönüşünde felsefe alanında çalışmaya karar verdi. 1800'de gene Wordsworth'la çalışmaya başladı, ama esrar alışkanlığı artmış ve çalışmasına engel olacak dereceye gelmişti. Son büyük şiiri "Dejection: an Ode" da ("Keder") doğal güzelliklere duyarlılığını kaybetti-

ğinden, şiir yeteneğinin kendisini terkettiğinden yakındır. Sağlığını kazanmak umuduyla 1803'te Malta'ya gitti. Bir yıl sonra Londra'ya döndüğünde sağlığı eskisinden de kötüydü. Londra'da *The Courier* gazetesinde yazmaya başladı. 1808'de Shakespeare ve diğer ünlü şairler hakkında verdiği konferanslar dört yıl süreyle devam etti ve çok başarılı oldu.

Yazarlık yaşamını anlattığı *Biographia Literaria* ("Yazınsal Özyaşam") 1817'de basıldı. İki ciltten oluşan bu kitabın birinci cildi oldukça tutarlysa da ikinci cildi dağınlıklığı ve tutarsızlıklarıyla Coleridge'in sönmekte olan dehasını yansıtıyordu.

Coleridge yaşamının son yıllarını Wordsworth ve Southey'le yenilenen dostluğundan aldığı güçle felsefi, dini, edebi yazılar yazarak geçirdi. Ama 1819'dan sonra önemli bir yapıt vermedi.

Coleridge Wordsworth'la birlikte İngiliz Romantik şiir akımının öncüsü sayılır. Şiir alanında Wordsworth kadar verimli olamamışsa da romantik şiir kuramının belirlenmesine katkısı ve İngiliz şiirine çok çeşitli etkileri getirmesi açısından Wordsworth kadar önemlidir. Özellikle 1800'den sonra Göller Yöresi'nde yakın evlerde oturup beraber çalıştıkları sırada birbirlerini büyük oranda etkiledikleri için, Wordsworth ve Coleridge "Göl Şairleri" diye de anılırlar.

Coleridge'e göre sanat dış gerçekliğin üslupçu bir taklidi değil, kişisel yaşantının ifadesidir. Şiirin en önemli eksenini şairin özel duyguları, düşünceleri, inançları ve izlenimleri oluşturur. Nitekim "Kubla Khan" şiirini yazmadan önce okuduğu bir kitabın bir cümlesinde uyuya kaldığını, uyandığı zaman da okumasından kaynaklanan karışık düşlerini nesnelleştirerek "Kubla Khan"ı yazmaya başladığını, ama apansız gelen bir ziyaretçi yüzünden şiirini bitiremediğini söyler. Çünkü dış dünya kişisel dünyasını etkilemiş ve ilhamını yok etmiştir. Sonradan eleştirilenler, uzun araştırmalar sonucu, "Kubla Khan"ın bir kitaptan değil birçok kitaptan esinlenilerek yazıldığını saptadılar ve büyük bir olasılıkla, Coleridge'in iddia ettiği gibi yarım değil, tamamlanmış olduğunu kanıtlamaya çalıştılar. Yorumu ve açıklanması için eleştirmenleri çok uğraştıran "Kubla Khan" gerçekte 19. yy ile birlikte gelen yeni şiir anlayışının ilk ve en önemli örneğidir. Bu anlayışa göre şiir özneliğin ifadesi olmakla birlikte yazılıp bittikten sonra bağımsız ve gizemli bir nesnedir, değişik ortamlarda, değişik okurların yeni, bambaşka, hatta bazen çelişik yorumlarına açıktır.

Coleridge'in şiirinde doğa, özneliğin dışavurumudur; doğa betimlemeleri şairin ruh halinin göstergesidir. Doğa aynı zamanda mistik bir güçtür ve şairle Tanrı arasındaki bağıdır. "The Rhyme of the Ancient Mariner"de ihtiyar denizci ancak doğanın en iğrenç yaratıklarına, solucağıyla yılan arası bir çeşit deniz hayvanına sevgi ve acıma duyabildiği zaman Tanrı'nın lanetinden kurtulabilir ve sonsuza dek yitirdiğini sandığı insanlığına kavuşur. Şair, doğanın, mekanik bir gerçeklik olduğu düşüncesini yadsıyarak onun gizemini kavradığı, yaşayan bir varlık olduğunu duyabildiği ölçüde, yaratıcılığını güçlendirir; çünkü en güçlü yaratıcı olan Tanrı'ya ancak böyle ulaşabilir. Coleridge'in şiirindeki doğa ve tanrı kavramı Alman idealist felsefesinin etkilerini taşır. Gerek şiir, gerekse

felsefede bu, 18. yy'ın mekanik doğa ve tanrı kavramının tam karşıtıdır. Şairden sonra doğaya ve Tanrı'ya en yakın kişi çocuktur. Çünkü çocuk günlük yaşam içinde birtakım basit kaygılarla düşgücünü, masumiyetini ve doğallığını yitirmemiştir. Coleridge *Biographia Literaria*'da şairin dehasını çocukluğun masumiyetini yetişkinliğin güçlülüğüne iletme, çocukluk heyecanı ile gündelik yaşamın tekdüzeliliğine karşı direnme yeteneği olarak tanımlar.

Coleridge, "The Rhyme of the Ancient Mariner", "Christabel", ve "Kubla Khan" şiirleriyle İngiliz şiirine demonoloji ve folklor danyararlanarak gizem ve büyüyü getirdi. Burada amacı duyularla algılanıp gözlemlenebilen gerçeğin ötesinde doğaüstü bir gerçeklik ve denenmemiş varoluş biçimleri de olabileceğini okurlarına hatırlatmaktır. Bu bağlamda, Orta Çağ ve Doğu Coleridge'in şiirinde zaman ve yer olarak, Avrupa güncelliğinden daha büyük önem taşıdı. Orta Çağ ve Doğu edebiyatlarına ve inançlarına Coleridge Aydınlanma Dönemi'nin kısıtladığı yaşantısal gerçeğin ufkunu genişletmek için başvurdu.

Coleridge gerek gençliğinin radikal, gerekse yaşlılığının muhafazakâr döneminde katkısız bir bireyciydi. Coleridge'in bireyciliği bir boyutuyla 19. yy İngiltere'sinin liberal bireyciliğiyle bağdaşırken, bir boyutuyla da Kant sonrası idealist Alman felsefesinin

◀ *Romantik şiir kuramının oluşması*

◀ *Romantik şiirin içeriksel öğeleri*

Coleridge ve Sanat Öğretisi

İngiliz edebiyatına filozof, şair, eleştirmen olarak katkıda bulunan Coleridge, Romantik okulun kurucularındandır. Yalnızca yazılarıyla değil, etkili bir konuşmacı olduğundan sohbetleriyle de Wordsworth, Southey*, Hazlit*, De Quincey*, John Stuart Mill* ve Thomas Carlyle* üzerinde önemli etkisi oldu. Dönemin bu ünlü kişileri siyaset, psikoloji, Alman Romantik felsefesinin yorumu, kilisenin Platoncu düşünceleriyle uzlaştırılması gibi değişik alan ve konularda da esinlendiler.*

İngiliz şiiri, William Blake'in "yalnız sesi" sayılmazsa, Neo-Klasik çizgide ilerlerken, Coleridge ve Wordsworth'ın işbirliği sayesinde bu okulun kural ve kısıtlamalarından kurtuldu. Coleridge, gerçekçiliğin ancak gerçeğin takliidiyle başarılacağını söyleyen bir sanat anlayışını yerine, özneliğin de bir inanç sistemi oluşturabileceğini savundu. Coleridge'in yücelttiği bu öznel dünya görüşü şiirde Romantizmi, eleştiri ve izlenimciliği, düzyazıda özyaşamöykülerini başlattı. Coleridge'in Biographia Literaria'sı ("Yazınsal Özyaşam") da dahil olmak üzere dönemin en önemli özyaşamöyküleri arasında Wordsworth'ın Prelude'ü, De Quincey'nin Confessions of an Opium Eater'i ("Bir Esrarkeşin İtirafı"), John Stuart Mill'in Autobiography'si ("Özyaşam"), Carlyle'in Sartor Resartus'u, John Henry Newman'ın Apologia pro Vito suo'su ("Yaşamımın Savunması") ve Francis Newman'ın Phases of Faith'i ("İnanç Aşamaları") sayılabilir.*

◀ *Doğanın yorumu*

özneliğiyle birleşir. İnsan beyni 18. yy'ın kimi düşünürlerinin iddia ettiği gibi dış dünyayı algılayıp yansıtan bir *tabula rasa* değil, yaşantısal gerçekliği biçimlendiren yaratıcı bir güçtür. Sanatçı bu gücü en çok kullanan kişi olarak bütün öbür insanlardan üstündür. Coleridge şairin üstünlüğünü bu felsefi boyuta oturtarak sanatçının olağanüstü niteliklere sahip kişi olduğu düşüncesini kendinden sonraki romantiklere miras bıraktı.

• **YAPITLAR** (başlıca): Şiir: *The Complete Poetical Works of Samuel Taylor Coleridge*, (ö.s.), E.H. Coleridge (yay), 2 cilt, 1912, ("Bütün Şiirleri"). Mektup: *Letters of Samuel Taylor Coleridge*, (ö.s.), E.H. Coleridge (yay), 1895, ("S.T. Coleridge'in Mektupları"); *Unpublished Letters of Samuel Taylor*, (ö.s.), E.L. Griggs (yay), 1932, ("S.T. Coleridge'in Yayınlanmamış Mektupları"). Oyun: *The Fall of Robespierre*, 1794, ("Robespierre'in Düşüşü"); *Zapolya*, 1817; *Osorio*, 1817. Çeşitli: *Biographia Literaria*, 1817, ("Yazınsal Ozyaşam"); *Aids to Reflection*, 1825.

• **KAYNAKLAR**: C.M. Bowra, *The Romantic Imagination*, 1950; J.L. Lowes, *The Roads to Xanadu: A Study in the Ways of the Imagination*, 1927; A.H. Nethercot, *The Road to Tryermaine*, 1939; F.W. Stokoe, *German Influence in the Romantic Period*, 1926.

• **BAKINIZ**: FICHTE, WORDSWORTH.

COLETTE

(1873-1954)

Fransız, yazar. Özellikle erotik yönü ağır basan romanlarıyla tanınır.

Sidonie-Gabrielle Claudine Colette, 28 Ocak 1873'te Saint-Sauveur-en-Puisaye'de doğdu, 3 Ağustos 1954'te Paris'te öldü. Babası o bölgede renkli kişiliğiyle tanınan emekli bir deniz subayı, annesi sanatla yakından ilgilenen güzel bir kadındı. Colette daha sekiz yaşında Labiche, Daudet ve Merimée gibi çağdaş yazarları okumaya başladı. Okulda, özellikle yazdığı kompozisyonlarla dikkat çeken parlak bir öğrenci oldu. 1890'da aile parasal zorluklar sonucu yer değiştiren, Colette de, Gauthier-Villars adlı bir aile dostu ile evlendi. Müzik eleştirmeni ve hafif romanlar yazarı olan kocasına zengin ve cesur hayal gücüyle esin verdi ve karı koca ortaklaşa *Claudine* dizisi romanlarını yazmaya başladılar. 1906'da kocasından ayrıldıktan sonra yazmayı kendi başına sürdüren Colette, bir yandan da müzikhol oyunlarına çıktı. 1910'da yazdığı *La vagabonde* (Avare. Kadın) romanı çok beğenildi. Aynı yıl yazar ve devlet adamı Henri de Jouvenel ile evlenerek 1924'e kadar onunla evli kaldı. I. Dünya Savaşı'na gönüllü hemşire olarak katıldı. Hizmetlerinden ötürü Legion d'Honneur nişanıyla ödüllendirildi. Savaşın son roman yazmanın yanı sıra tiyatro eleştirmenliği, moda yazarlığı yaptı. *Vogue* dergisinin kadın sayfasını yönetti. 1935'te yazar Maurice Goudekot ile evlendi ve ölünceye kadar yazmayı sürdürdü.

Belçika Kraliyet Akademisi ve Goncourt Akademisi üyesi olan Colette, *Chéri* dizisi, *Gigi*, *La chatte* (Dişi Kedi) ve benzeri romanlarında tensel konulara ağırlık veren, hafif, yer yer yoğunlaşan bir erotizm

amaçladı. Kadın-erkek ilişkilerini özgün bir biçimde ele aldı.

• **YAPITLAR** (başlıca): *La vagabonde*, 1910, (Avare Kadın); *L'envers du music-hall*, 1913, ("Müzikholün Öbür Yüzü"); *La paix chez les bêtes*, 1916, ("Hayvanlar Aleminde Barış"); *Chéri*, 1920; *La fin de Chéri*, 1926, ("Chéri'nin Sonu"); *Le bleen herbe*, 1923, ("Başaklar Yeşil"); *La maison de Claudine*, 1922, (Claudine'in Evi); *Sido*, 1930; *La chatte*, 1933, (Dişi Kedi); *Le fanal bleu*, 1949, ("Mavi Fener").

COLIGNY, Gaspard de

(1519-1572)

Fransız asker ve devlet adamı. Calvinizm'in öncülerindendir.

16 Şubat 1519'da Châtillon-sur-Loing'da doğdu, 24 Ağustos 1572'de Paris'te öldü. Mareşal Gaspard de Coligny'nin oğludur. Katolik olarak yetiştirildi. I. François döneminde saraya girdi ve kısa sürede kralın güvenini kazandı. 1547'de I. François'nın yerine tahta çıkan II. Henri tarafından piyade albaylığına getirildi. 1552'de amiral, 1555'te Picardie valisi oldu. Amirallığı sırasında, Fransa'nın Yeni Dünya'daki sömürgelerini genişletme siyasetini yönetti. 1556'da başlayan Fransa-İspanya savaşına katıldı. 1557'de, savaşta üstünlüğün İspanya'ya geçtiği sırada, Saint-Quentin savunmasını gerçekleştirerek, Fransız birliklerine zaman kazandırdı. Bu sırada tutsak düştü ve Nisan 1559'da Cateau-Cambrésis Barış Antlaşması imzalanana dek tutsak kaldı.

1558'de, reform hareketlerine katıldı ve kısa sürede Calvinistler'in sözcüsü oldu. Protestanlar'la Katolikler arasındaki çelişkileri yumuşatmaya çalıştı, bunda başarılı olamadı. 1562'de Protestan halkın Guise Dükü tarafından yönetilen bir silahlı saldırıya uğramasıyla, 1598'e dek sürecek olan din savaşları başlamış oldu. 1562-1563 yıllarında, 1567'de ve 1568-1570 arasında üç kez Katolikler'e karşı savaşan Calvinist orduların komutasını üstlendi.

Din savaşlarının ardından imzalanan Saint-Germain Barış Antlaşması ile Kral IX. Charles'ın üzerindeki nüfuzunu artırdı ve 1571'de yeniden saraya kabul edildi.

Coligny Fransa ile İspanya arasında bir savaş çıkması için çalışmaya başladı; Fransa'nın geleneksel düşmanı İspanya ile savaşması halinde Fransa'da birlik sağlanacağını, uluslararası Protestanlık davasının güç kazanacağını umuyordu. Katolikler ve ana kraliçe Catherine de Médicis, Coligny'nin Kral Charles üzerindeki nüfuzundan rahatsız oluyorlar, savaş konusundaki görüşlerine şiddetle karşı çıkıyorlardı. Sonunda Catherine bir entrika düzenleyerek, Charles'e Calvinistler'inkendisine bir suikast düzenlediklerini bildirdi. Bunun üzerine, kralın emriyle gerçekleştirilen Saint-Barthélemy katliamıyla başta Coligny olmak üzere birçok Calvinist öldürüldü. Bu tarihten yedi yıl sonra toplanan meclisin kararıyla Coligny hain ilan edildi.

CLAY, Henry (1777-1852)

ABD'li siyaset ve devlet adamı. Güney ve Kuzey eyaletleri arasındaki anlaşmazlıkları çözümlediği için "Büyük Arabulucu" olarak adlandırılmıştır.

12 Nisan 1777'de Virginia Eyaleti'nin Hanover ilçesinde doğdu, 29 Haziran 1852'de Washington'da öldü. 1781'de ailesiyle Richmond'a taşındı. Önce bir mağazada çalışan Clay, daha sonra Yüksek Adalet Mahkemesi'nde hakim olan George Wythe'in yanında çalışmaya, hukuk alanında kendini yetiştirmeye başladı. Kasım 1797'de Virginia Barosu'na kabul edildi. Kentucky Eyaleti'nde, Lexington'a taşındı, başarılı bir avukat oldu. 1799'da zengin bir işadamlarının kızıyla evlendi.

Cumhuriyetçi Parti'ye katılarak politikaya atıldı. Kentucky'de köleliğin yavaş yavaş kaldırılması görüşünü savundu. Daha sonra bu düşüncesini bırakarak Jefferson gibi köleliğin sürmesinden yana oldu. 1798'deki Yabancılar ve Kargaşalık Yasası'na karşı çıkan konuşmasıyla Kentuckyliler'in desteğini kazandı. 1803-1809 arasında 7 dönem arka arkaya Yasama Meclisi'ne seçildi. 1806 ve 1810'da Birleşik Devletler Senatosu kısa dönem üyeliği yaptı.

1811'de Temsilciler Meclisi'ne seçilen Clay, altı kez meclis sözcülüğü görevini yürüttü. Ülkenin 1812'de İngiltere ile savaşa girmesinde etkili olan ve savaş şahinleri olarak adlandırılan önderlerden biriydi. 1814'te Gand'da (Ghent) İngilizler'le barış koşullarını görüşmekle görevlendirilen komisyonun da üyesiydi. 1815'ten 1825'e değin Birleşik Devletler Kongresi'nde Kentucky'nin önemli temsilcilerinden biriydi. Sanayileşmiş Doğu ile tarımcı Batı'yı birleştirmeyi amaçlayan "Amerikan Sistemi" kavramını geliştirdi. Korumacı gümrükler, ulusal bir banka, toprak satışından elde edilecek gelirin eyaletler arasında bölüştürülmesi, başlıca düşünceleriydi.

1819'da Missouri bir eyalet olmak için başvuruca köle sorunu gündeme geldi. Missouri'de köleliğin sürmesini, eyaletin kuzeyinde ise köleliğin yasaklanmasını öngören 1820 Missouri Antlaşması'nın hazırlanmasında Clay'in de rolü oldu.

1824 başkanlık seçimlerinde, Cumhuriyetçi Parti içinde bir başarı gösteremeyince John Quincy Adams'ı desteklemeye karar verdi. Adams başkan seçilince Clay'i de dışişleri bakanlığına getirdi.

1825-1829 arasında dışişleri bakanlığı yapan Clay, diplomatik alanda başarılı olamadı. Latin Amerika'da İspanya'ya karşı sürdürülen bağımsızlık hareketlerini destekleyen Clay, 1826'da Amerika'nın Panama Kongresi'ne katılmasını önerdiyse de bu gerçekleşmedi.

1828 başkanlık seçimlerinde Adams yenilgiye uğrayınca, Clay Kentucky'ye döndü. 1831'de senatoya seçildi ve 1842'ye kadar bu görevde kaldı. 1832'de Ulusal Cumhuriyetçiler tarafından başkanlığa aday gösterildi ise de Jackson karşısında yenildi. 1830'larda kurulan Whig Partisi'nin başkanlığına getirildi.

1844'te Whig Partisi'nden başkanlık için aday gösterildi. Seçim kampanyasında Texas'ın Amerikan Birliği'ne katılmasına karşı çıkışı, seçimi kaybetmesinde etken oldu.

Güneybatıdaki eyaletlerin Kuzey'e katılması Kuzey ve Güney arasındaki gerginliği artırmıştı. 1849'da senatör seçilen Clay, bu tehlikeyi önlemeyi başardı, bu nedenle de kendisine "Büyük Arabulucu" adı verildi. 1850 Antlaşması olarak anılan uzlaşmanın ana ilkelerini çizdi. Bu antlaşma ile köleliğin sürdüğü ve sürmediği eyaletler arasında sayısal bir denge kuruldu.

• BAKINIZ: J.Q. ADAMS, CALHOUN.

CLAY, Muhammed Ali (1942)

ABD'li boksör. Dünya şampiyonluğu unvanını iki kez geri almayı başarmış tek boksördür.

17 Ocak 1942'de Kentucky Eyaleti'nin Louisville kentinde doğdu. Asıl adı Cassius Marcellus Clay'dir. İlk büyük başarısını on altı yaşındayken yalnız ABD'nin değil, dünyanın en önemli amatör boks şampiyonası olan Altın Eldiven'de gösterdi ve 67 kilonun şampiyonluğunu kazandı. 1960 Roma Olimpiyat Oyunları'na katılan ABD Milli Boks Ekibi'nde yer aldı. Bu büyük turnuvada karşısına çıkan tüm rakiplerini büyük bir üstünlükle yenererek 81 kilonun Olimpiyat şampiyonluğunu kazandı. Olimpiyat döneminde profesyonel oldu. İlk profesyonel maçını 29 Ekim 1960'ta Louisville'de yaptı ve 6.raundda nakavtla kazandı. Bundan sonra profesyonel ringlerde hızlı bir gelişme gösterdi ve yaptığı tüm maçları kazandı.

23 Şubat 1964'te Müslüman olduğunu açıkladı ve Muhammed Ali adını aldı. İki gün sonra da Miami'de Sonny Liston ile yaptığı unvan maçında ünlü ve güçlü rakibini nakavtla yenererek Dünya Ağır Sıklet Boks Şampiyonluğu'nu kazandı. Bundan sonra karşısına çıkan dünyanın en ünlü isimlerini yendi.

"Siyah Müslümanlar Birliği"nin aktif üyelerinden olan Clay'in yükselişi ABD'deki muhafazakâr çevrelerde tepki yarattı. Zenci, ve Müslüman bir boksörün Dünya Şampiyonluğu unvanına sahip olması, ayrıca Muhammed Ali'nin 17 Şubat 1966'da yaptığı basın toplantısında Vietnam Savaşı'na karşı olduğunu açıklaması, bu çevrelerde kendisine karşı duyulan kızgınlığı daha da artırdı. 1967'de askere gitmeyi reddeden Clay beş yıl hapis ve 10 bin dolar para cezasına çarptırıldı. Ayrıca boksörlük lisansı ile Dünya Ağır Sıklet Boks Şampiyonluğu unvanı da elinden alındı.

1970'te boksörlük lisansı geri verilen Muhammed Ali tekrar ringlere döndü. Kendisinden dört yaş genç olan rakibi Jerry Quarry ile yaptığı ilk maçında rakibini üçüncü raundda nakavt etti, Muhammed Ali'nin elinden alınan şampiyonluk unvanı, Joe Fraizer'e verilmişti. Muhammed Ali, 9 Mart 1971'de bu

Resim 207
Petrus CHRISTUS
"Genç Bir Kadının Portresi" Dahlem Müzesi-Berlin, ALMANYA

علی اکبر

Resim 214

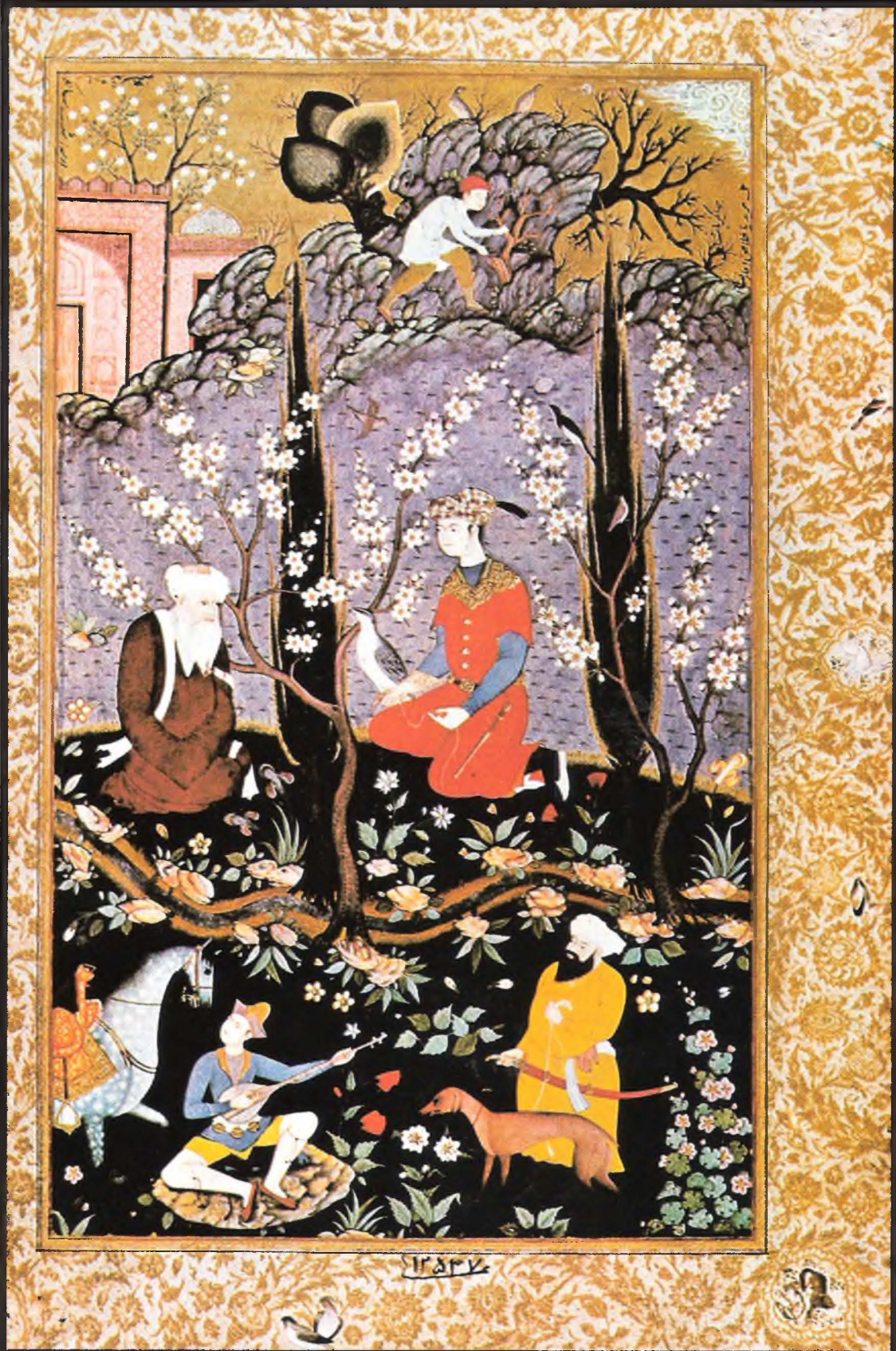
CİHAN Şah ve oğlunun avlanmasını betimleyen bir Hint minyatürü
Victoria ve Albert Müzesi-Londra, İNGİLTERE

Resim 213
Jean CLOUET
"I.François'un Portresi" Louvre Müzesi-Paris, FRANSA

Resim 208
CIMABUE
"Bakire
Meryem ve
Melekler"
Uffizi
Galerisi-
Floransa,
ITALYA

Resim 209
CHANGIR'in Sohbeti Dekoratif Sanatlar Müzesi-Tahran, İRAN

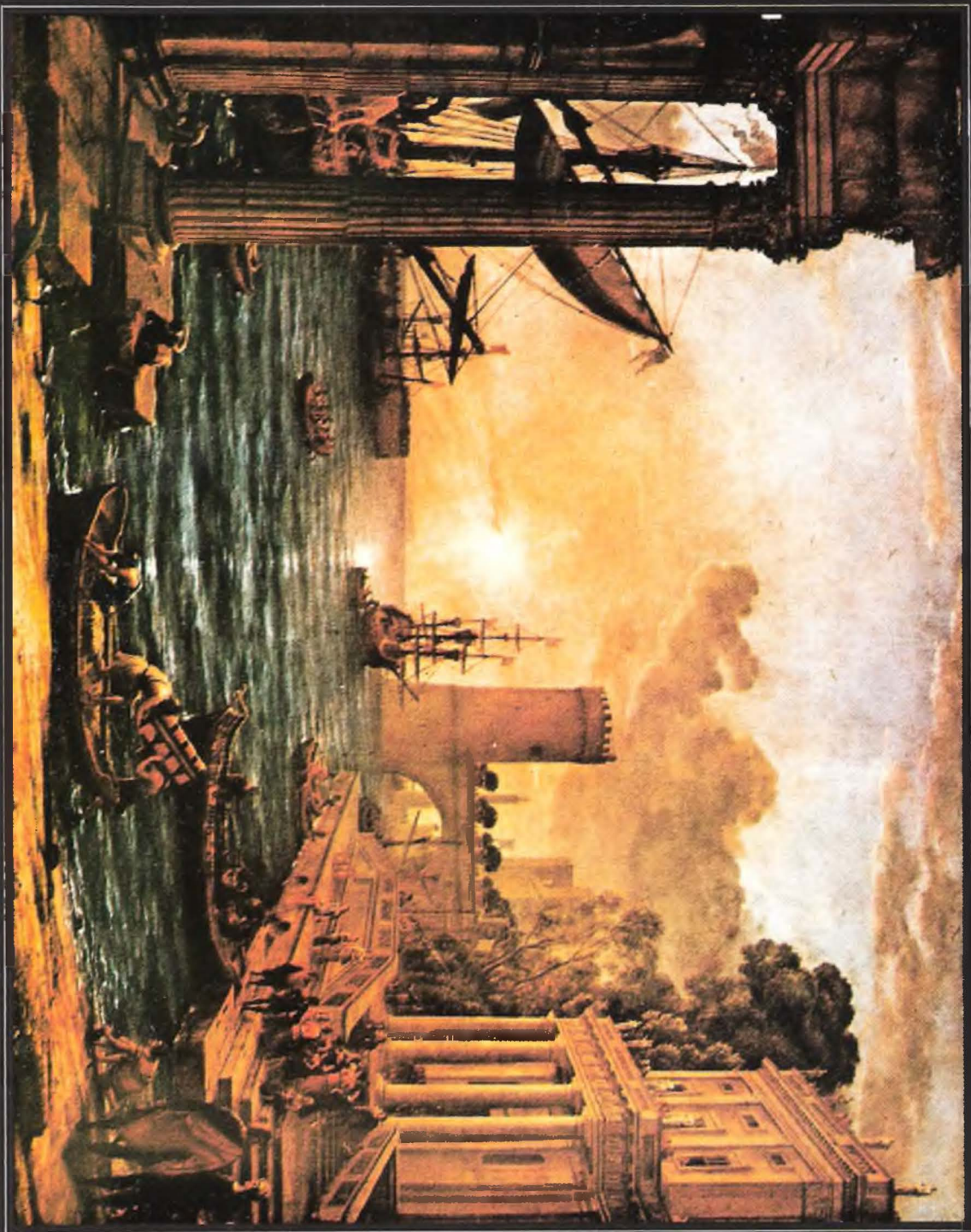

Resim 212
François CLOUET "Diana'nın Banyosu" Güzel Sanatlar Müzesi-Rouen, FRANSA

Resin 210
CLAUDE LORRAIN
"Europe"
Kraallik
Koleksiyonu
Londra,
INGILTERE

Resim 211
CLAUDE LORRAIN
"Seba
Kraliçesinin
Karaya
Çıkması"
Ulusal
Galeri-Londra,
İNGİLTERE

ADAM spor kitapları:5

Cimnastığın tarihçesi, cimnastiğe hazırlık, beygir atlama, asimetrik bar, denge, yer hareketleri, kulplu beygir, halka, paralel, barfiks, cimnastikte puanlama, yarışma hazırlığı... Cimnastikteki bütün hareketlerin çizimleri ve resimleriyle...

ADAM cimnastik

PETER AYKROYD

TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI:

YADA Yayın - Dağıtım A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sokak No: 6
Divanyolu, İstanbul Tel: 520 74 72

ANKARA DAĞITIMI:

YADA A.Ş. Ankara Şubesi
Konur Sokak No: 17/5
Kızılay, Ankara Tel: 18 9099

İZMİR ve EGE DAĞITIMI:

DATİCİ A.Ş.
452. Sokak No: 5
Konak, İzmir Tel: 13 87 86

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazer BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni : Oya KÖYMEN
Yazı İşleri Müdürü : Meltem ÖNEŞ
Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN
Renkli Baskı : Ana Basım Sanayi A.Ş.
Siyah-Beyaz Baskı : Milliyet Yayın A.Ş.

Dağıtım : Hürriyet Holding A.Ş.

Abone ve Her Türü İstek Adresi :

YADA Dr. Şevki Bey Sokak, No: 6 Divanyolu

Cilt 3. Fasıkül 26
14 Mayıs 1984
300 TL

ANADOLU YAYINCILIK Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, No: 93 Maslak-İstanbul